CLAUDE ROY

Întîlnirea de pe Podul Artelor

EDITURA EMINESCU

Coperta colecţiei : **Wanda Mihuleac**
Ilustraţia copertei : **János Bencsik**

CLAUDE ROY

Întîlnirea de pe Podul Artelor

În românește de
ANGELA CISMAȘ

EDITURA EMINESCU
București, 1982, Piața Scînteii 1

CLAUDE ROY
LA TRAVERSÉE DU PONT DES ARTS
© EDITIONS GALLIMARD, 1979

Lui Loleh

După toate datele ştiinţifice de care dispunem astăzi, sîntem îndreptăţiţi să considerăm că timpul nu e afectat de nici o direcţie specifică ce-ar tinde spre o direcţie determinată.

H. MEHLBERG
in *Current issues in the philosophy of science*, edited by H. Feigl and G. Maxwell
(New York, 1961)

Timpul e o structură dobîndită şi-ar trebui să ne punem întrebarea dacă n-o putem schimba.

IANNIS XENAKIS
(în *L'Arc*, nr. 5)

Orfeo son io, che d'Euridice i passi
Seguo per queste tenebrose arene
Ove giammai per uom mortal non vassi.

MONTEVERDI
(*Orfeo*, actul III.)

1

EXISTĂ, ÎN ANUMITE REGIUNI unde solul e viclean, cursuri de apă modeste. Își urmează drumul cuminte, cînd, pe neașteptate li se pierde urma. Apei, al cărei traseu era atît de clar, pare deodată să-i fie indiferent. Și-a pierdut făgașul și începe să tatoneze. Devine mlaștină, se rătăcește printre fisuri ascunse, se împrăștie pe sub învelișurile de mușchi spongios și, curînd, nu mai are albie. Hoinarul, nedumerit, orbecăie pe un teren poros și îndoielnic, care nu mai e nici ogor, nici curs deschis de apă. Apoi dă de pămînt uscat, de iarba firavă a landei. Apa s-a ascuns.

Charles Rivière pare să fi devenit astfel, la sfîrșitul vieții sale, subiectul evaziv al unui soi de deturnare, de schimbare a cursului.

Bernard Babelain e probabil singura persoană care a presupus ceea ce se putuse întîmpla. Dar pentru a urmări, mai profund decît a făcut-o, ocolurile lui Charles spre liman, lui Babelain i-ar fi trebuit un simț mult mai ascuțit. Cînd pe un teren calcaros un curs de apă pare să se piardă, doar cîțiva păstori știu unde s-a furișat. Dacă îi întreabă vreun străin, ei clatină din cap, schimbă vorba. Preferă să păstreze pentru ei taina ce le-a împărtășit-o apa cînd s-a cufundat în beznă. Cursul său urmează în adîncuri un drum noptatic, drumu-i de orb. Într-o bună zi, apa va ieși iar la vedere, undeva foarte departe, sub un alt nume dar zămislită de același izvor. În timp ce pasc oile, ciobanii își lipesc urechea de pămînt. Apa fugară le vorbește din vizuinile ei noptatice. Dar cine să-i fi putut vorbi lui Bernard Babelain ? După ce i-a pierdut urma lui Charles Rivière, n-a mai auzit nimic.

2

CHARLES RIVIÈRE N-AR FI TREbuit să-i dea atîta de furcă lui Bernard Babelain. Nu era, la urma urmei, decît un personaj cît se poate de periferic, un figurant îndepărtat, un trecător în biografia altcuiva. O biografie care ea însăși nu era a unui personaj de prim plan. Cînd Babelain a trebuit să-și aleagă un subiect pentru teza de doctorat, îndrumătorul lui i-a sugerat să se ocupe de Schabel. „Convinge-te singur. Opera e subțirică, tipul în schimb e pasionant. Și unde mai pui că a trăit în Franța toată partea ultimă a vieții, ceea ce-ar trebui să-ți ușureze cercetările...“ Ducîndu-se „să se convingă“, Babelain a fost într-adevăr cucerit. Pe deasupra, în afara cîtorva scurte menționări în cărți și antologii, subiectul era de-a dreptul virgin.

Și totuși, o viață cum era aceea a lui Schabel îl cufundă pe Babelain în ceea ce prietenii săi numeau cu malițiozitate „perplexitatea lui existențială“. Babelain susținea sus și tare că nu crede decît în ceea ce era *trăit,* deși își petrecea viața consumînd în mod studios ceea ce fusese trăit de alții. Voia întîi de toate să aparțină timpului său, să rămînă cu hotărîre *modern.* Dar își reproșa că nu izbutește să sesizeze modernitatea decît cu un recul de vreo patruzeci-cincizeci de ani.

La douăzeci și patru de ani, după ce-și dăduse examenul de agregație, Babelain e mobilizat în Algeria, dar în serviciul auxiliar, din cauza miopiei. Tot timpul războiului avea să fie conțopist într-un birou din Alger, ceea ce-i lăsa conștiința aproape liniștită : căci deși condamna pacificarea, dezaproba nesupunerea. La aceeași vîrstă, Schabel reușește să treacă frontiera țării lui, aflată în război, și să se refugieze în Elveţia, ca să nu participe la ceea ce el numeşte măcelul.

Babelain va fi numit în primul său post de profesor la o clasă care-şi dădea bacalaureatul şi la o penultimă clasă, la Arras, în departamentul Pas-de-Calais, la vîrsta la care Schabel, deşi se îndoieşte de şansele de succes ale insurecţiei „roşii“ din Bavaria, participă totuşi la ea, trage pe străzi în trupele oficiale apoi e nevoit să fugă din München. Se pune un premiu pe capul lui. Fotografia sa, împreună cu a altor treizeci de „revoluţionari bolşevici“, e lipită pe străzile oraşului. Ar fi de prisos să li se explice celor ce-au lipit afişul pe ziduri şi cărora le-ar fi foarte pe plac să-l pună la zid pe Schabel însuşi, că acesta, tot timpul cît a ţinut insurecţia, a fost în profund dezacord cu insurgenţii. A rămas alături de ei numai ca să nu abandoneze o tabără a cărei înfrîngere o prevăzuse de la bun început, şi despre care şi credea, de altfel, că-şi merită înfrîngerea.

Babelain se întreba : la vîrsta la care Schabel se află la Paris, prieten cu Max Ernst şi Tristan Tzara, apoi la Berlin alături de Carl Einstein, de Walter Benjamin, la vîrsta la care el se afirmă ca un polemist şi un spirit satiric strălucitor, eu, eu ce-am făcut ? Între treizeci şi cincizeci de ani, Schabel fuge de Hitler, trăieşte în mizerie la Paris, e vîrît într-un lagăr şi etichetat drept „cetăţean inamic“. Naziştii pătrund în Paris iar Schabel, ca prin minune, izbuteşte să ajungă la New York, de unde se întoarce în 1945. Cînd, la rîndul meu, voi avea cincizeci de ani, ce voi fi realizat în viaţă ? Voi fi poate asistent ? Profesor la universitatea din Clermont ? Catedra de germanistică modernă din arondismentul al VI-lea din Paris ? Propunîndu-i acest subiect de teză, îndrumătorul îi spusese : „Schabel n-a lăsat o operă propriu-zisă... Două plachete, una datînd din 1913, alta din 1920... Poeme şi articole prin reviste... Şi carnetele care au fost găsite la Angoulême, după moartea lui şi pe care le-ai putea edita ca pe un supliment la teză... După cum Schabel n-a fost nici un om de acţiune, care să fi lăsat o urmă adîncă... Cu excepţia perioadei de la sfîrşitul vieţii, cînd s-a retras în Franţa, îl găsim în permanenţă acolo unde istoria e pe cale să se făurească...“

Ultimii douăzeci de ani din viaţa lui Schabel îl intrigau pe biograf. Eroul lui devenise domnul Chabelle cel cumsecade. Trăia într-un loc retras şi neaşteptat la Angoulême, ducînd traiul liniştit al unui meditator de germană prost plătit la colegiul Bunilor Călugări, şi locuia într-o garsonieră cu bucătărie, dintr-o casă veche de lîngă Catedrală, făcîndu-şi cu regularitate plimbarea de seară pe metereze şi în Grădina Verde. Cine din Angoulême ştia ceva despre viaţa dinainte a domnului Chabelle ? Nimeni. El însuşi părea să-şi fi luat, faţă de trecutul lui, distanţa pe care o dă indiferenţa şi, poate, ironia. Unele însemnări din carnetul său îl arăta sarcastic, fără rîcă şi detaşat de toate, cum ştiu să fie cei care într-adevăr au ajuns pînă departe.

Aşa cum un cercetător curios trece în revistă fotografii vechi şi vede revenind cu regularitate pe fundal un chip care pînă la urmă îl intrigă, Babelain, în timp ce-şi adună documentaţia şi fişele, observă că la sfîrşitul vieţii lui Schabel, în perioada lui franceză, revine mereu un anume figurant pe care ar dori mult să-l identifice. Acesta e Charles Rivière. Fie în Germania, fie în Franţa, Babelain a întîlnit şi i-a interogat pe mulţi dintre contemporanii lui Schabel. Dar toţi cei întrebaţi au pierdut de multă vreme legătura cu Charles Rivière. Informaţiile privitoare la el sînt contradictorii sau confuze.

De altfel, asta n-a fost decît una din nenumăratele dificultăţi întîlnite de Babelain, pornit pe urmele lui Schabel. Dacă acesta ar fi avut slăbiciunea, puţin probabilă la indiferentul ce pare a fi devenit la sfîrşitul vieţii, să-şi lase „ultima dorinţă", n-ar fi fost exclus să şi-o fi exprimat pe aceea ca nimeni să nu se ocupe de el. E oarecum necuviincios (şi Babelain este primul care recunoaşte) să pretinzi să dai socoteală exactă despre viaţa unui om care n-a voit să ţină nici un fel de socoteli. Babelain se compară uneori cu acel personaj din *Idiotul* care nu poate rezista la vederea bancnotelor azvîrlite în foc de Nastasia Filipovna. E ca şi cum ţi-ai arde degetele fără nici un rost, pentru o glorie îndoielnică, încercînd să te împotriveşti nimicirii unei comori dispreţuite de posesorul ei. Universitarul îşi bate singur joc de el pentru faptul că redactează cu atîta înverşunare şi meticulozitate documentele unei vieţi de care actorul principal pare a se fi detaşat cu totul.

Să întîlneşti pe cărarea pierdută a unui om greu de definit un trecător ca Charles Rivière, care este încă şi mai evaziv, faptul i se pare lui Babelain în acelaşi timp iritant dar şi cît se poate de firesc. Are impresia că Schabel, aflat de cealaltă parte a „puţin adîncului rîu calomniat“ al morţii, îşi bate joc de „istoricul“ lui. De fiecare dată cînd acesta e pe punctul de a atinge certitudinea unui fapt sau precizia unei date, Schabel, sardonic, pare a trage scaunul pe care anchetatorul se pregătea să se aşeze.

Tocmai în momentul acela o întîlnire cu Charles Rivière i se pare lui Babelain a fi cît se poate de necesară. Numele lui Charles a revenit de cîteva ori în discuţiile purtate de universitar cu martori sau cu specialişti. Între 1933 şi 1948, Rivière apare ca unul dintre acei amatori care hoinăresc capricios pe de lături dar care n-ajung niciodată în faţa scenei. La începutul anilor '30, Charles Rivière pare să fi cunoscut o seminotorietate sau o glorie oarecare. Terminase chiar atunci conservatorul. I se cîntă cu oarecare succes cele *Trei mişcări concentrice* la unul din concertele „Sirenei“. Cîteva reviste publică trei texte semnate de el : un scurt studiu tehnic despre *Muzica duratei şi muzica imobilă,* un eseu intitulat *Fugă, dus-şi-întors* şi un scurt omagiu adus unui muzician inventator german, mort aproape nebun, la puţină vreme după venirea la putere a lui Hitler, Jörg Mager, personaj astăzi cu totul uitat.

Charles Rivière a fost pe vremea aceea prieten —, aproape totdeauna în relaţia ca de la mezin la fratele cel mare —, cu cîţiva muzicieni, scriitori şi pictori. Din nefericire, cei mai mulţi dispăruţi în clipa cînd Babelain îşi începe teza. Rivière nu „produce“ nimic şi pare a fi dispărut cu totul din viaţa Parisului. Unii spun că a petrecut perioada războiului în prizonierat, într-un stalag, alţii că în clipa cînd s-a declarat războiul a fost surprins în Tunisia şi că a rămas acolo.

Mai multe mărturii concordă însă asupra faptului că Rivière ar fi întreţinut legături destul de strînse cu Schabel, cel puţin după întoarcerea acestuia din Statele-Unite. Evident, în măsura în care verbul *a lega* se potriveşte cu relaţiile pe care le întreţinea Schabel cu ceilalţi, la sfîrşitul vieţii sale.

Despre perioada 1915—1925, despre activitatea lui Schabel între cele două războaie mondiale şi chiar despre anii petrecuţi în America, Babelain a strîns suficientă documentaţie. Dar despre traiul retras de după 1948, despre crepusculul obscur al bătrînului, mărturiile sînt mult mai rare şi confuze.

La fel sînt şi în privinţa martorului pe care Babelain ar dori acum cu cea mai mare însufleţire să-l vadă. Toţi cei pe care Babelain îi întreabă despre Rivière par miraţi : „Ce s-o fi ales de omul ăsta ?“ Cele *Trei mişcări concentrice* n-au fost niciodată editate. Babelain n-a putut face rost decît de-o adresă de-a lui Rivière din 1930. La adresa asta, portăreasă e o spaniolă de vreo treizeci de ani, de curînd sosită în Franţa şi care nu ştie nimic. Un gazetar are impresia că a auzit că Rivière locuieşte în străinătate de ani de zile.

Mulţumită unui vechi carneţel al bătrînului compozitor Lamorisse, care-şi aduce aminte că l-a cunoscut pe Rivière în tinereţe, Babelain dă, în sfîrşit, peste adresa locuinţei din Hurepoix, unde se pare că a stat Schabel după întoarcerea din America. Agenda e uzată, cu foile răsucite la colţuri. După ce ştersese de pe ea o mulţime de nume de prieteni morţi, şi de adrese ce nu mai corespundeau, Lamorisse o copiase şi o azvîrlise apoi într-un sertar, aşa cum închizi poarta unui cimitir unde sînt îngropate prea multe cunoştinţe, hotărît să nu mai apeleze la ea niciodată. „Charles ar putea să tot aibă cam şaizeci şi cinci sau şaizeci şi şapte de ani, spuse Lamorisse pe gînduri. — De ce spuneţi «ar putea» ? — Chiar aşa..., răspunse bătrînul. Dar cînd nu vezi pe cineva atît de multă vreme, nu-i şi asta ca un fel de moarte ? — Era talentat ? întreabă Babelain, întrebuinţînd imperfectul fără voia lui. — Avea idei, spuse muzicianul. Dar nu-l interesa într-atît să le realizeze cît să le aibă.“

Lamorisse i-a arătat lui Babelain prima și unica fotografie a acestui trecător discret. Fusese făcută în timpul unei repetiţii la „Sirena“. Al patrulea de la dreapta e Charles Rivière. Luminozitatea ochilor, foarte deschişi la culoare, stăruie încă în Babelain, chiar și după ce Lamorisse a vîrît din nou fotografia în dosar.

Babelain îi scrie lui Rivière. Nu primeşte răspuns. Cum însă n-a abordat încă perioada asupra căreia Rivière i-ar putea aduce multe amănunte, este acaparat de alte lucruri și uită cele întreprinse.

Trec aproape doi ani. Babelain a strîns toată documentaţia necesară despre anii de tinereţe ai lui Schabel, despre prima şi îndelungata şedere a acestuia la Paris, despre perioada ce se întinde de la sfîrșitul anilor ’20 pînă în 1933, înaintea exilului. A înaintat serios cu redactarea acestei părţi a tezei. Mişcările lăuntrice ale modelului său îi apar, crede el, destul de limpede : furia și revolta anilor ’14—’15 ; tentativa revoluţionară din 1919, în ciuda deosebirilor care de pe atunci îl separau pe Schabel de tovarăşii lui din Internaţionala a III-a. După înăbușirea revoluţiilor germane, cînd Schabel locuiește la Paris (avînd de altfel acte de identitate dubioase și în condiţii pe care Babelain nu le-a putut elucida), biograful înţelege destul de bine de ce eroul lui, în clipa aceea, se apropie de dadaiști. Pe Tristan Tzara și pe Hans Richter îi cunoscuse mai dinainte, în timpul războiului, pe cînd se afla în exil la Zürich, la început ca spălător de vase într-o braserie de pe Spiegelgasse, apoi comisionar al librăriei Pinkus. Lui Babelain i se pare că înţelege destul de bine, la cel care a supravieţuit mişcărilor din anii ’20, acest soi de nihilism sarcastic ce-l face să participe la activităţile dada. Pe vremea aceea, Schabel putea fi întîlnit în cadrul manifestării aşa-numite a „Capetelor de pălmuit *à la carte*“, unde sînt puse la licitaţie „Perechi de palme“ bune de dat unor personalităţi europene alese pe sprînceană (cel mai mare preţ îl au palmele ce trebuiesc date lui Maurice Barrès). Babelain a stabilit de asemenea că Schabel a avut ideea, adoptată cu entuziasm de prietenii săi dadaiştii, expoziţiei de „tablouri lavabile și efasabile“, reduse la neant sub revărsarea unor mari cantităţi de apă şi sub privirile vizitatorilor în chiar ziua „vernisajului". Tot el a imaginat şi concertul de „muzică autodestructibilă" : interpretul executa la un „pian minat", provocînd notă cu notă distrugerea progresivă a instrumentului, redus în cele din urmă la tăcere. Aceste jocuri de derîdere reprezentau punerea în aplicare a însemnărilor pe care Babelain le-a găsit printre hîrtiile lui Schabel, însemnări ce datau, probabil, din aceeaşi epocă. De pildă, o enumerare bufonă de : „Nu spuneţi... ci spuneţi..." *„Nu spuneţi : Şi-a petrecut viaţa făcînd opere de artă. Ci : Şi-a petrecut arta făcînd opere de viaţă. Nu spuneţi : O sonată inspirată de un clar de lună. Ci : Un clar de sonată face să se înalţe luna"*.

Cu cît se apropia de ultimii ani ai vieţii modelului său, cu atît lui Babelain îi venea mai greu să înţeleagă personajul întrupat de acesta. (Babelain era ispitit uneori să spună : personajul *jucat* de acesta.) Cum de putuse refractarul anilor '14—'18, revoluţionarul din 1919, dinamitarul, prin umor, al anilor '20, polemistul anilor '30, cum de putuse, după al doilea război mondial, să se îngroape într-un oraş francez de provincie şi să ducă traiul mediocru şi plin de rutină al unui biet meditator de limbă germană, să şteargă orice urmă din cel care fusese şi să-şi sfîrşească viaţa, în aparenţă, în pielea „acelui cumsecade domn Chabelle", un om cît se poate de liniştit, un profesor cu oarecare înclinare spre pahar, poate, dar în rest cu totul şi cu totul *neinteresant* ?

La Angoulême, Babelain le pusese întrebări călugărilor de la colegiul Saint-Martial, femeii care îi închiriase garsoniera mobilată lui Schabel, vecinilor acestuia, partenerilor cu care juca cărţi la Café de la Paix. Toţi căzuseră din nori aflînd că bătrînul domn german, atît de familiar lor, avusese o viaţă atît de zbuciumată. Ce drum îl putuse duce pe Schabel spre acel ultim avatar ? Voise să se pedepsească ? Dar pentru ce ? Să-şi bată joc ? De cine ? De el însuşi ? Sau poate că aflase în această travestire (sau metamorfoză) tihna oferită de abandon, odihna renunţării ?

Babelain vrea să-l vadă pe Rivière, singura persoană, cel puţin din Franţa, de care e sigur că l-a cunoscut pe Schabel în ultimii ani. Îi scrie din nou la adresa dată de Lamorisse, la Saint-Cosme. Nici de data asta nu primeşte răspuns. În cartea de telefon, găseşte numărul lui Rivière C., vila Branderaie. Face numărul de mai multe ori fără să i se răspundă. În toamnă se hotărăşte în cele din urmă să întreprindă o escapadă pînă la Saint-Cosme. Dacă Rivière se află la Branderaie, cel mai înţelept ar fi să sosească ceva mai înainte de ora prînzului. O pană absurdă îl imobilizează aproape o oră. Întunericul se lasă repede în acest anotimp. Soseşte la Saint-Cosme noaptea.

La intrarea în sat, un puşti îi arată casa pe care-o caută. E înconjurată de ziduri înalte. Peste care se revarsă preaplinul unui frunziş alcătuit din nuci, ulmi, stejari verzi. Ramurile acestora trec peste creasta de olane a zidului. Vîrfurile copacilor, niciodată retezate, sînt încolăcite de iederă, de clematite şi de caprifoiul ce curg în cascadă spre drum. În sfîrşit, un grilaj de culoare verde-deschis ; cu vopseaua scorojită. Pe partea din dreapta a zidului, Babelain descoperă o placă de granit. La lumina brichetei, descifrează literele ce alcătuiesc numele casei : „La Branderaie". E şi un lanţ, dar cînd trage de capătul lui nici un clopot nu răsună. Babelain se opinteşte din răsputeri în poarta întredeschisă. Rezistă, se hîrşîie de pămînt, scoţînd jelania aceea sacadată a ţîţînilor ruginite. Descoperă că pe partea cealaltă e într-adevăr un clopot, numai că are limba imobilizată cu un ghiomotoc de ziar îngălbenit. E nevoit să străbată o porţiune necultivată de grădină, plină cu buruieni crescute la voia-ntîmplării, care pe vremuri trebuie să fi fost o peluză, apoi se pomeneşte în apropierea unei case scunde, cu un etaj mansardat. O alee de prundiş mîncat de muşchi şi graminee scrîşneşte sub picioare. Vizitatorul bate în uşă. La început cu arătătorul, apoi cu pumnul. Nici un răspuns. Deschide uşa, care la rîndul ei protestează. Un vestibul pardosit cu dale de piatră uzate, umezi. Miros de mucegai. „E cineva acasă ?"

Este, de vreme ce din adîncul casei se aude cineva cîntînd la pian. Babelain nu are destulă educaţie muzicală pentru a-şi da seama a cui e bucata interpretată de pianistul invizibil. A lui ? A altcuiva ? Şi totuşi se simte deodată pus în gardă de melodia aceasta capricioasă, de notele ei foarte seci, juxtapuse, prefirate într-un ritm care, ascultat întîia oară, pare un dezacord. Avînd, drept acompaniament, o măsură îndărătnică, imobilă. O muzică ce pare a nu avea nici început, nici mijloc, nici final, şi care de altfel nu aspiră deloc la o concluzie, nici nu doreşte cumva să se *hotărască*. Babelain ezită între a o găsi agreabilă şi odihnitoare — sau insuportabilă.

Babelain înaintează bîjbîind printr-un coridor întunecat. Strigă din nou. Muzica se opreşte. Se deschide o uşă. Un bărbat bătrîn, cu părul alb, ţine în mînă o lampă cu gaz. Ochii îl izbesc cel dintîi pe intrus, lumina lor aproape oarbă, uimirea lor tăcută. O pisică tigrată îşi încovoaie spinarea printre picioarele bătrînului. Pe fundalul căminului mare, din adîncul odăii, în care ard butuci de lemn, se desprinde un pian cu coadă, deschis. În cameră domneşte o dezordine de valuri încremenite, de straturi succesive şi prăfoase ce s-au adunat pe fotolii, pe masă, pe canapeaua din piele scrijelită, pe covor, un humus de cărţi, partituri şi hîrtii. Stăpînul casei fumează o ţigară dintr-un tutun negru care, arzînd prost, răspîndeşte un miros de amoniac şi de fîn jilav. Pisica rătăceşte prin salonul unde consistenţa nopţii de vară e şi mai mult sporită de o revărsare de viţă sălbatică şi de liane semănînd cu nişte ierburi acvatice. Acestea astupă cadrul singurei ferestre ale cărei storuri nu sînt trase. Bătrînul poartă o vestă tricotată şi fără nici un fason peste o flanelă. Pluteşte în nişte pantaloni de velur prea largi, prost strînşi pe şoldurile-i slabe de o curea din piele. A lăsat să-i crească, de la fotografia din anii '30, o mustaţă hirsută, albă ca şi părul. Dar Babelain regăseşte transparenţa privirii care-l izbise în fotografia abia întrezărită, ochii uzaţi şi copilăroşi, pupile de apă cenuşie spălată cu apă limpede.

— Scuzaţi-mă că am dat buzna... V-am scris în mai multe rînduri. Dar probabil că nu mi-aţi primit scrisorile...

— Scrisori ? întreabă bătrînul.

— Aş fi vrut să vorbesc cu dumneavoastră despre Heinz Schabel...

— Aha...

Babelain simte o retragere bruscă, scurgerea grabnică a unui val de-al cărui reflux picioarele sînt conștiente într-o zi în care mareea e violentă. Bătrînul se dă brusc la o parte de sub cercul luminos al lămpii. Babelain nu mai simte pămîntul sub picioare. Tăcerea apasă cu întreaga povară a nopţii.

— Scuzaţi-mă, spune bătrînul. Mă duc să-i spun soţiei mele că a venit cineva.

Iese deodată din cameră (puţin încovoiat, foarte înalt, totuși, tîrşîindu-și picioarele). Un fluture zburătăceşte pe lîngă sticla lămpii, se izbeşte cînd de abajurul verde, cînd de lumină. Focul e pe cale să se stingă. „O să se întoarcă oare Rivière ?“ se întreabă Babelain. Afară se aude chemarea unei bufniţe.

În sfîrşit ușa se deschide. Bătrînul debarasează cu stîngăcie un fotoliu plin cu hîrtii și partituri.

— Luaţi loc.

Se așază și el.

— Prin urmare l-aţi cunoscut pe Schabel ? întreabă.

— Nu. Dar îi dedic o teză de doctorat... Îi scriu biografia. Și cred că dumneavoastră l-ați cunoscut bine.

— A murit.

— Știu. Dar din cîte am putut afla, dumneavoastră sînteţi printre ultimii, poate chiar ultimul dintre prietenii care l-au văzut înainte de a muri.

— Nu ştiu, spune Rivière.

— Nu aici a locuit la început, după ce s-a întors din America ?

— O, nu... Casa e a Louisei... soţia mea... Pe vremea aceea... era înainte... Ea nu-l cunoştea pe Schabel...

— Dar dumneavoastră, dumneavoastră îl cunoaşteţi ?

Bătrînul pare să facă un efort. Faţa i se crispează de spaimă.

— E așa de mult de-atunci...

— În 1960, cînd a făcut infarctul, dumneavoastră v-aţi dus, cred, să-l vedeţi la Spitalul din Angoulême...

Rivière se ridică.

— Într-altă zi... spune bătrînul.

Și adaugă :

— Cu siguranţă că Louise își amintește mai bine decît mine. Am s-o întreb...

— Pot veni să vă văd cînd doriți, spuse Babelain.

— Chiar așa. Chiar așa, șoptește Rivière.

— Vom putea vorbi despre toate astea împreună cu soţia dumneavoastră.

— Da. Mai veniţi... Altă dată...

Îl conduse pe Babelain spre ușă. Ține lampa în mînă şi o ridică să lumineze drumul vizitatorului, care se îndreaptă spre poarta de la grădină.

„Nu ştiu ce-aș putea scoate de la el, își spunea Babelain pe cînd se întorcea la Paris. Mă tem că nu cine ştie ce.“ Îl uită pe Rivière cîteva săptămîni. Dar bătrînul începu să-l intereseze, și încă mult, cînd, întîmplător, află, întîlnindu-l pe Lamorisse, un amănunt care-l puse pe gînduri : cînd îl văzuse pe Charles Rivière la Branderaie, Louise Rivière murise cu mai bine de un an în urmă.

3

CÎND FEMEIA PE CARE O IUBEA A murit, Charles Rivière a dorit să moară şi el. N-a izbutit.

În dimineaţa aceea, vila Branderaie era cufundată în ceaţă. Pisica, după ce Louise îi deschise ușa pentru că mieuna, cerîndu-se afară, adulmecă precaut aerul umed, iarba rece, dantelată de picături, apoi mieună din nou de-afară, rugîndu-se să i se deschidă. „Hotărăște-te odată ce vrei, spuse Louise, — Vrea la căldură, spuse Charles. — Da, e o vreme de să nu lași o mîță afară, zise Louise, uitîndu-se la tigrată cum intră. — Un motiv în plus ca să merg cu tine după cumpărături“, spuse Charles. Dar Louise insistă ca el să rămînă acasă, să-și termine lucrul. „Ai spus ieri că ai de lucru o dimineaţă întreagă. Lucrează pînă la unu și jumătate. Eu mă întorc într-o oră și prînzim cînd termini.“ Charles se lăsă convins. „Ne putem duce din nou, împreună, la Divors, spre seară, mai spuse Louise. O să ne plimbăm prin pădure, apoi o să luăm ceaiul la Hanul Marelui Cerb.“

Charles aude scîrţîind poarta mare din fier pe care Louise o închide la loc, apoi maşina demarează, îndepărtîndu-se. Pune un butuc pe foc. Pisica se cere iar afară. „Şi tu, îi spuse, chiar că ar trebui să te hotărăşti odată pentru totdeauna ce vrei. — Vreau să ies“, îi spune pisica. Îi deschide. Ea se codeşte cînd să iasă pe uşă. „Dacă nu te hotărăşti o să murim de frig.“ Pisica se hotărăşte să se hotărască. Charles s-aşează la masă ca să lucreze. Butucul pe care l-a pus în cămin geme şi pîrîie. Miros de lemn de stejar cuprins de flăcări. Charles începe să lucreze.

Charles n-a mai văzut-o pe Louise decît la spital, înfăşurată în pansamente, din care se înălţau ace pentru perfuzie. Doctorii nu izbutiră s-o învie. Camionul care îi turtise maşina era de douăzeci de tone. Şoferul se ducea la garaj pentru repararea frînelor, cînd a survenit accidentul. În îngrămădeala de tablă strivită, la tabloul de bord, micul ceas se oprise la douăsprezece fix.

Singura persoană pe care i-ar fi plăcut, poate, s-o vadă, verişoara lui, Sylvie, se afla în America. Nici măcar nu-i ştia adresa. În rest, Charles nu mai avea alte rude în Franţa pe care să dorească să le înştiinţeze, în afară de nişte rude îndepărtate şi uitate. Îşi dăduse într-atît osteneala să le îndepărteze, încît de cîţiva ani uitase pînă şi de existenţa lor. În clipa asta de restrişte fu încă şi mai uşurat de faptul că fusese cu atîta bună ştiinţă neglijat. Sora Louisei, misionară în Africa, îi scria de două ori pe an, de Paşti şi de Crăciun. Charles găsi adresa călugăriţei în scrinul Louisei. Telegrama expediată din Africa sosi cinci zile mai tîrziu. Călugăriţa se ruga pentru Louise şi pentru Charles.

După înmormîntare, Charles îi dădu binişor afară din casă pe prietenii care nu voiau să-l lase în voia soartei. *Calmul* lui îi mira, îi înspăimînta. „N-o să te lăsăm singur. — Tocmai de singurătate am nevoie.“ Îndîrjirea lui învinse bunele lor sentimente, ajutat întru aceasta de hotărîrea, luată imediat după aceea, să ceară pentru un timp suspendarea telefonului.

În cele două zile cît Louise a mai fost teoretic în viață, Charles rămăsese la Divors, împărțindu-se între spital și o cameră de hotel, unde nu dormise decît pe apucate. În timpul cît lipsise el, doamna Lambert, vecina care se îngrijise totdeauna de treburile gospodărești la Branderaie, aranjă în dulapuri îmbrăcămintea Louisei, împrăștiată prin cameră sau în baie. Nu îndrăzni să se atingă, din delicatețe și pentru că nu știa cum e mai bine, de obiectele de uz curent. Cînd Charles se pomeni singur în casa pustie, dădu cu ochii, pe noptiera Louisei, de cărțile pe care ea le citea, de un tub cu pastile, de niște scrisori și un ceas ale cărui ace se opriseră. Jos, în laborator, probele după clișeele făcute în ajunul accidentului se uscaseră, fotografii de copaci în ceață. Aceeași ceață din care mașina de douăzeci de tone se năpustise asupra ei. În camera cea mare, Charles își dădu seama că începuse să pună în casetele lor discurile pe care Louise nu le strîngea niciodată. Pe urmă se plîngea că praful din sioane strică muzica, se auzeau pîrîituri. „Dacă ai strînge discurile, n-ar fi așa...“, îi spunea el. Puse un disc la locul lui și începu, în sfîrșit, să plîngă.

Cînd fu singur în toată casa, după întoarcerea de la cimitir, și după ce, în sfîrșit, plecară și ultimii întîrziați, dintre cei mai compătimitori, Charles frunzări hîrtiile împrăștiate pe masă. Fără ca măcar să fie închis, stiloul rămăsese pe hîrtia cu portative, acolo unde-l pusese cînd sunase telefonul. Citi ultimile măsuri, fraza muzicală întreruptă dintr-o dată de zbîrnîitul telefonului, apoi de vocea unui jandarm. Destinul, în dimineața aceea, avusese accentul din Cahors.

Fără să vrea, Charles încearcă să descifreze în măsurile neterminate trecerea unei umbre, o vagă presimțire. Dacă, în dimineața nenorocirii, s-ar fi ridicat de la masă și și-ar fi întrerupt lucrul la un acord descendent, la un brusc crescendo sau la un arpegiu frînt, ar fi interpretat asta drept semnul unei corespondențe oarecum magice, drept şoapta unui avertisment. Dar în chiar clipa cînd ambulanţa o transporta pe Louise fără cunoştinţă, Charles nu făcea decît să asculte în el o firavă linie melodică, nici tristă, nici veselă : subţiratic arabesc calm, plutind deasupra unor acorduri joase, disonante, ce se suspenda în repetiţia îndărătnică a unui *la* diez. Nici o ameninţare, nici un ecou de paşi vestitori. Cîţiva kilometri mai departe, Louise fusese proiectată, ca într-o străfulgerare, pe deasupra imaginii timpului. Timpul muzicii ce se desfăşura în el nu fusese din cauza asta nici încetinit, nici deviat.

Azvîrle într-un sertar foaia neterminată, încredinţat că niciodată n-avea s-o mai reia.

Doamna Lambert îi pregătea mîncarea şi i-o punea pe un platou, pe care-l ducea în bucătărie, acoperindu-l cu un ştergar. Charles lăsa bucatele să se răcească, fără să se-atingă de ele. Cînd se întorcea, femeia deplîngea faptul că nu încearcă să mănînce cît de puţin. „Necazul o să vă macine pe dumneavoastră sau dumneavoastră o să-l măcinaţi pe el“, îi spunea. Charles nădăjduia că nefericirea îl va măcina pe el cel dintîi.

Vreme de aproape douăzeci de ani, lui Charles îi plăcuseră dimineţile. Aproape toate îi dăruiseră prezenţa Louisei şi, înainte chiar de-a fi deschis ochii, făgăduiala de-a o afla în clipa ivirii zorilor. Călătoriile întreprinse de unul sau de celălalt, cu treburi, împrejurările care uneori îi despărţiseră pentru o vreme nu făceau decît să sporească plăcerea de-a fi din nou împreună. Absenţa înteţea farmecul întoarcerii. Îşi reluau lunga conversaţie, ceea ce Charles numea „fugile şi variaţiile“ lor. Pe măsură ce anii treceau, nu mai putea fi vorba între ei de expunerea unor teme ; acestea erau implicite, sugerate prin frînturi de cuvinte. Pînă şi rarele certuri dintre ei făceau economie de ceea ce se rostea de la sine. Li se întîmpla adesea să iasă din tăcere sau să iasă la suprafaţă din visare cu acelaşi gînd, diferit de la unul la altul doar atît cît să evite plictisul unui acord monoton.

Charles a plutit îndelung într-un timp desprins de orice, fără hotare. La spital i se dăduse un tub de somnifere. Îi dădeau un somn mai rău decît insomnia. Să se înfrupte dintr-un asemenea somn însemna să fie încă şi mai dezarmat în faţa unei dureri care nu dădea îndărăt. Falsa odihnă a unui coşmar sub anestezie era încă şi mai epuizantă decît starea de veghe conştientă.

Umbla încolo şi-ncoace prin casă. Fiece pas, fiece gest era un du-te-vino ca o tresărire între *înainte* şi acum. Ştia că Louise nu va mai fi niciodată acolo. Deşi nu credea pe deplin în plecarea ei. Totul îi amintea de Louise. Aşadar să fi uitat uneori că o pierduse ? Certitudinea absenţei ei era intermitentă. Un robinet picura în încăperea de-alături. Louise avea auzul bun, veşnic la pîndă. Pînă şi o şoaptă o alerta. Charles avea să închidă robinetul ca să cruţe somnul celei care dormea. Numai că ea nu se afla acolo ca să i-o fi cerut printr-o privire. Continua să facă gesturile pe care nu le făcuse decît pentru ea. Lui Charles îi era indiferent dacă doarme cu uşa descuiată. Louisei, dimpotrivă, îi era teamă. Şi Charles se apuca să tragă obloanele şi să răsucească cheile în uşă, pentru ca Louise să poată dormi liniştită. Apoi tresărea. De ce se mai baricada de-acum înainte ? Louise ţinea ca apa din ceainic să fie clocotită, pe cînd Charles se mulţumea, din lene, să-l umple cu apă caldă de la robinet. Se pomenea dintr-o dată ţinînd recipientul în mînă. Inutilitatea gestului îl copleşea brusc. Punea ceainicul jos. Sau dădea prin vreun sertar de ochelarii ei de soare, cărora Louise le rupsese o hulubă, la sfîrşitul verii. Îşi spunea că-i va duce la reparat şi iar se poticnea în gol : Louisei nu-i mai trebuiau ochelarii aceia întunecaţi. Sau zărea în frigider bucăţile de slănină pe care ea le agăţa în crengile rămase fără fructe, ca să dea de mîncare păsărilor. Oare de dragul ei le va agăţa ? Nu, ci pentru mierle şi sturzi.

Durerea îl asalta din toate părţile, mii de dureri, fiecare ca o surpriză, dureri veşnic renăscînd. Cînd stătea întins şi începea să se desprindă de lume, închipuindu-şi că va adormi, nefericirea îl atingea pe neaşteptate, punîndu-i un deget pe umăr. Ieşea dintr-un coşmar, în care păşea pe o landă. Un cal negru îi venea în întîmpinare, trăgînd o cotigă goală. Se apropia de banca pe care stai cînd mîni. Louise îşi uitase pe ea paltonul din păr de cămilă. „Va trebui să-i spun“, era ultimul lui gînd din vis. „Va trebui să-i povestesc visul ăsta Louisei“, era cel dintîi gînd din trezie.

Cucuveaua micuţă care-şi făcuse cuibul într-o scorbură a ulmului se rotea în beznă, scoţîndu-şi tînguirea lichidă pe două note. O făcea să zîmbească pe Louise, care nu mai zîmbea. „Ssst... ascultă...“, spunea ea, care nu mai spunea nimic.

Charles măsura trecerea vremii după împuţinarea grămezii de butuci din magazie. În fiecare seară se ducea să aducă lemne pentru cămin. „Va trebui să comand la Davy doi steri de lemne“, îşi spunea, văzînd cum pe zi ce trece stiva scădea. A doua zi, uita. Ar fi trebuit să-i spună doamnei Lambert. Într-o seară, vîrî pe foc ultimii butuci.

Pe cînd se pregăteşte să stingă becul din magazie, vede ceva lucind în praf, printre surcelele rămase sub lemnele împuţinate. Charles se apleacă. Ţine în palmă cercelul indian din argint cu turcoază pe care-l cumpărase împreună cu Louise, odată, pe cînd se aflau în Arizona. Aproape toate podoabele *navajos* erau prea grele şi prea ceremonioase pentru a fi purtate cu-adevărat. Dar cele două lacrimi verzi erau atît de fine şi de uşoare, încît Louise le-a purtat. Ani în şir îi purtase, ea, căreia îi plăceau atît de puţin bijuteriile. Apoi, într-o toamnă, fusese bolnavă cîteva săptămîni. Gisèle venise atunci să-l ajute pe Charles iar doamna Lambert s-o îngrijească pe Louise. În clipa cînd Gisèle se pregătea să plece, Louise i-a spus : „Lasă-mă să-ţi fac un cadou. Totdeauna ţi-au plăcut cerceii mei cu turcoaze. Charles, eşti bun să te duci să-i aduci ?... Vreau ca Gisèle să-i ia...“ Atunci au văzut că unul din cercei se rătăcise şi, oricît l-au căutat, nu l-au găsit. Louise a insistat ca Gisèle să ia cercelul rămas. Cu siguranţă că aveau să-l găsească şi pe celălalt şi să i-l trimită. Gisèle cedă.

Anii trecură. Uitaseră de giuvaerul rătăcit. E în mîna lui Charles, nemişcat. Cînd Louise îşi ridica părul, cerceii se prelingeau de-a lungul gîtului, umbră a mîngîierii cu care Charles ar fi voit să-i atingă ceafa.

A doua zi, Charles făcu un pachețel cu cercelul și-i ceru doamnei Lambert să i-l trimită Gisèlei.

Cînd doamna Lambert intra în casă, deseori îl auzea pe Charles vorbind singur. „Încă de pe cînd trăia răposata nevastă-sa era puțintel bizar. Dar de cînd e văduv, e din ce în ce mai rău. Cineva care n-ar ști ar crede că se-adresează cuiva.“ Charles nu *vorbea*. Nu se adresa nimănui. Dar nu-și vorbea nici lui însuși. Își comenta gesturile. Cuvinte pe deplin inutile, de vreme ce înșira cu glas tare ceea ce tocmai făcea sau se pregătea să facă, și deci nu era nevoie de acompaniamentul acesta.

Charles n-avea mințile într-atît de rătăcite încît să-și închipuie că vorbea cu Louise. Deși monologurile lui nu erau chiar solilocvii.

O primăvară timpurie înverzi în cîteva zile grădina de la Branderaie și peisajul de țară din jur, în care Charles se încumeta să se plimbe pentru prima oară de luni de zile. Ca o persoană care a stat multă vreme în întuneric, lumina puternică din nou înstăpînită îi făcea în același timp și rău, și plăcere. Cînd răpăielile scurte de ploaie se prefăcură în ploaie rece care ținu zile în șir, Charles simți ca un fel de ușurare că se întoarce iarăși la bîrlog, și găsi odihnitoare aversa ce nu mai contenea. Apa șiroia zi și noapte, bătînd darabana pe acoperiș, făcînd ca șuvoaie să se reverse întruna din burlane. Astupate de frunzele uscate îngrămădite acolo de cu toamnă, acestea se destupau dintr-o dată în toiul nopții, slobozind adevărate cataracte.

Charles nădăjdui să moară, pentru ca Louise să înceteze de-a se mai afla acolo în fiece clipă, pentru a muri apoi din nou.

Îndepărtă gîndul să-și ia el însuși viața. I se părea că acesta ar fi un gest de mustrare. Și nu exista nimeni căruia să-i poată reproșa ceva. Crezu că uluirea, care nu dispărea, și durerea crîncenă, care nu-l părăsea nici o clipă, lăsîndu-l cu atît mai zdrobit, vor stinge încetul cu încetul în el dorința de-a mai viețui.

Dar cînd primăvara se întoarse cu-adevărat, își dădu totuși seama că unele senzații și ceva ce-ar fi adus de departe cu plăcerea erau mai trainice în el decît dorința îndărătnică de-a nu mai dăinui. Charles privea pe fereastră la o mierlă strălucitoare cum s-așază, neagră, pe iarba înverzită. Mîngîia pisica, iar ea torcea. Dimineața, cînd se trezea, asculta cum apa clocotită sfîrîie cînd e turnată peste cafeaua muiată, și-i aspira mirosul amar. Charles se întorcea ca să-i arate Louisei pasărea. Îi făcea semn să asculte cum toarce pisica. Se temea că a făcut cafeaua prea tare pentru gustul ei, căci Louisei cafeaua tare îi dădea bătăi de inimă.

Cîtă vreme fuseseră împreună, se temuseră totdeauna *să nu se obișnuiască prea mult unul cu celălalt*. Oare n-avea să deprindă niciodată obiceiul de-a trăi fără Louise ?

Nu dorința de-a se duce după ea îl îmboldea. Charles nu concepea nemurirea personală. Nu credea în existența unei lumi de dincolo, afară de aceea a unui hău fără fund. O singură dorință îl stăpînea, próbabil o dorință smintită ; s-o regăsească pe Louise în viață și odată cu ea propria lui viață. Împreună cu ea, aici, avea el nevoie să fie, și nu cum era ea de-acum înainte, adică peste tot, adică nicăieri.

„Trebuie să prindeți puteri, să nu vă lăsați în voia soartei, spunea doamna Lambert. Zilele frumoase au sosit.“ Charles încuviința dînd din cap. După ploile cele nesfîrșite, iarba înverzise. Cînd ieșea dimineața, pojghița albă a poleiului crăpa ușor sub pașii lui. În gardul viu al grădinii, prunul cel roz înflori fără să dea măcar de știre. Rîndunelele se întorseseră. Pe la sfîrșitul zilei, care se mărise, se tot roteau cu fire de pai în cioc, cîrpindu-și cuiburile din anii trecuți.

Charles lăsa, fără a face vreo mișcare, ca durerea să i se scurgă de-a lungul trupului. Niciodată nu se despărțea de durerea lui, n-o răscolea. Puțin cîte puțin își aflase iarăși ritmul obișnuit al zilelor, dormind pînă-n zori, alungîndu-și visele cum se trezea. Deschidea obloanele. Își aranjase partiturile. Pianul tot închis rămînea. La două-trei zile, se ducea și golea cutia de scrisori, aruncînd apoi totul, fără să deschidă ceva, într-un sertar. Acum îi era iar foame, mînca aproape cu poftă cele gătite de doamna Lambert. Într-o dimineață auzi pentru prima oară cucul cîntînd în pădurea din apropiere. Charles se ducea să se plimbe în pădure, plivea buruienile în grădină. Prindea puteri.

„Vremea bună o să-l pună pe picioare pe domnul, bietul de el“, spunea doamna Lambert prin sat.

Într-o după-amiază cu soare neumbrit de vreun nor, după zile din ce în ce mai senine, Charles dormi puțin apoi ieși din casă. Copacii erau înfloriți. Se duse în magazie să scoată cele două șezlonguri. În timp ce-l desfăcea pe al doilea, fu ispitit să ridice din umeri, să se oprească. Apoi așeză șezlongurile unul lîngă altul, ca de obicei. Dintr-unul căzu un batic de mătase portocalie, uitat de Louise. Și-l punea pe cap ca să se apere de soare cînd acesta o ajungea iar ei îi era lene să-și tragă scaunul la umbră. Charles ridică baticul, îl puse pe brațul șezlongului și se instală. De luni de zile nu mai auzise zvonul acela pe care-l dau bîzîitul bondarilor, al viespilor trezite la viață, zgomotele acelea surde, estompate de căldură. Cum foarte multă vreme fusese ca și surd, își regăsea dintr-o dată auzul. În iarba dimprejurul lui toporașii și ciuboțica-cucului înfloriseră. Închise ochii, adormi o vreme. La capătul grădinii, acolo unde drumul face un cot, de cealaltă parte a zidului, trecu tractorul domnului Lambert, trezindu-l. Întredeschise ochii, apoi îi închise numaidecît. Soarele se deplasase în timp ce el dormea, nu mai era la umbră. Dincolo de pleoapele lui focul înăbușit al luminii foarte vii căpăta o mișcare roșie, blîndă, în care plutea o pulbere ușoară de sori. Ar fi trebuit să-și pună o pălărie de paie : era destul de cald ca să te poți alege cu o insolație. Dar se simțea prea bine ca să aibă curajul să se miște, să-și mute șezlongul. Rămase așa mult timp, ca pe vremuri, în jocurile din copilărie, cînd hotăra să se prefacă a fi orb și să nu perceapă decît zgomotele din jur, să nu existe decît prin ceea ce putea atinge, prin respirație. Auzea la stînga, spre casă, un piţigoi cărbunar. Trebuie să-şi fi făcut cuibul spre zidul acoperit de iederă. La dreapta, spre sat, cineva săpa probabil cu hîrleţul într-un pămînt pietros ; se auzea cum unealta pătrunde în stratul îndesat şi cum fierul răsună deodată, dînd de tare. Charles aşteptă o clipă, cu urechea la pîndă ; piatra se rostogoli cu zgomot surd spre grămada de pietre. Încercă să numere mirosurile şi miresmele pe care izbutea să le deosebească, respirînd adînc şi fără să trişeze. I se părea că respiră mireasma şoptită o toporaşilor (poate pentru că îi văzuse înainte de a adormi ?). Cineva, înspre ferma Genty, trebuie să fi dat foc frunzelor. Răspîndeau mirosul cel mai șters, un miros aproape fără miros, iarba şi pămîntul încălzite de soare. Charles deschise ochii. Louise s-a legat la cap cu baticul portocaliu. Se lasă pe spate, sprijinită de pînza albastru-dungată a şezlongului, cu ochii închişi în soare. Unul din cerceii cu piatră turcoaz se odihneşte, pată mai deschisă, pe pînza albastră. Celălalt îi mîngîie obrazul, legănîndu-se încet. Şi-a pus pe genunchi cartea pe care o citea înainte de-a aţipi în clarul de soare. Nu, nu doarme, de vreme ce mîna ei se ridică leneş şi dă la o parte un bondar care i s-a aşezat pe frunte. Apoi mîna i se aşază iar pe genunchi. Sub piele, albăstrită, aproape invizibilă, se întinde neted reţeaua blîndă a venelor. Cartea deschisă e gata să cadă, cealaltă mînă a Louisei o apucă, punînd-o în poală. Soarele prea tare îi face rău celei pe jumătate adormite, o răneşte prin pleoapele închise. Deodată umbra mîngîie pomeţii, îi învăluie cu acea blîndeţe care, în aceeași clipă, trece de la Charles la ea, acea blîndeţe cu care Charles ar voi, foarte delicat, să-i ţină umbră. Gîtul se întinde în poziţia aceea, cu capul lăsat pe spate. Una din turcoaze se clatină un pic atingîndu-i gîtul, acolo unde pielea are culoarea cea mai palidă. Charles îi cunoaște căldura netedă. Depune pe locul acela, fără să se mişte de pe scaunul lui, gîndul unui sărut.

Louise deschide ochii, ferindu-şi-i cu mîna, se uită la Charles, îi zîmbeşte. Apoi îşi pleacă capul, șopteşte :

— Nu se cade, Charles...

El s-a ridicat, vine şi se lipeşte de şezlongul cu pînză albastră. Ia mîna Louisei. Ea îşi înalţă ochii :

— Louise, şopteşte Charles.

— Nu se cade, spune ea din nou, foarte încet.

— Cine spune asta ? şopteşte el.

— Nu-i bine, spune ea.

— Ba da, răspunde Charles, e foarte bine aşa. Cît se poate de bine.

— Dar niciodată nu s-a mai întîmplat una ca asta, nimănui.

— De unde să ştim ? întreabă Charles.

Charles i-a cuprins între degete, ca într-o brăţară, încheietura subţire a mîinii. Îi simte bătînd pulsul lîngă degetul lui gros. Louise tace. Se uită la el clătinînd din cap şi zîmbind. Zîmbetul fetiţei care a făcut ceva neîngăduit : nu-i vine să creadă acum, pentru că n-a fost certată, dar nici foarte sigură nu e că va fi lăsată să continue. Louise zîmbește, va Zîmbi, Zîmbea. Șopteşte : „Oprită, apa timpului..." Charles continuă, cu glas scăzut : „...își oglindeşte unda limpede în cristalul apei".

Louise rîde încetișor, Rîdea. Va Rîde. Rîset prelung, adumbrit, asemănător unei bătăi de aripă unduitoare, rîset de pescăruş rîzător care planează leneş cu aripile abia mișcate și s-așază în sfîrșit pe nisip. Rîset cu răsuflarea tăiată, ușor, zburînd blînd. Apoi devine iar gravă. „Nu se cade", spune.

Charles se apropie, o sărută pe tîmplă. Aude clopoţelul de la poartă. Louise își trage încheietura din mîna care-o ţine. Charles se întoarse spre poarta de la grădină. Poarta din fier scîrţîie rîcîind puţin pămîntul. E un ţigan.

— Scuzaţi, domnule. Am intrat ca să văd dacă n-aveţi cuţite de ascuţit.

— Nu, mulţumesc, spuse Charles.

— Fiare vechi sau piei de iepure de vînzare ?

— Nimic, mulţumesc, spune Charles.

— Scuzați, domnule şi doamnă, spune ţiganul. Închide poarta care se împotrivește, hîrşindu-se.

Charles se întoarse. Strînse cele două şezlonguri, vîrî într-unul din buzunarele lui baticul de mătase portocalie. O clipă, căută din ochi cartea pe care Louise o avusese (totuşi) pe genunchi. Dar ştia că e-n zadar.

Duse şezlongurile în magazie. Soarele scăpăta. Charles intră în casă. Îşi dădu seama că nu întorsese de luni întregi orologiul cu balansier care se afla în vestibul. Luă cheia mare de aramă, agăţată de mobilă, întoarse mecanismul, potrivi cu mîna ácele ca să le pună la ora care trebuia, dădu vînt balansierului. Orologiul porni la drum, un pas, încă un pas.

În zilele următoare, Charles întreţinu cu el însuşi relaţiile acelea precaute pe care le stabileşti cu cineva cînd în mod tacit ai admis că nu vei aborda un anume subiect, tocmai pentru că e prea grav. Nu-şi vorbea lui însuşi de ceea ce se întîmplase, de cea pe care o întîlnise. Se străduia să nu se gîndească la ceea ce văzuse. Sau, dacă lucrul întrecea puterea lui de apărare, în ciuda rezistenţei ce-o opunea amintirii tulburi, în ciuda voinţei de a nu-i acorda credit, — atunci se chema la ordine. Dar clipa aceea întrevăzută, oprită în loc, clipa atît de puţin probabilă şi totuşi evidentă, continua să rămînă prezentă în culise şi să emită un fel de mesaj silenţios, să răspîndească o lumină difuză. Charles se obişnuise încă din iarnă să trăiască sub un cer jos, într-o durere lentă. Tristeţea persista, dar durerea aproape că dispăruse, ca şi cum s-ar fi evaporat. Atinsese acel prag unde durerea care sfîşie nu mai e decît o melancolie plutitoare ce mai curînd umbreşte decît răneşte. Trebuia să recunoască, fără doar şi poate, că în ceaţa ce-l înconjura se ivise un soare slab, zi încă îndepărtată, speranţă foarte modestă, de-a dreptul absurdă, speranţă pe care nu îndrăznea s-o numească şi de care se ruşina.

Cînd se instala în grădină să ia soare sau să fie luat de el, Charles avea grijă acum să nu scoată decît un şezlong. Pusese într-un dulap baticul de mătase portocalie.

Charles se ferise totdeauna să-şi lase mintea să confunde realitatea dorinţelor proprii cu o realitate numai dorită. Niciodată nu găsise nimerit să populeze realul după convenienţele imaginaţiei.

„Dar nimeni nu s-a întors, își spunea el totuşi. Dacă cineva s-a întors, acela sînt eu. Întors... dar de unde ?“

Zilele treceau fără să şteargă ceea ce Charles văzuse în grădină, pe cea care fusese acolo. La început încercase să creadă că visase. Există vise în stare de trezie. Dar dacă acela fusese un vis, Charles ştia că imaginile somnului nu dispar în acelaşi fel ca lucrurile reale, cele pe care noi le-am văzut treji fiind, cu ochii noștri dinafară. Pînă și visele pe care altădată avusese grijă să le fixeze cînd se trezea, să se însuflețească însuflețindu-le, povestindu-și-le lui însuși sau notîndu-le, piereau în scurtă vreme fără să lase urme, ca un clişeu fotografic pe care nu l-ai cufundat în baia cu fixativ şi care, privit în lumină, dispare la vedere, topindu-se pe întinsul foii albe. Cînd lui Charles i se întîmpla să păstreze urma scrisă a vreunuia din visele lui, povestirea în sine ajungea să se substituie pe de-a-ntregul reliefului adevăratei amintiri. Nu făcea decît să citească descrierea unui vis pe care, deși îl avusese, îl asculta ca pe o istorisire a unui străin, ca pe relatarea, oarecum distantă şi abstractă, în ciuda faptului că-i înțesată de amănunte, a experienţei altuia.

„Nu, se vedea silit Charles să-și spună, n-am visat că Louise s-a aflat lîngă mine.“ Prezenţa Louisei nu fusese înconjurată de nici unul din artificiile regizorale ale visului, încetinire a mișcărilor, exagerare a culorilor, ritm sacadat, sunete înăbușite, lucruri care, pînă şi în adîncul somnului pe care-l străbaţi, îl avertizează cu discreţie pe cel ce visează că ceea ce trăieşte în clipele acelea nu-i viaţă adevărată, și că doar visează că e pe cale să viseze. Visele au un fel al lor de a-i vorbi celui care doarme, asemănător felului în care pici pe neaşteptate în casă la niște prieteni iar aceștia simt nevoia să te avertizeze asupra unui lucru important dar de față cu martori care nu trebuie să afle nimic. Își dau atunci osteneala să-și strecoare mesajul fără să trezească atenţia celor de faţă, adăugînd spuselor lor banale o mimică discretă, pentru a ne da de înțeles că ceea ce spun are un tîlc ascuns, că vorbele lor nu trebuie luate aidoma și că va fi nevoie să mai întregim cu cîte ceva de la noi pentru a le decripta spusele, în aparență fără noimă. Pe cînd mîna Louisei adormită la ea pe genunchi, apoi prinzînd viață, alungînd bondarul ; pe cînd ochii ei în timp ce-l privise pe Charles zicînd : „Nu se cade“, — nu era o mînă cum sînt cele din vis, nici o privire ca în vis, visul unei voci care șoptește. Nu era una din acele imagini orbitoare și lipsite de consistență pe care un păpușar ascuns îndărătul nostru le face să ni se perinde pe dinaintea ochilor închiși, ca să ne pună la încercare, ca să vadă cum le vom suporta și descifra. Louise se întorsese cu-adevărat lîngă Charles. Iar dacă nu întinsese numaidecît mîna ca să i-o apuce pe a ei, o făcuse nu din teamă ca, mișcîndu-se, să împrăștie o răsfrîngere, o iluzie în fața căreia ar fi rămas neîncrezător, ci mai întîi de toate ca să n-o trezească, pentru că ea moțăia. Louise fusese atît de aproape de el, atît de liniștit apropiată, încît să vrei s-o atingi numaidecît ar fi adus o notă falsă : fuseseră mai intim unul lîngă celălalt în lumina după-amiezii decît dacă unul i-ar fi ținut într-a lui mîna celuilalt.

Nu era nici vis, nici (și cu atît mai puțin) *apariție*. Charles pusese dintotdeauna prea puțin preț, nu manifestase interes față de strigoi și năluci, față de vechile povești puerile pe care umanitatea le tîrîie după ea, așa cum bebelușii tîrîie o bucată dintr-o jucărie stricată, investită, în ciuda a tot și toate, cu magice virtuți derizorii. Strigoii, credea el, se întorc în general fără să fie mare nevoie de ei, pentru o nimica toată. Ar face mai bine să stea cuminți. Bietele apariții își fîlfîie giulgiile, își zăngăne lanțurile, bat prostește în pereți ori se pretează la acele jalnice jocuri cu mese care se învîrt. În genere nu rostesc decît banalități neroade, fac prevestiri fără noimă și scot gemete.

În ceea ce Charles *văzuse* nu fusese nimic teatral, nici vreun reproș, nici amenințare, nici implorare : ci pur și simplu Louise în grădină, la soare, în lumina după-amiezii, în frumoasa strălucire a verii, fără nimic crud ori tulbure. Extremă evidență liniștită, cu oprirea respirației și a timpului...

Charles nu izbutea să alunge imaginea aceea : Louise în imobilitatea limpede a unui cer fără nici o adiere de vînt. (Dar bondarii zumzăie ; și se aude foarte distinct clinchetul cerceilor cînd cea care moţăie se mişcă. După cum aude şi foarte uşoara răsuflare a Louisei, respiraţia ei liniştită.) Exact invers decît purtarea obişnuită a spectrelor cu plicticosul lor fel de a fi, atît de meschin, cu proteste, ameninţări, ranchiune, ca şi preferinţa aceea suspectă pe care o au pentru noapte ori ceaţă.

Louise revenise aşa cum îţi revii în simţiri după un leşin : cu simplitatea celor a căror vizită nu-i ceva rar, o şansă de pe urma căreia trebuie să te grăbeşti să tragi foloase. Fantomele se resimt cam mult de pe urma fricii de-a fi condamnate să dispară înainte de-a fi avut timpul să „transmită" ceea ce li s-a îngăduit să spună celor vii.

Charles ştia că nici nu visase, nici nu asistase la trecerea unei strigoaice. După cum prezenţa Louisei lîngă el nu avusese nici una din acele caracteristici ce nu forţează senzaţiile, acea dureroasă intensitate ce însoţeşte visurile ce nu sînt decît viziuni, atunci cînd încerci să te constrîngi să vezi ceva ce-a pierit. Situaţie în care ai tendinţa să exagerezi ceea ce pretinzi că ai văzut, asemenea celui ce susţine o părere de care nici el însuşi nu-i pe deplin convins, încercînd să creadă mai curînd decît crede cu-adevărat.

După cum nici o clipă Charles nu resimţise ameţeala ce-l cuprinsese uneori cînd, pe nepusă masă, ordinea lucrurilor i se păruse a fi răsturnată. Astfel, într-o zi, lîngă mare, în clipa apusului, un anumit fenomen optic îl făcuse să aibă convingerea că soarele se înalţă deasupra orizontului în loc să scapete. Altă dată, o asemănare uimitoare îi dăduse impresia, cîteva secunde, că un prieten absent, pe care cu o clipă înainte îl auzise la telefon vorbindu-i dintr-un oraş foarte îndepărtat, intra tocmai atunci în cameră. În acel moment se simţise împărţit între scandal şi incredulitate faţă de ceea ce vedea, încredinţat că o cercetare mai atentă îi va revela faptul că fusese victima unei iluzii, că se înşelase, liniştindu-l. Astăzi, văzînd-o pe Louise, Charles nu simţise nici un fel de nelinişte şi nici neîncredere. Ştia, în acelaşi timp, că ea se afla acolo şi că era moartă. Clipa sfîşierii era mereu prezentă, în acelaşi loc, într-un trecut încă răvăşit. Dar pierderea Louisei, pe care n-o putea uita, nu umbrea aproape întru nimic neaşteptata întîlnire cu ea. Durerea resimţită de pe urma dispariţiei ei şi fericirea adusă de prezenţa ei erau ca două persoane pe care Charles le cunoştea, pe care le putea îmbrăţişa dintr-o singură privire, dar care nu ştiau una de cealaltă, neputînd exercita vreo influenţă una asupra celeilalte decît prin el. În după-amiaza din grădină Louise nu primise ştirea propriei sale morţi. Era tot atît de puţin înştiinţată ca şi cei vii cînd încă n-au atins vîrsta bătrîneţii, cînd pentru ei ideea propriului sfîrşit e mai curînd o convingere abstractă decît o probabilitate, mai mult cunoaşterea unei legi generale decît un sentiment intim. Louise îi zîmbea lui Charles cu acea bună dispoziţie a oamenilor aflaţi încă între tinereţe şi maturitate. Îşi întreţin senzaţia constantă de a fi nemuritori cu gîndul ascuns, rezonabil îndepărtat, că totuşi sînt probabil muritori. În privirea lui Charles, cele două profiluri — al Louisei cea cu ochii închişi în soare, pregătindu-se să-i deschidă, să-i zîmbească, şi al Louisei pe patul de moarte, cu ochii închişi, ce n-aveau niciodată să se mai deschidă — existau simultan, fără ca imaginea din urmă să atenueze blînda strălucire a celei dintîi, nici s-o întristeze.

Cînd încerca să reconstituie ceea ce i se întîmplase (ceea ce li se întîmplase) în grădină, Charles era cu îndărătnicie readus la o certitudine cu totul şi cu totul de nedemonstrat dar care explica în acelaşi timp uşorul sentiment de dedublare ce nu-l părăsise pe de-a-ntregul în timpul scurtei şederi alături de Louise cea redată realităţii. Da, acum era sigur : stătuseră unul alături de celălalt în grădină. Dar pînă în clipa în care Louise îi vorbise, nu fuseseră exact unul lîngă altul în timp. Cînd Charles îşi descoperă soţia stînd în şezlong, nu numai uimirea îl face să stea puţin în expectativă faţă de fericirea ce-i dăruie prezenţa aceea, spectator uşor neliniştit de propria lui înminunare. Louise e acolo, dar imperceptibil decalată, prezentă *în urmă,* într-un timp anterior peste al cărui prag Charles nu păşeşte decît pe jumătate. Are faţa aceea din zilele fericite de odihnă, de pe care dispar oboseala şi ridurile, din zilele acelea în care i se spune : „Ce bine arăţi“ şi cînd ea răspunde zîmbind : „Oh, ştii, la vîrsta mea, te schimbi repede *de la o zi la alta...* Frumuseţea, ştii...“ Zgomotul hîrleţului pe un ogor vecin, fîlfîirea de aripi a unui piţigoi care-şi ia zborul, mirosul de frunze arse şi lumina unui sfîrşit de după-amiază, nimic din toate astea nu arată decît anotimpul, nimic nu dă o dată : primăvara se scaldă în fiece an în acelaşi izvor. În spaţiul amintirilor, Charles nu poate situa exact minutul pe care-l aude răsunînd. Dar ştie că dacă Louise care moţăie alături de el vieţuieşte numai timpul pe care-l consumă chiar atunci, pentru el lucrurile stau cu totul altfel : el rămîne vieţuitorul precar al unei clipe pe care n-o umple decît pe jumătate, deoarece nu face decît s-o *retrăiască*. Louise şi cu el împart acelaşi spaţiu fără a se afla pe de-a-ntregul în acelaşi punct al duratei. Louise e vie, nici un presentiment n-o străbate. Bucuria ce-l umple pe Charles contemplînd-o pe Louise e, dimpotrivă, atît de puternică, tocmai pentru că e o bucurie de după cumplita amărăciune de-a fi pierdut-o, pentru că a regăsit-o după ce îi fusese smulsă.

Charles se pomenise că ţine în acelaşi timp de două epoci. Asemeni celui ce încalecă o frontieră sau linia de demarcaţie ideală dintre două provincii, avînd piciorul stîng în una şi piciorul drept în cealaltă, tot astfel o parte din el locuise timpul de *dinainte*, unde aflase liniştea de-atîtea ori chemată după accident, după sfîşiere. Cealaltă parte din el locuia timpul de-acum. Acest timp asupra căruia niciodată nu va mai putea să se aprobe pe deplin de-a fi aici, nici să-şi ierte că trăieşte mai departe.

Charles ştia că timpul jucase joc dublu între Louise şi el. Că timpul juca joc dublu în el însuşi.

4

CHARLES AVEA CINCI ANI CÎND tatăl lui a fost ucis pe front. Funcţionarul de la primărie care, de dimineaţa pînă seara, nu făcea decît să anunţe familiilor pe cei „morţi pe cîmpul de onoare“, sună la uşa casei lor aflată în partea de sus a oraşului, pe strada Cordiers, la colțul meterezelor, între Catedrală și Parc. Bastonierul[1] Etienne Rivière fusese ucis în fruntea oamenilor lui, într-un atac dezlănțuit pe locul numit Mort-Homme, la cota 304. Pentru Charles, un bastonier era un domn care ținea în mînă un baston, un baston care de fapt era o bară de scaun. O Persoană Mare, foarte puternică, invincibilă. Nenorocirea pătrunse în casă, în Charles : foarfeca cea mare a Alidei cînd taie lenjerie, făcînd două bucăți de pînză dintr-una singură, întîi crestează, apoi trage de amîndouă părțile, iar țesătura strigă.

Alida și mama lui, care plîngeau fără-ncetare, vorbeau cu glas scăzut. Timpul se sfîșiase. Charles prindea din zbor cuvintele nenorocirii : ucis pe front, Mort-Homme, cota 304. Îl vedea pe tatăl lui cu fruntea străpunsă de un glonte, pe o coastă sălbatică, la malul mării, om mort.

Charles își dădu silința să plîngă atît cît putu, fără a izbuti să verse tot atîtea lacrimi cît mama sa. Din august 1914, nu-și văzuse tatăl decît o singură dată, și numai cîteva zile, în timpul unei *permisii*. Așadar și Oamenii Mari cer permisiunea ?

„Ți-amintești, nu-i așa, de bietul tău tăticuț ?“ Charles răspundea da. Oamenii Mari s-ar supăra dacă nu și-ar aminti. Mai bine să te prefaci. Amintirea cea adevărată a lui Charles nu era, fără doar și poate, cea de care s-ar fi cuvenit să-și amintească. O barbă neagră care-i gîdila obrajii, repetînd întruna : „La trap, căluțule, hai la trap, hai la galop“. Charles simțea pe coapsele lui frecarea aspră a postavului de lînă din pantalonii albaștri ca cerul. De ce calul care-l făcea să salte era un *bidet ?*[2] Bideurile se află în cabinetele de toaletă.

Tatăl-Cal îl trîntise din șa pe copilul călăreț, îl azvîrlise în timp.

Marie-Blanche Rivière primise nenorocirea ce-o lovea ca pe o dovadă, de multă vreme așteptată, a nevredniciei ei. De cînd se măritase, niciodată nu-și mărturisise apăsarea rece și austeră pe care Etienne o făcea să domnească în casa de pe strada Cordiers, în viaţa ei. Cînd funcţionarul de la primărie veni să-i anunţe moartea soţului pe cîmpul de onoare, Marie-Blanche nu se învinui de plictisul searbăd resimţit uneori în viaţa-i de femeie măritată, ci de zădărnicia rugăciunilor ei de creştină. Dacă Dumnezeu n-o ascultase, dacă Etienne murise, înseamnă că vina cea mare o purta ea. Dispariţia lui Etienne avea să rămînă pentru ea un nod al remuşcărilor greu de descîlcit. Moartea era semnul unui păcat : păcatul de-a te fi născut, păcatul de-a te fi temut sau de a-l fi suportat fără răbdare pe cel iubit, vina de-a fi dorit arzător să fii doi, dar uneori să-ţi fi dorit nedesluşit să fii singură. Canonicul Javier, duhovnicul Mariei-Blanche, aţîţă fără să se teamă acest palid tăciune aprins. Trebuia să ispăşească, să străbată în chip de penitentă această vale a plîngerii. Marie-Blanche trebuia să accepte să se răscumpere, să se roage. Zdrobită de durere şi devoţiune, îşi revărsă asupra copilului dragostea-i de soţie fără ocupaţie, dragostea-i de mamă tremurînd de spaime, ca şi un sentiment al păcatului care, mulţumită duhovnicului ei, afla nenumărate motive de căinţă, imaginare dealtminteri. Biata făptură nemîngîiată îi tot spunea lui Charles : „Sărmanul şi micuţul de tine, trebuie să fii foarte cuminte şi să te rogi nespus de mult bunului Dumnezeu, pentru ca tatăl tău să poată ajunge în Paradis“. Cuvîntul „sărman“ revenea de zeci de ori pe zi pe buzele ei.

---

[1] În fr. : *bâtonnier* = stegar, port-drapel.
[2] În fr. : *bidet* = „căluț“ dar și „bideu“.

În descumpănirea ce domni pe strada Cordiers după moartea tatălui, Charles găsi din fericire un sprijin în Alida. După cum statele suportă adesea fără nici o pagubă dispariţia celor care se află la cîrma lor, pentru că adevărata cîrmuire e dată de slujbaşii care, după plecarea conducătorului cu numele, îşi continuă activitatea, tot astfel cei din casa de pe strada Cordiers continuară să trăiască. Alida „ţinea casa“. Şchiopăta puţin, dar capul şi-l ţinea bine înfipt pe umeri. Marie-Blanche îşi petrecea zilele în rugăciune sau la Catedrală. „Rugăciunile astea nesfîrşite, mormăia Alida la ea în bucătărie, se prea poate să fie pe placul bunului Dumnezeu, dar *drăgălaşul* are mai multă nevoie de felii de pîine cu unt şi de sărutări decît de binecuvîntări." Aşa că îi dădu ea *drăgălaşului* ceea ce Marie-Blanche nu-i mai dărui : îngrijire, o afecţiune aspră dar adevărată şi siguranţa zilei de mîine. Siguranţa că în toate zilele mesele vor fi servite la aceleaşi ore. Şi puţinul de mîngîieri, de alintări şi joacă ce uşurează scurgerea zilelor. La bucătărie, Charles se vîra uneori în şorţul de stambă albastră al Alidei. „Ţie, îi spunea el, îţi interzic să mori vreodată. — De gîndit nici nu mă gîndesc, dar du-te de-o spune în altă parte, răspundea slujnica. Nu eu hotărăsc, nici tu."

Pe tatăl răpit de război, pe mama furată de Dumnezeu, *drăgălaşul* îi înlocui cu Alida şi cu Mouche. O femeie în vîrstă şi o pisicuţă susţinură capul copilului deasupra amărăciunii. Alida îi oferise adăpost lui Mouche care, într-o bună dimineaţă, mieună pe strada Cordiers, miniatură de fiară sălbatică, puţină blană tigrată pe nişte oscioare minuscule. Charles revărsă asupra micului animal o dragoste pe care n-avea cum s-o dăruie în întregime aiurea. Mouche fusese înţărcată prea devreme. Sugea mîna lui Charles. El depindea de Alida. Mouche depindea de el. Îi dădea pisicuţei porţia lui de lapte, de pateu, se juca cu ea. Alida îl proteja pe copil, care o proteja pe Mouche. Astfel totul era bine.

Marea epidemie de gripă spaniolă atinse regiunea la începutul iernii lui 1919. Cînd febra începu s-o mistuie pe Marie-Blanche şi un cerc de fier îi încinse creştetul, ea li se supuse imediat, nu opuse rezistenţă. Îi chemă de la Mesnil pe cumnata ei Edmée şi pe soţul acesteia, Julien Dalayrac. Li-l încredinţă pe Charles, primi ultima împărtăşanie din mîinile canonicului Javier şi-şi dădu duhul, firul se rupse.

Mătuşa Edmée îl ţinea pe Charles de mînă. Mergeau amîndoi sub umbrela mătuşii, în spatele carului funerar. Charles îşi dădea seama că încălţările îi erau pline de apă, că îi era rece la picioare, iar calul slobozea baligă pe jos, şi trebuia să fii atent ca să nu calci în ea. Nu fusese destul de cuminte. Nu se rugase destul de fierbinte. Avea nouă ani.

Edmée şi Julien închiriară casa de pe strada Cordiers. N-aveau posibilitatea s-o ţină pe Alida în slujbă : proprietatea lor din Mesnil dispunea şi-aşa de mai mult personal de cît era nevoie. Slujnica avea rude la ţară. Nu-i rămînea decît să se întoarcă acolo. Charles plînse în timp ce-şi lua rămas bun de la ea. „Bietul meu drăgălaş, spunea femeia, să vii să mă vezi." Ştiau amîndoi că nu va fi uşor. Alida făcu bagajele *drăgălaşului*. Rămase pe pragul casei de pe strada Cordiers cînd trăsura îl luă pe Charles. Pe genunchi, băieţelul ţinea paneraşul în care se afla Mouche. Pisica mieuna, de parcă ar fi înţeles. Charles se uita la Alida pe fereastra din spate iar ea, stînd pe peron, îi făcea cu mîna. Cînd trăsura dădu colţul de pe strada Cordiers, iar casa, treptele peronului şi Alida dispărură, Charles simţi deodată că se sufocă. Edmée, aşezată alături, îşi puse binişor mîna pe mîna micuţului. El rămase nemişcat. Cuvîntul *niciodată* năvăli în fiinţa lui. Avea inima grea, atît de mare şi de grea era în pieptul lui, că nu mai avea loc să respire, să bată. Copilul îşi trase brusc mîna din mîna mătuşii şi şi-o duse la piept. Se sufoca. „Plîngi, mititelule, plîngi..." îi şopti Edmée la ureche. Dar el nu izbutea, se sufoca în tăcere. Apoi hohotele se iviră iar aerul, printre sughiţuri şi lacrimi, îi pătrunse din nou în plămîni.

Băieţelul şi pisica adormiseră cînd, după ce se lăsase noaptea, sosiră la Mesnil.

5

ÎN TIMPUL PRIMEI IERNI PETRECUTĂ la Mesnil, Charles nu căută decît tihna supuşeniei. Aştepta ca unchiul sau mătuşa să-i spună : „Fă asta... Fă astălaltă..." iar el, fără grabă şi fără sîrg, făcea. Era atît de docil şi de blînd, încît Edmée îl privea cu îngrijorare. Surprinzîndu-i privirea gînditoare oprită asupra lui, copilul prea cuminte știa foarte bine de ce mătușa nu era fericită să-l vadă prea *docil*. Copilul nu opunea nici un fel de rezistență, se lăsa manevrat așa cum te-ai lăsa în voia soartei. Să se scoale, să se spele, să-și strîngă lucrurile, să se ducă la școală împreună cu verii lui ; la întoarcere, să-și facă lecţiile, să învețe și să se spele pe mîini înainte de a se așeza la masă ; Charles făcea tot ce i se cerea, fără să cîrtească. Niciodată nu dădu prilej să fie certat sau să i se facă observaţii — lucru pe care mătușa se vedea nevoită să-l facă celorlalţi. Dar exista în docilitatea lui o agresivitate imperceptibilă. Charles nu asculta decît din simplă oboseală, pradă acelei osteneli izvorîtă dintr-o durere lentă, răspîndită în toată ființa lui. Dacă se lăsa manevrat, se subînţelegea oarecum că o făcea asemeni celui ce exprimă un reproș, fără să consimtă cu adevărat să-l formuleze. Dorea, în adîncul lui, să nu mai participe la propria-i nenorocire : să hotărască alţii, așadar, să aleagă ei în locul lui...

Iarna fu ploioasă, semănată cu vijelii, cu averse ; zile nesfîrșite, nopţi nesfîrșite în care apa nu înceta să se reverse. Și cum ferma, ca și „casa stăpînilor", se aflau pe malul apei, la Mesnil ploaia părea să fie mai ploaie, mai jilavă decît în altă parte. Ceea ce era adevărat, de altminteri, pentru că atunci cînd rîul se revărsa, umflat de-atîta ploaie, apa acoperea debarcaderul, aflat în josul curţii pardosite cu lespezi mari, și care, începînd de la terasa locuinţei, cobora lin spre rîu. Bombardat de stropii de ploaie, rîul venea să lingă ceva mai sus pereţii cramei și-ai distileriei.

În conversaţia vecinilor și a celor care veneau în vizită la mătușa și la unchiul lui, ca și în gura servitorilor, Charles surprinsese de multe ori, cînd vorbeau despre el, și totdeauna rostită cu glas ceva mai scăzut, expresia : „...bietul orfan". Și-și repeta cuvîntul. *Or-fan... Or-fan.* Se uita prin ușa-fereastră a salonului de la Mesnil cum vîntul îndoaie sub rafalele lui ulmul cel mare aflat în ploaie. Copacul azvîrlea dintr-o dată de pe el apa ce-l îmbiba, coşcogea cîinele ud care se scutură cînd iese din rîu. *Or-fan.* Chiar așa și era : *or-fan.* Era pentru totdeauna în afară[1], alungat pe veci din sălaş. *Or-fan*... Cele două silabe catifelate, moi, timbrul înăbuşit într-un final făţarnic, de termen inevitabil, se prelingeau ca ploaia ; ducînd departe de el pentru totdeauna casa de pe strada Cordiers, orele care băteau la Catedrală, barba neagră, asprimea postavului din care erau făcuţi pantalonii de albastrul cerului, „Hai, căluţule, la trap — la galop", ca şi şopotul Mariei-Blanche, îngenuncheată pe perniţa de pluş roşu, „Trebuie să-l rugăm pe bunul Dumnezeu, pentru ca bietul tău tătic să ajungă în paradis".

Charles era orfan. În paginile cu ilustraţii ale dicţionarului se afla reproducerea unui tablou al cărui titlu, ***Enervaţii de la mănăstirea Jumièges,*** îl intrigase multă vreme, ca şi ceea ce reprezenta : doi tineri din evul mediu, culcaţi pe fundul unei bărci cu fundul neted, lăsată la voia-ntîmplării pe undele unui mare fluviu. Dicţionarul dădea explicaţia zicînd că erau enervaţi nu aşa cum sînt enervaţi copiii, cărora li te adresezi pe un ton supărat : „Iar v-aţi enervat", ci pentru că celor doi tineri care zăceau în barcă, duşi de apă, le fuseseră tăiaţi nervii şi tendoanele. Primiseră pedeapsa să fie abandonaţi în barca pe care curentul o mîna încet spre estuarul fără nume. „Bietul orfan" se simţea asemenea enervaţilor de pe fluviul inexorabil. Nu-i rămînea decît să se lase dus de ploaia rece de iarnă. Pentru el, în el ploua cerul, care se lăsase atît de jos.

Mătuşa Edmée, atentă la tot ce părea că nu vede, trebăluia neîncetat în casa cea mare, sărind de la un lucru făcut la altul care trebuia făcut. Copiilor, după ce-şi terminau lecţiile, le dădea să curețe nuci sau să taie hîrtie cerată pentru legatul borcanelor cu dulceaţă. Îl expedia pe Jean-Luc să aducă mere din pivniţă sau îl trimitea împreună cu Sylvie să caute prin dulapurile din pod rochii vechi şi bucăţi de stofă ca să se joace, deghizîndu-se. Lui Charles, care stătea totdeauna ceva mai la o parte sau era mai puţin sprinten decît ceilalţi, îi spunea „micuţul meu sălbatic". Unchiul Julien rîdea oarecum de Edmée, pentru că făcea totdeauna două lucruri în același timp, ca și cum ar fi avut patru mîini și ochi la ceafă. Dar chiar și cînd împăturea lenjeria împreună cu Marie, în timp ce supraveghea căzănelul cu peltea de mere și-i dădea dispoziții Sylviei care mesteca încetișor în sirop cu o lingură mare de lemn, mătușa Edmée băga de seamă că Charles se dusese de unul singur în spălătorie și se amuza pe întuneric, se amuza de-a plictisul, umplînd cu apă *coferul* din aramă pe care îl așeza apoi pe găleată, ca să vadă cum curge firul de apă din ciocul lung și ascuțit. Și-atunci spunea : „Pe unde-o fi băiatul nostru cel mare ? E nevoie de el. Numai el se pricepe să picure ulei fără grabă, ca să nu se taie maioneza. Vino să m-ajuți, Charles". Și o bucată de vreme, stînd alături de mătușa lui, pe bancă, dinaintea mesei mari, de stejar, Charles se simțea necesar, aproape important. Dar de cum era lăsat singur, nu făcea decît să se uite cum trece timpul, care-l îndepărta un pic mai mult cu fiece zi. Cine îl îndepărta și de ce anume ? Își zicea foarte încet : de *înainte*. Nu regreta o fericire dispărută, ci imposibila întoarcere a ceea ce fusese. După moartea tatălui, atmosfera din casa de pe strada Cordiers devenise foarte sumbră. Marie-Blanche își iubise de-atunci înainte copilul cu atîta tristețe, încît acesta deseori se simțise vinovat de veșnica mîhnire a mamei. Dar nefericirea de care Charles nu se putea consola, în ciuda afecțiunii îngrijorate a mătușii Edmée, era tocmai faptul că timpul petrecut pe strada Cordiers se estompa, pînă la a se șterge cu totul. Încerca să-și aducă aminte cum suna vocea tatălui său, să reconstituie desenul de pe tapetul din sufragerie. Dar nu mai izbutea. Nu era trist numai pentru că-și amintea de ceva ce n-avea să mai fie niciodată, ci de faptul că încă de pe acum nu-și mai amintea nimic foarte bine. Fusese aruncat într-o barcă ce n-avea niciodată să mai urce pe rîu în sus.

---

[1] În franceză jocul de cuvinte e dat de omonimia *or-phelin* (orfan) şi *hors-phelin* (*hors* = în afară).

Verii lui îl primiseră pe Charles cu o bunăvoință ursuză și cu acea drăgălășenie în alertă a celor cărora li se cere să fie ospitalieri cu un intrus. Eforturile făcute de Edmée ca să-l atragă pe sălbaticul fugar nu-i linișteau pe copii. Sylvie avea şase ani cînd Charles sosi la Mesnil. Începu repede să fie geloasă din cauza atenţiei cu care mama ei îl înconjura pe noul-venit. Ca să rivalizeze cu el, fetiţa se prefăcea şi mai micuţă, şi mai copil decît era cu-adevărat. Jean-Luc, cu un an mai mic decît Charles, dar aproape la fel de înalt ca şi el, şi fortificat de viaţa la ţară, îl înfrunta pe noul-venit în jocurile lor de băieţi. Punea exact atîta brutalitate cîtă era nevoie ca să cîştige, fără ca Edmée sau altcineva să-şi dea seama de agresivitatea lui. Dar Charles nici nu crîcnea cînd îi primea loviturile de picior date fără greş în pulpe. Şi Jean-Luc se temea ca Charles să nu-l lipsească de o parte din afecţiunea mamei lui. Îşi dădea însă bine seama că trebuie să fie drăguţ cu vărul, ca să merite dragostea mamei lui. Pe Charles, toate astea, aproape că-l lăsau indiferent. Abia dacă lua în seamă şiretlicurile grosolane ale lui Jean-Luc ori fiţele pe care le făcea Sylvie, pentru ca cei ai casei să se ocupe mai mult de ea decît de el. I se făcuse mult mai mult rău, înainte.

Adesea, seara la culcare, cînd mătuşa Edmée venea să-i sărute pe copii, Charles, ca să se pedepsească şi să se oţelească, se prefăcea că a adormit, pentru ca sărutarea să fie doar o atingere rituală şi uşoară, însoţită de gestul afectuos de a-i ridica aşternutul pînă sub botişor şi de a-i potrivi pledurile, fără să fie obligat să-i vorbească mătuşii. Charles o auzise odată cum îi şoptise unchiului Julien : „Oh, izbutesc eu pînă la urmă să-l domesticesc pe micuţul nostru sălbatic". Pe cînd el îşi spunea, ţinîndu-şi ochii bine închişi, baricadat în somnul lui prefăcut, că nu el era cel care trebuia domesticit. Ceea ce-ar fi trebuit domesticit era regula acelui joc prea crud : îi vorbeşti cuiva, te simţi bine lîngă el, o să-ţi răspundă. Dar dacă întorci capul o clipă, îţi dai seama că vorbeşti în gol şi că nimeni n-o să răspundă. Etienne Rivière dispăruse aproape fără ca Charles să-şi fi dat seama. Îi fusese furat tatăl înainte chiar ca acesta să fi existat cu adevărat pentru el. Plecase într-o bună zi fără ca aproape să fi fost acolo şi niciodată nu se mai întorsese. Cînd Marie-Blanche se îmbolnăvise, pentru Charles boala ei semănase cu o indispoziţie obişnuită, ca atunci cînd ai un guturai zdravăn şi toţi ai casei te silesc să stai în pat, îţi pun cataplasme cu muştar, ventuze, ulei mentolat în nas şi, de cum începe febra să scadă, ai voie să manevrezi nişte foarfeci şi să decupezi poze. Dar febra nu scăzuse, trebuise ca Charles să fie îndepărtat, vecina îl luase la ea. Apoi auzise vorbindu-se de „ultima împărtăşanie", despre „grijirea trupului" şi fusese pregătit pentru vestea cea mare cu acele precauţii care „pregătesc" atît de bine, încît cel care trebuie menajat înţelege de la primul cuvînt. Şi o dată mai mult Charles se învinuise de-a fi fost în acelaşi timp atît de zăpăcit şi de încrezător. Se mustra că nu i-a acordat destulă atenţie tatălui său, nici destulă atenţie Mariei-Blanche, că nu i-a *reţinut* cu îndîrjire. Se simţea nevrednic şi mizerabil pentru a nu fi dorit îndeajuns de puternic ca ei să continue a fi acolo, ca şi cum datorită inadvertenţei lui părinţii i s-ar fi strecurat în absenţă. Îi purtase pică mamei cînd îi cerea să se roage foarte tare pentru ca bietul lui tătic să ajungă în paradis : ar fi trebuit mai curînd să se roage să rămînă pe pămînt, credea el. În ceea ce-l privea, nu se rugase îndeajuns, nu ţinuse cu tot dinadinsul ca tatăl şi mama lui să rămînă alături de el. Fusese pedepsit pentru zăpăceala lui.

Ai fi zis la începutul iernii aceleia că ploaia n-o să se mai oprească niciodată. Copiii se întorceau de la şcoală înotînd prin băltoace. Cînd soseau, trebuia să li se dea ciorapi uscaţi şi să fie frecaţi pe cap cu un prosop pluşat. Jur împrejurul plitei, care duduia, mătuşa Edmée punea pe scaune fularele leoarcă de apă şi pelerinele şiroind. Puloverele de lînă scoteau aburi, picăturile de apă se scurgeau din ele pe perdoseală.

După ce mînca împreună cu Jean-Luc şi cu Sylvie la masa mare din bucătărie, se duceau cu toţii în camera de joacă, să-şi scrie temele şi să înveţe. De cum termina, Charles pornea prin casa cea mare, în căutarea lui Mouche. O striga cu glas scăzut, din podul cu fîn pînă în pivniţă, din hambar pînă în cramă. Cînd în cele din urmă auzea răspunzîndu-i mieunatul micii vietăţi, îngenunchea lîngă ea, o lua în brațe, mîngîind-o blînd. Își lipea urechea de blana pisicii, ca s-audă mai tare torsul vîrtelniței ei. Apoi cobora cu ea pe după gît, prin curtea cea mare care ducea la rîu și se furișa, pe scara exterioară, ce urca în distilerie, la etaj. Sub el, bătrînul Lucas supraveghea cazanele. Era tare cald în podul întunecos, pe care doar o simplă podea îl despărțea de distilerie. Mirosul de fructă fiartă al vinului pe cale să se rafineze în alambic străbătea prin șipci. Şi-i dădea lui Charles, după o bucată de vreme, o beție îndelung resimțită. Mergea în vîrful picioarelor. Îl auzea pe bătrîn cum tușește, cum își limpezește glasul, cum aduce lemne ca să întrețină focul. Lîngă fereastra mansardată care domina rîul, Charles trăsese un pat vechi din fier cu o saltea pe el, acoperită de-o pătură groasă și aspră, cazonă. Se instala împreună cu pisica pe pat, cu fața în jos, cu capul lîngă fereastră. „Nu face zgomot", îi șoptea lui Mouche. Ea răspundea torcînd, frecîndu-se de obrazul lui, apoi se culca lîngă el, spălîndu-se cu sîrg cu limba-i aspră sau dormind. Charles aștepta să se obișnuiască cu întunericul. Ghicea afară întinderea rîului pe care picăturile de ploaie îl ciuruiau cu darabana degetelor lor blînde. Colo, mai departe, barajul uruia zi și noapte prin clinchetul ploii și zgomotul rafalelor care mînau ploaia, ca o perdea zgîlțîită de răbufniri de vînt. Charles asculta clipocitul apei scurgîndu-se din burlane prin lăcrimare în cisterna ce se revărsa, umplînd butoaiele așezate la colțuri. Se lăsa legănat de picuratul apei pe olane. Ca un fundal, se auzea scurgerea rîului pe panta înclinată, cerută de diferența de nivel a barajului. În josul cramei, pe fereastră, apa spumega și se învîrtejea, din ce în ce mai tulbure, pe măsură ce nivelul creștea. Neîntreruptul murmur în surdină al apei, veșnicul ei clipocit de udeală devenise un fel de bubuit continuu. Cursul rîului era străbătut de zvîrcoliri, de vîrtejuri bruște. Împingea înainte tot felul de edecuri îngreuiate de apă, smulse de pe malurile înecate — crengi, copaci micuți smulși din rădăcină, plute din trestie încălecate, epave. Apa furioasă izbea uneori în vreun obstacol, dădea zadarnice opinteli torențiale ca să urnească vreun lădoi înțepenit între doi butuci. Căldura și mireasma de alcool urcau dinspre distilerie. Printr-o fereastră spartă se strecura frigul nopții și mirosul de mîl, de mocirlă şi de trestii putrede. Potopul cenuşiu fără de sfîrşit azvîrlea clăbuci de spumă gălbuie ce puteau fi văzuţi galopînd pe apă în clipa cînd, între două averse şi printre doi nori, se ivea luna, apariţie fugară. Pisica se culca de-a lungul trupului lui Charles şi răsufla încetişor. Charles se culca de-a lungul scurgerii apei în noapte, lăsîndu-se să lunece odată cu undele viiturii. Cînd apa furioasă se supăra că nu poate, pentru moment, să ducă mai departe vreo creangă de copac, înţepenită între rădăcinile unei sălcii, lui Charles îi venea să ajute creanga să-şi reia mersul, ca să înceapă iar să fugă dimpreună cu apa oarbă. Se lăsa desprins şi legănat pînă ce-l prindea somnul. Cînd bătea clopotul pentru cină, se trezea, cobora împreună cu Mouche în curte şi se ducea în casă. Se prefăcea că e acolo, aşezat ca toţi ceilalţi sub lumina lustrei, în timp ce mătuşa Edmée umplea farfuriile cu supă. Dar ştia el bine cum stau lucrurile în realitate, chiar prefăcîndu-se că se joacă cu Sylvie şi Jean-Luc, că se amuză alcătuind cuvinte cu tăiţeii din supă. Charles se strecura de-a lungul curentului, cel pe care timpul n-avea acum să-l mai ajungă niciodată din urmă, pentru că şi el curgea exact în acelaşi ritm cu scurgerea neîntreruptă a apei. „Charles al nostru iar e în lună“, spunea mătuşa Edmée. Deşi părea să ghicească adevărul, şi anume, faptul că băiatul nu se afla colo sus, în lună, ci fugea aşa cum apa curge.

După Crăciun, ploile încetară în sfîrşit. Apele nu mai crescură iar gerul şi timpul frumos se instalară pentru multă vreme. Copiii se duceau la şcoală pe jos. După ce ningea, pe albul zgrunţuros se vedea întipărită forma de stea a ghearelor unei păsări, urmele piciorului ascuţit de iepure, tiparul mărunt al unei nevăstuici. Pe drum, Jean-Luc se amuza să calce prin bălţile îngheţate ca să audă cum se sparge cu mare pocnet sub picioarele lui gheaţa de deasupra. Aduna ţurţuri şi alerga după Sylvie, încercînd să i-i vîre pe la gît. Fetiţa striga ascuţit: „Charles, apără-mă“.

La întoarcerea de la şcoală, copiii „mîncau de ora patru“ felii de pîine unse cu miere şi muiate în lapte cu cicoare. Mătuşa Edmée le punea rachiu camforat pe degerături. Charles începea să capete obişnuinţa de-a trăi în coada zilelor sau la adăpost de ele, aşa cum, în timp ce te duci la şcoală, te obişnuieşti să-ţi fie frig la picioare.

Uneori, unchiul Julien se văita : „Ce păcat, Edmée, că neglijezi pianul. Erai atît de înzestrată“. Mătuşa înălţa din umeri. „Cînt ca o ciubotă, n-am pic de timp iar mîinile-mi sînt înţepenite. Şi-apoi, i-atît de umed în salon, că pianul s-a dezacordat...“ Salonul conacului Mesnil era o încăpere nelocuită şi solemnă, ce nu slujea decît „ pentru vizite“, pentru primirea musafirilor la fel de ţepeni şi stînjeniţi de-a fi primiţi acolo, pe cît erau şi fotoliile ce-i găzduiau, după ce atîta vreme nu mai şezuse nimeni în ele. Dar Charles descoperi într-o zi că Edmée avea o taină, că-şi ascundea faţă de toată lumea şederile în salon, vizitele pe care le făcea pianului. Într-o zi, cînd Charles, răcit fiind, stătuse două zile în pat, adormi după prînzul pe care mătuşa i-l adusese pe un platou. Cînd se trezi, afară era un soare puternic, rece, săgetat de zborul ciorilor. Charles auzea de departe, dinspre salon, sunetele pianului. Muzica se înălţa, apoi pierea. Încerca s-o urmeze, simţindu-se atras de ea. Dar muzica se ascundea, siluetă fugară, abia întrezărită, care apoi se îndepărtează repede şi dispare deodată la colţul unei străzi. Charles era trist că pierde melodia în chiar clipa cînd o percepea. Se sculă, se îmbrăcă şi coborî la parter. La ora asta a după-amiezii casa era goală. Unchiul Julien era cu oamenii lui, copiii la şcoală. Charles se apropie de uşa salonului în vîrful picioarelor. Îşi ţinea răsuflarea. Se temea ca nu cumva un gest, un zgomot să întrerupă ceea ce-l *vrăjea*. Plutea, nu dorea nimic altceva decît ca o notă să-i urmeze alteia, să se continue vorbirea aceea atît de obscură şi totuşi atît de evidentă. Numai lui, numai despre el vorbea muzica. Charles se strecură pe covor, sub masa din anticameră. Simţea nevoia să se ascundă, să nu fie văzut, pentru a se dărui pe de-a-ntregul valului ce năvălea prin uşă. Cînd, ajunsă la sfîrşitul bucăţii, Edmée se opri, Charles se simţi pentru o clipă deznădăjduit, dar iată că mătuşa o luă de la cap. Recunoştea acum fraza uşoară pe care, fără să-şi dea seama, o regăsise şi o pierduse cu puţin mai înainte. Trecea aşa cum ar trece cineva clătinînd din cap în timp ce te-ar privi, părînd a spune nu, a refuza ceva ce i-ai cerut, în timp ce ochii îi zîmbesc. Pune o atît de mare blîndeţe în a nu-ţi face hatîrul pe care ai rugat-o să ţi-l facă, încît aproape că eşti la fel de fericit de refuzul ei, ca şi cînd ţi-ar fi spus „da“. Vorbeşte cu glas scăzut, se apleacă la ureche, apoi fredonează căzută pe gînduri. Pe drum se alătură altei fraze mai limpezi, în care notele sînt desprinse, fără a avea nimic împrejurul lor, goale şi singuratice, foarte limpezi, de cristal curat. Fraza de la început dispare în faţa celei ce apare, dar acum Charles îşi aminteşte că se va întoarce, cu un mers ceva mai grav. Fericirea, în această fericire ce se scurge de pe clapele pianului, e gîndul că ceea ce a trecut o să se-ntoarcă, şi că lăsîndu-te în voia melodiei care fuge nu înseamnă să te pierzi fără putinţă de întoarcere, ci să fii recunoscător pentru ceea ce vei recunoaşte, pentru ceea ce ai şi recunoscut. Tot astfel, cînd Edmée greşea, şi *relua*, pînă şi asta, în loc să supere, devenea o adevărată plăcere. Reluările voiau să spună că muzica există continuu, ca un revers al tăcerii, că rămîne acolo chiar şi după ce s-a sfîrşit, că o poţi însoţi pînă la ultima notă şi totuşi reînvia numaidecît.

Charles auzi cum mătuşa închide capacul pianului. Îi fu teamă să nu dea peste el, dar o auzi cum pleacă şi iese pe uşa cealaltă a salonului. Se duse la el în cameră şi se vîrî repede în pat. Încerca să regăsească în minte cele două vorbiri ce alergaseră împreună pe clapele instrumentului. Ar fi vrut să se afle acolo în fiecare după-amiază cînd mătuşa Edmée va cînta la pian. Dar nu îndrăzni să-i vorbească despre ceea ce auzise, nici despre fericirea pătrunzătoare şi fragilă pe care-o simţise. Ştia că mătuşa nu cîntă decît atunci cînd crede că e singură şi nimeni n-o poate auzi. „Cînt ca o ciubotă iar mîinile-mi sînt ţepene...“ Charles era sigur că nu-i adevărat. Dar era mîndru că avea, cu Edmée, fără ca ea s-o ştie, o taină ce era numai *a lor*.

Veni primăvara. Înghețurile și ploile scurte fricționară zilele înviorate. Diminețile, iarba care a apucat să răsară scrîșnește ușor sub pași, acoperită de pojghița înghețului. Mergi pe taluz sau pe cărare, pentru că e mai plăcut decît să mergi pe drum. Soarele se ivește cu din ce în ce mai multă însuflețire. Într-o bună zi, în crîng, cel dintîi cuc își cîntă maliția. Rîul s-a cumințit, deși continuă să fie tulbure. Bătrînul Thibaudeau, pescarul, îi învață pe copii cum să manevreze luntrea cea cu fundul neted, vîslind dinapoia ei, și se ducea cu ei să strîngă vintirele. Piersicii din grădină au înflorit. Prin gardurile vii de la Mesnil, florile de prun explodară. Au fost începute arăturile de primăvară. Un pieptănuș și-a făcut cuibul în horn. Mătușa Edmée dă fiecărui copil cîte o jumătate de portocală după ce aceștia iau lingura cu untură de pește. Seara, Charles și Sylvie se uită la imagini în stereoscop. Le plac mai cu seamă scenele de catastrofe, inundațiile de la Paris, cutremurul din Messina, dezastrele războiului sîrbo-turc. După ce se uită îndelung la casele cu măruntaiele ieșite, redate într-un relief nemaipomenit, sau la strada Bac plină de apă, pe care urcau bărcile, sau la scenele de război, cu morți printre ruine și la sfărîmăturile caselor năruite, se duc să-i alinte Edmée.

Jean-Luc și Sylvie nu mai erau geloși pe Charles. Acum însă el ar fi vrut s-o aibă pe mătușa Edmée numai pentru el. Într-o zi cînd în sat un domn îi zise : „Te cunosc. Te-am văzut ieri cu mămica ta“, copilul răspunse brusc : „Nu era mămica mea“.

Rîndunelele se întoarseră. După-amiezele, acum cînd zilele se măreau, se roteau perechi-perechi. Copiii se duceau în staul să se uite la viteii fătați de curînd. Rîndașii îi presărau cu sare, ca mamele să-i lingă mai cu sîrg.

Și deodată veni vara, copleșindu-i cu arșița ei și cu aerul vibrînd de căldură, cu cositul fînului. În august, într-o dimineață, începu treieratul. Batoza sosise cu o seară înainte. Se porni să duduie cu noaptea-n cap, în marea revărsare de pleavă a „gloanțelor“ seci de ovăz zburînd în soare. Oamenii făceau lanț între căpița uriașă și botul mașinii, trecîndu-și snopii din furcă în furcă. Unchiul

Julien stătea la cîntăritul sacilor, însemnîndu-le numărul într-un carnet cu scoarţe din piele neagră. Jean-Luc şi Charles „îl ajutau". Amîndoi „supravegheau" sacii. Doi cleşti ţin căscată gura sacului sub deschizătura de unde se preling boabele de grîu. Cînd sacul e plin, tragi de un inel, şi o stavilă cade brusc, oprind scurgerea boabelor. Oamenii îndeasă boabele în saci, îi pun pe basculă, îi leagă, îi ridică, îi iau de pe basculă, strigă greutatea, îi pun în spinare lui Honoré şi lui moş Gambier, şi la drum ! Charles îşi luase însărcinarea să tragă şi să ridice stavila, de cum bătrînul Mathieu agăţa de cleştii batozei un sac gol. Jean-Luc o ajuta pe Gabrielle să-i cinstească pe oameni cu vin alb, împărţindu-le pahare. Copiii erau folositori, îşi dădeau importanţă, se simţeau mîndri. Dar mătuşa Edmée trimise după ei. Era nevoie de ei la bucătărie. Sosiră pleoştiţi. Nenorocire : îi aştepta un munte de mazăre care trebuia dezghiocată. Încercară să ducă tratative. „Sînteţi lac de apă, le-o reteză mătuşa Edmée. Puneţi-vă ceva de lînă pe voi şi staţi liniştiţi. Trebuie să curăţaţi mazărea pentru cină..." Charles se simţi prins în cursă. De partea cealaltă a casei, batoza duduia triumfătoare, înconjurată de bubuitul motoarelor, de fîşîitul curelelor, de nimbul norilor de praf, de cadenţa furcilor, a sticlelor cufundate în ciuturile cu apă rece, şi de sudoarea oamenilor. Pe cînd copiii erau condamnaţi la curăţatul acelui nesfîrşit morman de mazăre, alături de femei, în bucătăria cu storurile pe jumătate trase, sub muştele prinse în hîrtiile năclăite cu clei ce spînzurau din tavan. Ca şi ele, copiii fuseseră capturaţi. Culmea nenorocirii, mătuşa Edmée hotărî ca ei să prînzească împreună cu femeile, la bucătărie, în loc să se ducă să mănînce alături de bărbaţi în hambar — iar după prînz să nu se întoarcă la batoză, în arşiţa soarelui, ci să se ducă la culcare. „Nu vreau să vă văd prin soarele ăsta înainte de cinci, spusese mătuşa, trimiţîndu-i sus. E o căldură de te sufoci".

Cei trei surghiuniţi urcară scările cu acea încetineală îndărătnică pe care copiii şi cei oropsiţi ştiu s-o pună în executarea ordinelor, cu acea rea-voinţă care explică, fără-ndoială, felul cum Istoria bate pasul pe loc, fluviu mare de-atîtea ori poticnit în mîl, îngreuiat de împotrivire şi care uneori pare să se fi oprit. Uşile dintre camerele lor erau deschise. Charles o auzea pe Sylvie certîndu-şi pe înfundate păpuşa, dezbrăcînd-o ca s-o pedepsească. Jean-Luc se juca cu cutiile lui de chibrituri găurite cu boldul şi-n care ţinea prizonieri buburuze, un cărăbuş şi un scarabeu verde. Charles luă o carte şi, culcîndu-se pe burtă pe covor, încercă să citească sau, mai bine zis, să urmărească cuvintele tipărite. Luate unul cîte unul, aveau înţeles dar, pe măsură ce fraza se întindea, începea harababura. Mătuşa Edmée dădu buzna, se prefăcu supărată, închise obloanele care nu erau decît apropiate, îi puse să se întindă în paturi, decretă cu neînduplecare : „Şi-acum să dormiţi..." şi coborî. După numai cîteva clipe, doi dintre rebeli aţipiseră. Charles stătea cu ochii deschişi în semiîntunericul brăzdat de dungi însorite. Se plictisea în ritmul foarte lent, care nu voia să însemne nimic şi nu ducea nicăieri, al pulberii fine, venite dinspre zumzăitul îndepărtat al batozei. Firişoarele de praf fremătau de-a lungul dungilor de lumină.

Se dădu jos din pat, deschise uşa. Casa era pustie, bărbaţii la treierat cu toţii, iar femeile la bucătărie sau la spălătorie. Coborî desculţ pe scări, pătrunse în salon. Se duse şi se uită la pendula aurită de pe cămin, un păstor stil Louis XV care-i întindea unei păstoriţe un buchet de flori plin de ciucuraşi. Se amuză făcînd să se clatine buchetul, gîdilînd-o pe vîrful nasului pe păstoriţă, care continua să zîmbească prosteşte. Deschise capacul de sticlă al pendulei şi zgîndări ácele, împingînd limba cea mare ca s-o facă să bată toate ceasurile, unul cîte unul. În clipele astea, salonul cel mare era numai al lui.

Se apropie de pian, învîrti scăunelul pînă-l potrivi pentru înălţimea lui, deschise capacul, atinse o notă. O lăsă să răsune pînă ce vibraţia i se stinse, atinse nota vecină, lăsînd-o din nou să ajungă la fundul apei, pînă la tăcere. Apoi atinse trei note la întîmplare, una după alta. E surprins că ascultă fără nici o plăcere : par să se întîlnească din întîmplare şi cu ciudă. Mai încearcă şi alte note, găseşte încetul cu încetul patru, apoi şase, apoi opt a căror succesiune îi face plăcere. Bîjbîie ca să găsească acel interval dintre ele ce-i dă fiecăreia intensitatea cea mai vie. Cînd e pe deplin mulţumit de ceea ce a obţinut arătătorul lui, o ia de la capăt. O dată şi încă o dată. Pulberea de soare dansează în dungile de lumină dintre obloanele salonului. Charles îmblînzeşte încetişor, una cîte una, notele de pe claviatură. Le cheamă cu blîndeţe, satisfăcut, suveran. Străluceşte de o putere invizibilă şi totuşi neîngrădită. E mai ameţitor, mai glorios încă decît clipa cînd, pentru întîia oară, şi-a putut ţine singur echilibrul pe bicicletă. Lovind corzile şi stăpînind sunetele, Charles cîrmuieşte dintr-o dată spaţiul muzicii şi scurgerea timpului. E încîntat de încîntare.

I se păru că aude paşi, se opri. Paşii se depărtară pe coridor. Îi fu teamă că va fi surprins.

După ce închise capacul pianului şi ieşi din salon, lui Charles îi fu teamă să nu dea ochii cu ceilalţi doi copii, sau să se pomenească faţă în faţă cu cineva dintre cei mari, să fie nevoit să dea explicaţii, să răspundă la întrebări, să dea ascultare unor porunci. Nu putea ieşi din casă prin partea dinspre fermă, unde era instalată batoza : ar fi fost văzut numaidecît. Dar în partea ce da spre rîu, cu siguranţă că nu se afla nimeni în clipa aceea. Se furişă în curte, se duse pînă la debarcader, desfăşură lanţul bărcii cu fund neted, sări în spatele ei şi, după ce izbi puternic cu piciorul ca să se îndepărteze de mal, se lăsă binişor dus pe firul curentului, manevrînd fără efort barca cu vîsla din spate.

Abandonată, supusă mişcării rîului, barca luneca fără zgomot, abia scoţînd o uşoară foşnire în partea din faţă. Soarele începuse să coboare, umbrele se alungeau pe apă şi pe păşunile de pe maluri, pînă la cotul cel mai apropiat al rîului. Un şir de plopi, stînd împotriva soarelui, desenau cu umbrele lor linii paralele pe apă. Apoi pe maluri se îndesiră ierburile şi crengile. Printre rădăcinile unei sălcii ce se înfigeau sub mal, prin mîl şi plante acvatice, un şobolan de apă se uita curios cum înaintează barca şi hotărî să plonjeze cu un „pleosc“ repezit. Rîul pătrundea într-un mic crîng, se strîngea puţin, umbrit acum de arbuști de corn și de frasinii mari. O presură își luă zborul din trestiiş la trecerea lui. Charles își repeta în minte notele găsite la pian mai înainte. Încerca să-și amintească dispoziția claviaturii, clapele albe și negre. Încerca să regăsească din degete mişcările potrivite, să prindă în ureche înfiriparea fiecărei note, felul în care răsunase în salonul liniştit, fiecare notă potrivindu-se cu cea precedentă, și schimbările pe care izbutise să le facă accelerînd ritmul tușeului sau rărindu-l și lăsînd ca vibrația uneia în corzile pianului să se reverse asupra atacului sunetului celei următoare, sau, dimpotrivă, aşteptînd ca nota să se stingă cu totul înainte de-a lăsa să se ivească o alta. Era îmbătat de-o plăcere ce-l asalta din toate părțile, fără să lase nici un loc îngrijorării sau vreunei alte distracții, ci urmărind doar din privire rețeaua alcătuită de picioarele acelor insecte numite pantofari, ce lunecă neîntrerupt pe oglinda apei, sau săgetarea unui violent și compact proiectil de pene roşcate și verzi, un pescăruş în picaj.

Curentul încetinea și rîul se împărțea între două insulițe, înțesate de copaci încîlciți. Barca alese ea singură curentul slab al brațului din mijloc, angajîndu-se între cele două maluri. Înainta din ce în ce mai molcom și, ca s-o urnească, Charles fu nevoit să vîslească un pic. Scoase barca dintre nuferi și ierburi, şi aceasta rămase, dintr-o dată, pe deplin imobilă, în mijlocul unui ochi mare de apă liniștită. Cursul rîului părea să se fi oprit aici. Soarele, puternic încă, a dispărut în dosul copacilor. Cerul fără nori își așază asupra bărcii și a copilului marea privire transparentă a verii. Murmurul apei e atît de îndepărtat şi monoton, încît parcă face parte din tăcere. Fundul rîului foarte limpede pare cît se poate de aproape, și atît de neted e nisipul, încît, abia lizibilă în apă, umbra unei libelule verzi trece ca un zîmbet fugar în niște ochi șterși. Oprită locului, apa timpului își oglindește apa limpede în cristalul apei. Ziua își ține răsuflarea. Notele muzicii pe care a *inventat-o* nu de mult sălăşluiesc în copil. Rege al apelor oprite în loc, suveran al clipei, zîmbește în el însuși cerului palid care zîmbeşte apei palide. Charles se simte dintr-o dată încîntat de *încîntare*.

6

VRÎND SĂ FIE CU INIMA ÎMPĂCATĂ, Babelain se întoarse la Branderaie. Dar poarta de fier de la intrare era în dimineaţa aceea încuiată cu cheia iar clopotul tot mut. Degeaba bătu în poartă, strigă, nimeni nu-i răspunse dindărătul zidurilor acoperite cu iederă zburlită şi crengi crescute la voia-ntîmplării. Un ţăran pe tractor se opri văzîndu-l bătînd întruna în poartă. „Puteţi să mai încercaţi... Domnul e acolo, dar nu deschide la nimeni.“ Şi-l sfătui pe Babelain să se ducă s-o vadă pe doamna Lambert. „Numai pe ea o lasă să intre în casă, şi asta numai o dată pe zi. De cînd i s-a prăpădit soţia, domnul Rivière nu prea mai e în toate minţile...“

„Dragă domnule, spuse doamna Lambert, nu vă pot ajuta cu nimic. Aşa e el acum. Pînă şi eu abia dacă îl zăresc dimineaţa, dar nu în toate zilele. Dacă v-aş spune că pînă şi pe bătrîna lui verişoară refuză s-o vadă. Da, o doamnă care a venit anume din America, o doamnă împreună cu care domnul Rivière a copilărit pe vremuri... Degeaba i-am spus domnului Rivière că femeia e la mine în casă, că aşteaptă, că nu-i frumos să te porţi aşa cu o rudă, şi care, pe deasupra, mai e şi în vîrstă, nici n-a vrut s-audă... Ba chiar s-a supărat : «Nimeni, cînd îţi spun, nu vreau să văd pe nimeni». Aşa că doamna a trebuit să plece cum a venit... Şi nu i-a convenit deloc, vă rog să mă credeţi... Să vii de-aşa de departe şi nici măcar să nu fii primită... Ţi se rupe inima de durere cînd vezi asemenea lucruri...“

Verişoara Sylvie îi lăsase doamnei Lambert adresa hotelului din Paris unde mai avea să stea vreo cîteva zile. Femeia consimţi să i-o dea lui Babelain. Acesta telefonă la hotel. Sylvie plecase chiar în dimineaţa aceea spre New York.

După cîteva săptămîni, Babelain primi răspunsul Sylviei : „Sînt fericită să aflu că în Franţa lucrările vărului meu Charles stîrnesc interes. Nu v-aş fi putut fi de mare folos în legătură cu asta, nici să răspund foarte bine la întrebările pe care mi le puneţi. În afară de faptul că, odată cu vîrsta, am surzit, iar aparatul nu mi-a redat pe deplin auzul, niciodată n-am fost ceea ce se cheamă o muziciană. Cînd mama ne ducea, pe Charles şi pe mine, la domnişoara Oudinet, la Angoulême, pentru lecţia de muzică, eu mă lăsam tîrîtă de parcă m-ar fi dus la tăiere. Charles, dimpotrivă, aştepta cu-atîta nerăbdare să se aşeze la pian, încît după un timp, printr-o înţelegere tacită, din cele două ore cît stăteam la profesoara noastră, eu exersam douăzeci de minute iar Charles restul. Pasiunea pentru muzică i s-a trezit la cîteva luni după ce s-a stabilit la noi. Venise în familia noastră după moartea mamei lui. Tatăl îi fusese ucis în război. Apoi, cîţiva ani la rînd, Charles s-a dus o dată pe săptămînă la Bordeaux, ca să urmeze cursurile Conservatorului. În cele din urmă, părinţii mei au luat hotărîrea, îndemnaţi de profesorii lui, să-l dea la Conservatorul din Paris. A reuşit la concurs încă de la prima încercare. La Paris, locuia pe-atunci la o mătuşă bătrînă de-a mamei. Venea cu regularitate la Mesnil în timpul vacanţelor, petrecîndu-şi vara la noi.

Nu pot să vă spun prea multe în legătură cu primele lucrări compuse de el. Ţineam mult la Charles, dar mărturisesc că nu ascultam ceea ce cînta la pian, nici ce compunea... Îmi amintesc numai că eram o fetiţă mare în vara cînd am fost cumplit de geloasă, pentru că a compus pentru Louise, care, cu mult mai tîrziu, avea să-i devină soţie, o bucată ce se chema, îmi amintesc foarte bine, *Variaţii pe numele de Louise.* «Dar eu, numele meu, Sylvie, nu te inspiră ? — Tu, gîsculiţo, eşti de-a dreptul afonă. Din păcate, cred că era adevărat...»“

Babelain clasă fişele „Rivière (Charles)“, închise dosarul în care luase notiţe despre muzician şi îl uită.

După ani de cercetări, de întrevederi cu oamenii ce-l cunoscuseră, după despuierea a mii de pagini, corespondenţe, chestionare, izbutise să reconstituie în mare biografia lui Schabel. Mai rămîneau cîteva părţi lipsite de consistenţă, senzaţia persistentă că personajul se eschiva, că pusese momeli ca să-şi rătăcească urmăritorul, în timp ce el zîmbea din depărtare, imperceptibil. Babelain se debarasă de această îngrijorare, de impresia absurdă că

Schabel îl privea cu ironie. Iluzie optică, își spunea : ca în portretele acelea în care viclenia pictorului îi dă vizitatorului care se deplasează impresia că modelul îl urmărește cu privirea. Se apucă deci să-și redacteze teza, o termină într-un an, deși nu se putu împiedica să creadă că Schabel nu încetase nici o clipă să-i dea cu tifla.

Babelain era totuși mulțumit de documentația strînsă. Foarte mulțumit și de frumoasele lui fraze de încheiere, pe care le găsea profunde : „A trăi e o capcană din care nu poți ieși dar de care te poți desprinde. Rîsul de batjocură al animalului prins în cursă îl lasă indiferent pe vînător, care-l ia drept un vaiet. Revoltat, revoluționar, clovn al propriului lui dispreț, artist ce ia în rîs propria-i artă, pe el însuși, totul, Heinz Schabel, după spusele doctorului ce-l îngrijea, șoptește înainte de-a muri : «Așadar, asta-i tot ?» Asta era tot, dar, neîndoielnic, cu mult mai mult".

Dealtfel, probabil că Babelain se înșelase în privința cuvîntului „de la sfîrșit" al lui Heinz Schabel : nu viața trebuie să fi fost socotită de acesta „puțin lucru", ci termenul de sfîrșit — de trecere, ceea ce e *ne-viață.*

La un an după ce-și susținu teza (cu mențiunea „foarte onorabil"), Bernard Babelain fu numit asistent la Facultatea din Dijon. Totdeauna combătuse centralizarea monarhică și iacobină, acea congestie cerebrală istorică a Franței : tot sîngele năvălește spre cap și lasă regiunile periferice în amorțire. În consecință, își petrecea în fiecare săptămînă treizeci și șase de ore la Dijon, apoi se îndrepta grabnic spre Paris, la zece minute după ce-și termina ultima oră de curs.

Își propuse manuscrisul mai multor editori. Toți îl refuzară politicos. Ultimul acceptă să-l publice, cu condiția să-l „slăbească" la trei sute de pagini din șapte cîte avea : aparatul critic, kilometrii de note și sforăiala obișnuită a genului. „Teza universitară, îi zise acest editor lui Babelain, este, în Franța, echivalentul obezității pe care anumite triburi africane o impun fetelor de măritat : o potențială forță de muncă ce sare cu ostentație în ochi datorită îngreuierii, așa cum îndoparea e o demonstrație a bogăției, ilustrată de grăsime."

Cartea se bucură de un oarecare succes de stimă și curiozitate. Francezii descopereau că Franța nu fusese singura țară din avangardă. Presă bună, vînzare onorabilă : editorul insistă ca Babelain să-i scrie o altă carte.

Urmărind itinerariul lui Schabel, Babelain întrezărise vreo duzină din acele figuri din penumbră despre care îți spui, cînd le descoperi, că „au venit prea devreme". În 1923, locuia de pildă în Montparnasse un pictor emigrat din Rusia, Lazăr Lazarevici, care „inventase", fără a atrage atunci atenția cuiva, ceea ce mai tîrziu va deveni arta „cinetică". În aceeași perioadă, italianul Silvio Morosini lansa la Paris, în indiferența completă a „publicului", *Manifestul Supra-limbii sincronice,* urmat de *Douăsprezece poeme spațiale* scrise în „supra-limba" inventată de el. Astfel, în toate domeniile, hoinărind pe la hotarele uitării, Babelain întîlnea pictori, scriitori și filozofi uimitori, pe jumătate inspirați, pe jumătate mistificatori cu bună-știință. (Cum scria unul dintre ei, Stéphane Haas, creatorul „ironismului" : *„De vreme ce ni s-a jucat festa și am fost aduși pe lume în timp ce noi ne apăram din răsputeri, să-i jucăm vieții festa și să nu lăsăm să răzbată nimic din uimirea noastră"*. Haas se sinucisese la treizeci de ani.) Babelain concepu încetul cu încetul proiectul unei lucrări pe care urma s-o intituleze *Precursorii Avangardei.* În care avea să-i studieze, prin intermediul unei galerii de portrete de personalități necunoscute sau nerecunoscute, pe acești rătăciți din avangardă sau *de aiurea.*

Ceea ce lipsea acestei desfășurări panoramice era un muzician, domeniu în care Babelain se simțea ceva mai stingherit decît în altă parte și, se vedea silit să și-o mărturisească, cît se poate de incult. Pierre Schaeffer, pe care se duse să-l consulte, i-l semnală pe germanul Jörg Mager. Acesta, înaintea, în timpul și imediat după Marele Război, concepuse proiectul „muzicii absolute, omnitonale", inventase Partirurofonul, Sferofonul, Macroarmoniile și „gălăgia cosmică". Alungat din Germania de naziști, Mager murise „între țărmurile geniului și-ale nebuniei", spunea Schaeffer, abia cunoscut de cîţiva europeni.

În timp ce începea cercetările asupra lui Mager, Babelain îşi aminti de articolul lui Charles Rivière publicat în 1936 în *Klaxon*. Găsi articolul, din care de altfel află puţine lucruri despre Mager, afară de fapul că Rivière nutrea faţă de el o mare admiraţie, fără să-l fi întîlnit vreodată, pe cît se pare. Babelain avu curiozitatea să mai consulte şi colecţiile *Contrepoint* şi *Bifur*, unde căută celelalte două texte de Rivière, pe care le notase în fişele lui, în timp ce-şi făcea teza asupra lui Schabel. Eseul despre *Muzica duratei şi muzica imobilă* avea drept epigraf un citat din jurnalul lui Tolstoi : *„Conştiinţa e lipsită de mişcare. Şi numai datorită lipsei ei de mişcare sîntem capabili să percepem mişcarea a ceea ce numim timp. Dacă timpul trece, e necesar ca ceva să rămînă stabil. Şi tocmai conştiinţa de sine rămîne stabilă"*. Articolul era dedicat lui Maurice Audoin. Babelain descoperi că nu era vorba de un muzician sau de un artist, ci de un fizician. Audoin i-ar fi putut fi de folos lui Babelain, dar locuia, după cum află, în Statele Unite, unde lucra, lîngă Boston, în laboratoarele M.I.T., celebrul „Massachusetts Institute of Technology". Babelain îi scrise lui Audoin dar nu primi răspuns.

Lui Babelain îi fu greu să înţeleagă eseul lui Charles Rivière. Referirile amestecate la domenii în care nu se pricepea făceau ca lectura să fie dificilă. Rivière trecea de la fizică la acustică, de la analiza muzicală la psihanaliză, îi cita pe Einstein şi Bach, pe Freud, Mager şi Alfred Jarry. Autorul lui *Ubu* ar fi întrevăzut, în 1899, teoria relativităţii în timp ce scria : *„Dacă am putea sta nemişcaţi în spaţiul absolut, de-a lungul scurgerii timpului, toate clipele viitoare şi trecute ar fi explorate succesiv"*.

Citindu-l pe Rivière, Babelain avu impresia unei gîndiri în acelaşi timp repezite şi confuze, care cerceta nerăbdătoare cu telescopul în acelaşi timp dorinţele minţii şi probabilităţile ştiinţei. Plecînd de la experienţa ipotetică a embrionului uman şi a vieţii vegetative a Sinelui freudian, de la „marea profunzime" a fiinţei orbecăind prin întuneric la adăpostul modificărilor timpului, Rivière părea să confunde cu înfrigurare o biologie aleatorie şi o metapsihologie aventuroasă. Descria molecula fizică și nucleul instinctiv al ființei umane drept locul fundamental unic, ignorînd durata, drept „platoul continental“ al existenței. Nucleul acesta se sustrăgea „categoriilor dobîndite“ ale timpului, ale termodinamicii și ale pierderii fatale de energie și entropie. Între mișcarea atomilor, prezentul permanent al moleculei și obscura îndărătnicie repetitivă a stratului subteran instinctiv, Rivière aplica (neîndoielnic cu grabă) principiul de „corespondență“ al lui Bohr.

Cît despre aplicările la muzică ale acestor postulate îndrăznețe, Babelain nu pricepea boabă. Francez desăvîrșit, adică neavînd habar de solfegiu și lipsit de ureche muzicală, nu putea descifra citatele muzicale ce exemplificau textul lui Charles Rivière. Deosebirile pe care acesta le stabilea între „durata“ muzicală și „timpii“ muzicii i se păreau foarte specioase. *„Orice audiție și orice notație muzicală presupun această negare a timpului care este memoria,* scria Rivière. *Definiția unei game și cea a intervalelor se stabilesc în afara timpului. Spațierea sunetelor, «măsura» lor metrică le înscrie pe acestea în timp, pe cînd variabilitatea lor, de la extrema de sus la extrema de jos, de la vibrația completă la sunetul sec, de la scurt la lung, de la ivirea la extincția lor — constituie alte moduri de a fi ale temporalității. Între timpul metronomului și durata percepției există toate posibilitățile sunetului instantaneu și ale simultaneității, scări ale înălțimilor, cromatism etc.“*

Babelain bănuia că toate astea sînt praf în ochi sau iluzionisme pentru specialiști. Celălalt eseu al lui Rivière era un studiu foarte tehnic asupra diverselor forme de reversibilitate a muzicii. Înregistrarea, explica Rivière, aduce pentru prima oară urechea umană la hotarul posibilității de a asculta sunetele inversate, după cum invenția desenului animat a permis inversarea mișcărilor și răsturnarea cauzalității. Așa cum înregistrarea imaginii dă posibilitatea să arăți un butuc care se recompune sub ochii noștri prin dispariția progresivă a flăcării ce-l consumă, tot astfel, datorită înregistrării sunetului, științific vorbind, se poate concepe că vom ajunge curînd să „regăsim timpul“ sonor. În acest fel se va putea percepe drept un punct de pornire ceea ce pînă acum era amortizarea normală a unui sunet și extincția rezonanței lui, iar atacarea unui sunet să fie considerată ca un punct de sosire. *„Vom putea, într-un viitor foarte apropiat, să parcurgem traiectoria sunetului în sens opus emisiei lui «firești».“* Rivière compara această perspectivă literalmente „nemaiauzită“ cu procedeele de retrogradare a contrapunctului utilizate de Bach și Mozart, cu canoanele avînd mișcare retrogradă sau contrară sau combinarea amîndurora. În aceste modele de canoane, o temă e expusă apoi răsturnată. În forma *al rovescio*, „mersul racului“, melodia, după întreaga ei desfășurare, urcă notă cu notă pînă la punctul de pornire. *„Mintea omenească,* scria Rivière, *s-a îndoit totdeauna de validitatea aparențelor care ne fac să credem în ireversibilitatea timpului, într-un timp iremediabil măsurat de scurgerea apei în clepsidră, a nisipului în nisiparniță, sau de entropia negativă în macrocosmosul universului sau în microcosmosul corpului nostru. Model abstract al unui timp unidirecțional, al unei durate reduse la structura undelor sonore și la corespondența ei în organismul nostru, muzica, încă de la obîrșiile ei, bănuie că această ireversibilitate nu-i decît o convenție revocabilă, rezultatul unei infirmități a percepției, de care ar fi cu putință să ne vindecăm. Matematica muzicii propunea deja, prin procedeul recurenței, în care notele dintr-o melodie, și chiar dintr-o polifonie, sînt reluate în ordinea inversă a expunerii lor, și prin canoanele cu mișcare contrară sau retrogradă, — o apropiere de problema inversării timpului sonor. Tehnicile actuale ale înregistrării ar trebui să ducă pînă la capăt această căutare a «întoarcerii pe urmele noastre». Ireversibilitatea timpului era o ipoteză, un punct de vedere provizoriu al minții. Reversibilitatea universului acustic îi va demonstra șubrezenia.“*

Babelain era un destul de bun universitar ca să suporte curajos plictisul. Dar divagațiile lui Charles Rivière îl descurajau. Se întoarse la cercetările asupra lui Mager și, pentru a-i chestiona pe martorii acestuia, întreprinse o călătorie în Germania. Acolo întîlni mai mulți muzicieni cunoscuți pentru cercetările lor privind muzica de avangardă, muzica electronică, muzica spațialo-acustică, cea compusă la ordinator etc. Lipsit totalmente de gust personal, Babelain avea gust pentru gustul zilei. Cînd cel de-al doilea interlocutor al său, vorbind despre precursorii muzicii experimentale, rosti numele lui Charles Rivière, Babelain își jură să nu-l neglijeze pe necunoscutul acesta, de vreme ce cîțiva dintre contemporanii celebri îl considerau un precursor. Rivière oferea, pe deasupra, şi avantajul că, fiind francez, îi uşura cercetările.

Trecu din nou pe la bătrînul compozitor care îi dăduse adresa lui Rivière de la ţară. De data asta nu Schabel îl interesa prin intermediul lui Rivière, ci muzicianul însuși. Îi povesti lui Lamorisse întrevederea avută cu acesta, apoi eșecul ultimei lui vizite la Branderaie.

— Încă din tinerețe era un tip ciudat, spuse Lamorisse. Cel mai bun prieten al lui pe-atunci era un elev de-al meu, Gallien... Un băiat extrem de talentat şi el, dar care pînă la urmă n-a mai scris decît muzică pentru filme... A cîștigat o avere dar și-a pierdut talentul... Gallien îmi vorbea mereu despre Charles Rivière... Un soi de sălbatic cu idei bizare și uneori „geniale"... Nu l-am întîlnit pe Rivière decît după ce crease cele *Trei mişcări concentrice*. Îi făcuse să ţipe pe cei pe care e plăcut să-i faci să ţipe cînd ești un compozitor debutant şi stîrnise multe discuţii, uneori interesante. Toţi încercară timp de-o lună să și-l smulgă unii altora, dar lui puţin îi păsa. Îi cerusem să treacă pe la mine. Găsisem interesantă construcţia celor *Trei mişcări*. Au trecut şase luni, şi tot n-am primit nici un semn de viaţă din partea lui. Succesul îl făcuse să dispară. Se ascundea. Pe vremea aceea mai existau grupuri, coterii și chiar „saloane". Rivière fu căutat, invitat, dar el nu răspunse. Fu oarecum dorit, apoi lumea îi purtă pică pentru dispreţul sau timiditatea lui. A fost bîrfit, apoi uitat. A picat la mine acasă într-o după-amiază, fără să se fi anunţat. Un băiat slab şi zburlit, cu ochii de culoare deschisă, cu faţa colţuroasă, tăcut de te făcea să te simţi prost ; apoi începea să vorbească pe-atît de repede pe cît i se îmbulzeau ideile şi începea să se bîlbîie. Ne place să fim stimaţi pentru ceea ce socotim a fi cel mai bun lucru și care nu e pe placul multora sau nu e cunoscut de mulţi.

Rivière m-a atins drept în inimă — sau în vanitate — vorbindu-mi pe neaşteptate despre una din operele mele, necunoscută de nimeni, o bucată veche, din 1920, *Irizație*, o încercare de politonalitate destul de ingenioasă și care de altminteri a suferit durerea insuccesului... Rivière nu ascultase, bineînţeles, niciodată bucata mea... Dar înţelesese, citind partitura, ceea ce voisem să fac, trecerea aceea de la politonal la monotonal pe măsură ce opera se dezvoltă în timp, degajînd o temă fundamentală care abia dacă variază.

Aici, Babelain, în timp ce-l ascultă pe bătrînul muzician, simte că pierde terenul. Încruntă din sprîncene ca să-şi ia o expresie de om extrem de atent.

— Şi cum spuneam... continuă Lamorisse Am fost flatat... Deşi Rivière n-avea nimic dintr-un om care obişnuieşte să-i flateze pe ceilalţi... Prea grăbit de ceea ce-l interesa ca să-şi piardă timpul cu politeţuri... L-am mai văzut de cîteva ori pînă la război. Nu mai dădea nimic care să fie cîntat la un concert public. Izbutise să-l convingă pe Weinstein, directorul unui post de radio comercial de pe-atunci, să-l lase într-un ungher al studioului ca să facă bucătărie sonoră, utilizînd materialul staţiei. N-am mai întîlnit pe nimeni care să pară că aparţine atît de puţin „timpului lui“ şi care să fie mai pasionat după tot ceea ce tehnica timpului lui avea mai avansat... Nici măcar nu sînt sigur dacă îşi dădea seama de ceea ce se petrecea pe-atunci... Şi se petreceau atîtea... Era chiar în ajunul războiului. Îl vedeai cum s-apropie. Nu şi Rivière. El trăia între Gesualdo, Varese și microfoanele lui, indiferent față de orice altceva... Nutrea un vis... În ziua acordului de la München, îmi amintesc, Daladier era aclamat pe Champs-Elysées, sub ferestrele postului de radio unde lucra Rivière. L-am întîlnit din întîmplare pe un culoar al staţiei. Mi-a vorbit în ziua aceea de un proiect trăsnit pe care-l avea, acela de-a utiliza desenele ce se imprimă pe o placă de metal presărată cu un strat de nisip foarte fin şi legată de o coardă vibrantă, aşa-numitele „linii nodale“, care reprezintă imaginea vizuală a unei emisiuni sonore... „Trebuie să se ajungă, spunea el, la posibilitatea de a filma formele şi culorile muzicii, inscripţia în spaţiu a ceea ce, la nivel acustic, reprezintă o desfăşurare în timp...“

Pe cînd Rivière îmi explica toate astea, se auzea mulţimea strigînd : „Trăiască Daladier. Trăiască pacea !“ Dar Rivière era în altă parte... Totdeauna s-a aflat în altă parte... Nu ştiu dacă şi-a pus în practică proiectul privind muzica *vizualizată*... Şi a avut o mulţime de idei de felul ăsta, înaintea tuturor celorlalţi... idei pe care alţii le-au realizat... Xenakis a compus, treizeci de ani mai tîrziu, o operă intitulată *Acţiuni lumină sunet*, în care muzica era simultan convertită în descărcări de flash-uri luminoase şi în emisie de raze laser... Dar caracteristic în cazul lui Rivière era faptul că ideile lui se dovedeau totdeauna, pentru vremea aceea, ceva cam prea avansate în comparaţie cu posibilităţile tehnice. Timp de trei sau patru ani, a lucrat la radio ocupîndu-se de un proiect care se numea, cred, *Vortex* sau ceva asemănător... Apoi, peste toate astea a venit războiul. Nu ştiu ce s-a întîmplat cu Rivière în toţi anii aceia... Nu mai era la Paris, în orice caz... L-am văzut răsărind prin '46 sau '47. Mi-a telefonat într-o zi, invitîndu-mă la audiţia bucăţii lui în studio. Îmi amintesc de mutra pe care o aveam toţi, vreo zece prieteni de-ai lui sau amatori... Vă amintiţi scena din *Capodopera necunoscută* de Balzac, cînd Frenhofer le arată lui Poussin şi Porbus tabloul căruia îi consacrase şapte ani din viaţă ? Cei doi pictori îşi ţin răsuflarea, fac ochii mari — iar pe pînză nu se află altceva decît o mîzgăleală indescifrabilă... Nu se poate spune că pe discurile lui Rivière nu era *nimic*. Dar era într-adevăr ceva inform... Opt sau zece ani mai tîrziu, ar fi avut la dispoziţie înregistrarea pe bandă magnetică, cu toată supleţea şi resursele pe care aceasta le oferă... Dar pe vremea aceea lucrase cu ce avea la dispoziţie, adică încropise şi potrivise laolaltă zgomote şi muzică, slujindu-se de discuri suple... Şi tot copiindu-le şi iar copiindu-le, sunetele se amestecaseră, pline de paraziţi şi de deformări, de zgomote scoase de feţele lor şi de zgîrieturi... Iar pe lîngă toate acestea, discurile fuseseră depozitate nu mai ştiu unde în timpul anilor de război şi se deterioraseră rău de tot... Lipsea o faţă a înregistrării originale, o alta era acoperită de un şuierat continuu... Era ridicol, sinistru... Ai fi spus că-i vorba de una din acele convorbiri telefonice pe care ai aşteptat-o foarte multă vreme, ştiţi, una din acele întîlniri dată cuiva de foarte departe cu zile și zile întregi înainte, în așteptarea unor lucruri importante pe care în sfîrșit le vei spune... Și-apoi, cînd sosește clipa, linia e foarte proastă, bruiată de interferențe, de voci străine, nu deslușești ceea ce interlocutorul spune. Știi numai atît, că se află la capătul firului și că încearcă să se facă înțeles dar că nu izbutește, după cum nici tu, la rîndu-ți, nu izbutești să-l prinzi. Apoi, dintr-o dată, comunicarea e întreruptă, linia e moartă, și o voce de telefonistă te sfătuiește să revii mai tîrziu, cînd poate că linia va fi mai puțin aglomerată... În ziua aceea, Rivière a dispărut din rîndurile auditoriului ceva mai înainte de sfîrșit și nici unul dintre noi nu l-am mai văzut... Ne-am despărțit cu toții fără să schimbăm un cuvînt. Eram stingheriți... Nimeni nu îndrăznea să vorbească despre ceea ce auzisem... sau mai curînd despre ceea ce nu auzisem... Ne părea rău pentru el... Am încercat să dau de Rivière în zilele următoare, dar probabil că plecase din Paris, sau nu voia să răspundă. Multă vreme am rămas fără vești de la el... Am aflat mai tîrziu că-și găsise o slujbă la Londra, în cadrul emisiunilor în franceză ale BBC-ului... Iar mai tîrziu, am auzit spunîndu-se că s-a dus să locuiască la țară... Și totuși într-o seară mi s-a părut că-l văd ieșind de la un concert dat în sala Pleyel... Mi s-a părut că m-a zărit. Am încercat să-l ajung dar mulțimea ne-a despărțit sau el a fugit de mine... Sau poate că, la urma urmei, nu era el ? Doar cineva care semăna puțin cu el. Trecuseră atîția ani... Îmbătrînisem cu toții.

7

PATROANA DE LA CAFÉ DES PLANTES înțelegea foarte bine că pe Charles nu-l ținea punga să consume altceva decît două cafele în fiecare dimineață. Celălalt client permanent din partea din fund a sălii, neamțul, care stătea pe bancheta căptușită cu piele, în colțul opus lui Charles, n-avea nici el o consumație mai bogată. De la ora nouă la douăsprezece, între clienții care deschideau localul și pînă la al doilea val, cel al aperitivului și al prînzului, în cafenea domnea liniștea și o căldură plăcută. Patroana îi servea la tejghea pe rarii clienți ai orelor de tihnă. La bucătărie, pregătea pentru clienții permanenți felul zilei, cei sosiți odată cu cei care luau Pernod-ul la douăsprezece și cu muncitorii care veneau la căldură să-și mănînce hrana din gamelă, căreia îi mai adăugau jumătatea de vin. La sosirea mulțimii zgomotoase a clienților, Charles și neamțul băteau în retragere. Schimbau cîteva cuvinte pe trotuar. Neamțul se ducea să prînzească într-o cantină-restaurant a emigraților, Charles urca la el în mansardă, o bucătărie la etajul șapte. Dădea drumul la radiatorul cu gaz. Calculase că cele două cafele pe care le lua la cafenea reveneau mult mai ieftin decît dacă ar fi stat cu gazul aprins toată dimineața.

În timpul ultimului an de Conservator, Charles descoperise că unchiul și mătușa lui erau strîmtorați, expresie pe care burghezia mijlocie o folosea pe vremea aceea cînd se pomenea în criză de bani. Cei săraci au tot timpul necazuri bănești fără să se simtă rușinați de pe urma acestui fapt. Familia Dalayrac suprimase abonamentul la *L'Écho de Paris,* menținîndu-l numai pe cel de la *La Petite Gironde.* Mașina cea veche, o B 14, rămînea deseori în pană, dar nimeni nu pomenea de înlocuirea ei. Mătușa Edmée nu-și mai scosese abonament la concertele Societății filarmonice din Angoulême, pretextînd că programele erau din ce în ce mai slabe.

Charles nu era încă major dar avea să fie curînd. Se duse la directorul băncii unde unchiul Julien își depunea banii și află că veniturile „modestei lui moșteniri“ erau derizorii. Puținii bani pe care părinții lui i-i lăsaseră se topiseră odată cu devalorizarea monedei care, după război, își accelerase viclean volatilizarea. Apoi „Criza“, ca un taifun, trecuse Atlanticul. Sosită odată cu înghețurile și cu două recolte proaste, una după alta, marea depresiune aduse zile negre la Mesnil. Întreținerea lui Charles revenea aproape în întregime familiei Dalayrac. Nu-i pomeniseră niciodată despre asta : unchiul Julien, pentru că era taciturn de felul lui, stîngaci și timid, mătușa Edmée din delicatețe.

De cînd bătrîna rudă a soților Dalayrac, la care Charles fusese adus „în pensiune" pe vremea cînd venise la Paris, suferise o congestie cerebrală, o infirmieră de noapte ocupa camera în care stătuse el. Charles se instalase într-un hotel modest. Deși modest și murdar, hotelul costa mult. Charles găsi atunci o cămăruță „de slujnică" lîngă Jardin des Plantes, se mută acolo și-și căută o slujbă. Profesorul de contrapunct îl trimise la un compozitor care căuta un copist. Lagnier era buhăit și cenușiu. Vorbea molcom, frecîndu-și mîinile : „Prin urmare B. te-a trimis la mine, îi spuse el lui Charles. Mi-a spus lucruri foarte bune despre dumneata și-i datorez mult. Iată două motive întemeiate ca să te ajut : îmi plac tinerii serioși și am obiceiul să trimit totdeauna ascensorul înapoi". Obișnuit mai curînd să urce scările pe jos, Charles nu înțelese pe loc expresia lui Lagnier : morala asta de liftier îi era străină.

Își petrecu două luni cu copiatul părții vocale a unei opere ridicole pe care Lagnier o scria și căreia avea să-i facă orchestrația. După ce Charles isprăvi, Lagnier îi propuse să-l țină mai departe ca „secretar". Nu putea fi mai rău decît să copiezi o muzică plată ca o cîmpie. Și-apoi Charles n-avea din ce trăi. Primi. Însărcinarea lui era ușoară și destul de plicticoasă : să țină evidența pe un carnet a cinelor pe care le oferea în oraș patronul lui. Trebuia să noteze numele invitaților, locul lor la masă și principalele subiecte de conversație — la dictarea stăpînului casei. Obiectul acestei activități de arhivă mondenă era să evite repetarea subiectelor de conversație, să varieze combinațiile între invitați și să țină evidența serviciilor făcute și primite, a manevrelor întreprinse cu scopul de „a ajunge". Charles mai avea și însărcinarea să facă ciorne de răspuns la scrisori, pe care Lagnier le copia apoi de mînă modificîndu-le puțin, iar uneori să umble după cumpărături pentru soția maestrului.

Charles descoperi repede că strategia în vederea carierei și calculele mărunte, jocul de biliard cu „efecte" al lui Lagnier o plictiseau pe Geneviève Lagnier tot atît de mult ca și pe el, și că soața nu-și făcea nici o iluzie în privința calității muzicii scrisă de soțul ei. Lagnier producea cu regularitate partituri în care *imita* jalnic : pe alți muzicieni, cucul, pe tăietorul de lemne, zgomotele pădurii într-un balet silvestru sau pe cele ale unui tren cînd aspira la „modern“ etc. Lagnier imita chiar și imitațiile. Muzica aceasta confecționată era liniștitoare pentru gustul unui soi foarte răspîndit de amatori rutinați. Şi-l putea face pe Lagnier să spere în realizarea ambiției lui celei mai obsedante : aceea de a deveni membru al Institutului. (Cîțiva ani mai tîrziu, e pe punctul de a-și realiza visul, sigur în sfîrșit că va obține suficiente voturi pentru a fi ales, drept răsplată pentru atîtea cine, reverențe și servicii făcute, cînd, traversînd strada distrat, pentru că număra voturile promise pentru viitorul fotoliu vacant, un automobil îl călcă într-o bună dimineață.)

Cu mult mai tînără decît soțul ei, Geneviève Lagnier era fiica violonistului secund al Concertelor Pasdeloup și a unei copiste de partituri. Dar nu simțise nici un fel de vocație pentru muzică. Era leneșă și zîmbăreață, cu izbucniri de maliție, dar cu totul lipsită de răutate, spirit practic și trup lacom. Lagnier se îndrăgostise de ea într-o zi cînd venise să-și ia tatăl la terminarea unei repetiții. Geneviève crezuse că iubește un om mare, fusese orbită de reputația lui, de felul cum tatăl ei rostea, cu un fel de respect naiv, numele compozitorului. Descoperi destul de repede, dar prea tîrziu, cît de găunoasă era muzica soțului ei și-a existenței lor.

Geneviève îi ceru o dată sau de două ori lui Charles, ca pe un serviciu, să-i facă niște cumpărături. Apoi inventă verzi și uscate ca să-l scape de Lagnier. „Maestrul“ nu îndrăznea să protesteze descoperind că Charles plecase cu două ore mai devreme ca de obicei pentru că Geneviève îi ceruse să se ducă să ia un corsaj de la croitoreasă, corsaj care, dealtfel, îi fusese adus de două zile. Plăcerea pe care Geneviève o resimțea scăpîndu-l pe Charles de pedepsele la care-l supunea Lagnier era sporită de aceea de a-și păcăli soțul, și de complicitatea pe care acest joc o stabilea între ea și „secretar“. Într-o zi, îl înștiință pe maestru că Charles va pleca la ora trei ca să-i aducă niște cărți de la prietena ei Alice. De data asta îl trimisese cu-adevărat. Charles sună la Alice.Ușa i-o deschise Geneviève. Era singură, își desfăcu brațele rîzînd, apoi, cum spuneau libertinii din secolul al XVIII-lea, în ciuda faptului că erau atei, îi deschise „cerul". „Știi că ești frumos ?" Charles nu știa. Era virgin, timid și cu gîndurile aiurea. O metresă care nu era permanentă, căsătorită, care deci nu avea timp să-i prăpădească timpul lui, cu care se pomenea la el în mansardă pe neașteptate doar ca să-i deretice vizuina, să-i cumpere rufărie, să-i ducă încălțările la pingelit pentru că erau sparte și luau apă, să azvîrle șosetele găurite și să-l învețe plăcerea împărtășită — era curată pomană. Geneviève îi dezmorți trupul. Dragostea așa numită fizică îi lăsa lui Charles capul limpede.

Suflul a ceea ce numim *inspirație* fu asociat la început, în amintirea lui Charles, cu efluvii modest menajere. Mai tîrziu, în viață, dacă i se întîmpla să tragă în nări pe undeva ceva ce-ar fi adus cu mirosul de cherestea ce mai stăruie pe o podea pe care ai azvîrlit rumeguș ud iar apoi l-ai măturat, ori cu mirosul de piele de canapea plesnită, sau cu cel de țigări ieftine și amare, amestecat cu mirosul de chimicală Miror cu care, de două ori pe săptămînă, patroana cafenelei își lustruia tejgheaua zincată, ori cu miasma vulgară și robustă, către prînz, răspîndită de felul zilei, văcuță *à la bourguignonne* ori a morunului *à la provençale,* de vinerea — Charles regăsea acea veche senzație de zbor de pasăre care planează, fără să dea din aripile-i mari, într-o lumină tăcută, beția calmă a dimineților din Café des Plantes unde, pentru prima dată după anii de școală și de ucenicie, își spusese în sfîrșit : „Sînt muzician..."

Cu încăperea din spate despărțită de cea unde era tejgheaua printr-un perete de sticlă de pe care vopseaua se cojise, cu perdelele ei din tul îngălbenite ce-o despărțeau de strada liniștită, Café des Plantes era departe de a fi un loc pe care să și-l fi închipuit propice muncii. Un alt client permanent al localului sosea în fiecare zi la aceeași oră cu el, aducînd un pachet de cărți și ziare nemțești, și se instala în colțul de vizavi. După ce-l saluta pe Charles printr-un gest din cap, își apleca ceafa într-o poziție țeapănă și se cufunda în lectură, fumînd țigări de foi mici, negre, îndărătnice.

Dacă Charles avea nevoie să verifice ceva pe claviatură, trebuia să aştepte pînă seara, cînd putea folosi pianul din casa bătrînei mătuşi infirme. La Café des Plantes, nu avea dinaintea lui, pe masă, decît hîrtia cu portative, un creion, o gumă, o ceaşcă de cafea. Iar în faţă, dincolo de ceea ce se putea vedea, spaţiul unei libertăţi uşoare şi matinale, inspiraţia fără de hotar.

A compus la Paris, în două luni, primele două treimi ale partiturii ce-avea să se intituleze *Trei mişcări concentrice*. Adjectivul „concentric" a fost adăugat de dirijor la titlul de-a dreptul plat dat de Charles operei lui. Charles nu era sigur că acesta ar fi fost cuvîntul cel mai potrivit. Fiecare din cele trei bucăţi — scrise pentru un cvartet de corzi, oboi, clarinet, două voci feminine şi instrumente de percuţie — era concepută ca un itinerar ce trebuia să ducă în trei feluri diferite spre acelaşi punct, spre o unică tăcere. Proiectul lui Charles era de a trezi în rîndul auditoriului, utilizînd trei demersuri diferite dar convergente, un fel de stare de non-gravitaţie, de non-greutate. Ultima parte o termină de Paşte, în timpul unei şederi la Mesnil.

În timpul acestei vacanţe de Paşti, Edmée le anunţă vizita nepoţelei uneia din prietenele ei, căreia mama i-o încredinţase pentru o bucată de vreme ca s-o îndepărteze de certurile unui divorţ. Şi pentru că unchiul Julien „se deşelase" ridicînd un sac, Charles o duse pe Edmée la Angoulême, ca s-o aştepte pe micuţă la gară.

„Ai zice că e Domnul de Norpois, personajul lui Proust, coborînd din tren împreună cu zglobia Lili din *La Semaine de Suzette*", se gîndi Charles. Pe peron, domnul distins şi de-o anume vîrstă, cu mustăţi, costum vineţiu, ghetre cenuşii, îşi ascundea rău uşurarea că scapă de grija micuţei călătoare pe care consimţise s-o ia cu el (neştiind, atunci, cu siguranţă, ce-l aşteaptă). Le înmînă lui Charles şi lui Edmée o valiză, un sac şi o scrisoare. Asemeni unui plenipotenţiar care, ajuns la capătul misiunii lui periculoase, o încredinţează pe prinţesa de care pînă atunci răspundea cu capul monarhului, recipiandarul și logodnicul ei.

— Louise a fost o tovarășă de drum încîntătoare, de-a dreptul încîntătoare... Un pic cam neastîmpărată, poate, dar așa e la vîrsta asta...

Printre picioarele lor se afla o fetiță minusculă, că năsucul în vînt, într-un palton bleumarin cu nasturi auriți, cît se poate de sobru, în buna tradiție a sectorului pentru copii de la *Old England*, cu ochi mari, cenușiu-deschis, păr castaniu foarte lung și mătăsos, și fetișoara cea mai murdară din cîte se poate închipui : mîzgălită de scînteile prefăcute în funingine pe care o batistă neîndemînatecă plimbată de o mînă nervoasă le lățise și le întinsese pe toată fața, în loc să le șteargă.

— Tot timpul am scos capul pe fereastră, spuse fetița cu mîndrie.

— Cînd Loiuse vrea ceva..., spuse domnul care o escortase, scoțînd un oftat curtenitor.

Șuierul locomotivei îl făcu să sară pe scara vagonului cu acea privire a naufragiaților care, dînd în sfîrșit de pămînt, prind iar gust de viață. Cînd dăduse mîna (atît de ceremonios) cu fetița, Charles se întrebă dacă din stîngăcie n-o sărută, acea stîngăcie de om bătrîn prea țeapăn și prea stingherit în relațiile cu copiii, sau din exasperare și ranchiună după încercarea îndurată în cele șase ceasuri petrecute împreună cu copilul. Louise dădu indiferent mîna cu bătrînul domn, gîndul zburîndu-i la altceva.

— Biletul meu a rămas la dumneavoastră, îi spuse fetița pe tonul sec și plin de reproșuri al unei învățătoare. Trebuie să-l dau la ieșire.

Trenul se punea în mișcare cînd vinovatul, distrat, găsi în sfîrșit biletul prin buzunarele vestei și i-l dădu mătușii Edmée pe deasupra geamului de la compartiment.

— Urcă alături de Charles, îi spuse mătușa Edmée micuței. Așa, o să poți vedea priveliștea.

Louise avea mînuțe delicate, foarte murdare. Minusculele unghii îndoliate păreau niște semiluni uriașe, într-atît de negre erau.

După ce ieşiră din oraş, pe şoseaua naţională, Louise îl întrebă pe Charles :

— Dumneata ştii să faci dublu ambreiaj ?

Charles minţi curajos :

— Am ştiut dar am uitat. Şi-apoi, nu mai slujeşte la mare lucru acum, cu noile cutii de viteză pe care le avem.

Fetiţa îl privi bănuitor, avînd aerul că spune : tu, tu niciodată n-ai ştiut.

Charles se simţea vexat prosteşte pentru că fusese nevoit să spună că nu mai ştie, să se justifice.

— Tăticul meu ştie, spuse fetiţa. Şi spune că e foarte folositor. Pentru cînd vrei să dai marşariel.

— Marşarier, o corectă Charles.

— E aproape acelaşi lucru. În sfîrşit, el, tăticul meu, ştie să facă asta.

— Da ? spuse Charles. Agasat că putea să fie agasat de o fetiţă atît de mică. (Nu-i drăguţă, e chiar urîţică. În clipa asta e foarte murdară. Dar are ceva *amuzant*. Dacă eşti bine dispus. El nu era.)

— Ştii, spuse ea foarte repede, tăticul meu şi mămica mea divorţează. Dar au hotărît să rămînă buni prieteni.

Rosti cuvintele dintr-un foc, ca pe ceva bine învăţat pe de rost.

Era atîta spaimă în acest mesaj abrupt, transmis pe neaşteptate, în această informaţie ce pica pe nepusă masă (şi care lui Charles îi era cunoscută) încît i se strînse inima.

„Biata copilă“, gîndi el.

— Dumneata nu-ţi pui mănuşi cînd conduci ? întrebă fetiţa. Tăticul meu îşi pune totdeauna.

— Nu, mie nu prea-mi place să-mi pun... Şi adăugă : Poţi să-mi vorbeşti cu *tu*...

— Am să încerc, spuse Louise pe un ton înclinat spre neîncredere.

O Hotchkiss îi depăşi şi-şi balansă spatele în formă de coadă de peşte.

— Ai văzut ce ţi-a făcut ? Ar trebui ajuns din urmă şi învăţat minte, spuse fetiţa cu indignare.

— N-ar sluji la mare lucru, răspunse Charles, încurajat în înţelepciunea lui şi de gîndul că a ajunge din urmă o Hotchkiss era imposibil cu un „Citron“ B 14.

— Tăticul meu niciodată nu se lasă depăşit.

Charles însă se simţea gata să se lase *luat* de drăgălaşa guralivă.

Drumul pînă la Mesnil nu se termină în avantajul lui. Pe cînd ajungeau, Louise consimţi să-l tutuiască, dar o făcu pentru a trage concluzia asupra călătoriei cu acest oftat :

— Tu nu conduci bine, să ştii...

Charles aproape că se simţi jignit : pentru că era adevărat.

— Dar o să poţi învăţa, spuse Louise cu gravitate.

Charles termină cele *Trei mişcări concentrice,* întrerupt în fiece clipă de Louise, care intra la el în cameră ca o vijelie. Vacanţa şcolară se terminase, Jean-Luc şi Sylvie se întorseseră la pensiune. Charles era la discreţia fetiţei. Era ceva ce nu înţelegea în cartea pe care o citea, nu putea Charles să-i explice ? Stricase catarama de la pantoful de lac al păpuşii, nu putea Charles să i-o repare ? Avea poftă să se uite la pozele din *Le Moniteur universel,* a cărui colecţie legată se afla sus, pe biblioteca din salon, n-ajungea Charles pînă la ea ?

Cînd Charles, după terminarea celor *Trei mişcări,* citi într-un articol că „concluzia era dezvoltată cu o originalitate, o concentrare şi o vigoare în construcţie uimitoare din partea unui compozitor atît de tînăr“, îşi aminti zîmbind de zilele de primăvară îmbucătăţite de apariţiile fetiţei, ca şi de mirarea mătuşii Edmée : „Cum izbuteşti să te concentrezi cu drăcoaica asta mititică tot timpul pe capul tău ? — O, mai curînd mă ajută“, răspunsese el. Şi era adevărat, fără ca de altfel să înţeleagă de ce. Copilul, în loc să-i reteze firul gîndirii, părea să-l protejeze.

Profesorul de armonie al lui Charles, căruia îi trimisese cele *Trei mişcări,* îi scrisese a doua zi : „Tot ceea ce mi-ai arătat pînă acum era lucru bun, făcut de un elev foarte înzestrat. Dar de data asta ai ieşit de pe băncile şcolii. Să nu-ţi ascund faptul că bătrîna mea ureche protestează uneori în faţa a ceea ce dumneata pretinzi instrumentelor, şi mai cu seamă celui pe care-l utilizezi cît se poate de malițios, și cu vinovată libertate — vocea umană ? Ceea ce nu înseamnă că opera dumitale nu e nouă, frumoasă și bună. I-o dau mîine lui Constant. Care caută pentru viitoarea stagiune a «Sirenei» opere în primă audiție. Iată una din ele, și încă din cele mai bune".

Cînd află că cele *Trei mişcări* vor fi audiate în toamnă, Charles se simţi golit. Nu izbutea să lucreze, cuprins de incertitudine și nerăbdător să *audă* în sfîrșit, și pentru prima dată, ceea ce concepuse. Gîndul la Geneviève, dorința ce-i dădea ghes se cufundară în golul ivit din pricina trîndăviei lui provizorii și a aşteptării îngrijorate. Se gîndea la venirea verii cu consternare : însemna s-o piardă pe Geneviève pentru cel puțin două luni. Ea se ducea împreună cu Lagnier la vila din Arcachon pe care o închiriau în fiecare an. Ticlui planuri ca s-o poată întîlni acolo pe ascuns, sau ca ea să vină cîteva zile cel puţin, chiar şi una singură la el. La Paris, poate ? Sau în apropiere de Mesnil, la Angoulême ? Tînăra femeie clătina din cap şi zîmbea. Fanteziile astea o făceau să viseze mai puţin decît pe amantul ei. Legătura lor îi era pe plac. Dar ştia că se va complace cu ușurință în odihna unei întreruperi. Charles descoperise cu ușurință plăcerea împărtășită. Dificultatea ivită pe neaşteptate, despărţirea, îl făcură să-şi invente sentimente mai puternice. Calmul Genevièvei îl dezamăgi, dar spori înfrigurarea închipuirii. În ceea ce-l priveşte pe Lagnier, era încîntat că n-avea să-i plătească leafa pe timpul verii, cînd nu *prime*a şi cînd prin urmare n-avea deloc nevoie de serviciile unui „secretar".

Charles sosi la Mesnil într-o dispoziţie de exilat. Verii lui nu erau acolo : Sylvie se afla pentru o lună la o prietenă, pe malul mării, Jean-Luc pe cale să facă un stagiu într-o fermă model. „Dar casa nu va fi goală, îl vesti Edmée, vei fi tu și Louise."

Charles descoperi repede că Louise îl supunea unei continui judecăţi prin comparaţie : el era *mai* așa sau mai *puţin* așa decît tatăl ei, nu făcea cutare lucru cum îl făcea tăticul, nu ştia tot ce știa tăticul. Louise se apucase să-l divinizeze pe absent de cînd acesta o părăsise pe mama ei. Îl iubise pe cînd fusese credincios. Îl idolatriza acum, cînd era infidel. Charles încerca să zîmbească descoperind în fiece clipă că e *mai puțin* așa sau *mai mult* așa decît doctorul Lartigue, care, după părerea fetiței lui, făcea și știa totul mai bine decît toată lumea, dar mai cu seamă mai bine decît Charles. Simțea ațintită asupra lui privirea a doi ochi severi, dezaprobarea lor tăcută.

Cu o pricepere de politician versat, copila își instaurase numaidecît domnia la Mesnil. Între neutralitatea binevoitoare a unchiului Julien, bucuria mătușii Edmée de a mai avea încă o fetiță pe care s-o iubească, indulgența și amuzamentul femeilor care îngrijeau de casă și a bărbaților de la fermă, Louise punea la cale cu pricepere alianțe și coaliții. Îndreptate toate împotriva lui Charles : era vorba înainte de orice să-l provoace, să-l seducă sau să-l facă să turbeze de furie. Cele trei acțiuni se puteau combina : din clipa în care Charles se simțea gata să cedeze, înduioșat de fetiță, aceasta profita de spărtură ca să-l „învîrtă ca pe-un titirez“. Charles învăță repede că totdeauna trebuia să rămînă în gardă : micuța viespe îl înțepa de cum rămînea descoperit.

Charles își dădu seama curînd că deținea monopolul sau privilegiul agresivității Louisei. Față de ceilalți locuitori de la Mesnil se arăta altfel : gravă și rezervată. Avea, într-adevăr, resurse inepuizabile de *rezervă* și afecțiune permanentă, ca și de blîndețe și duioșie. „Copila asta e un înger“, spunea mătușa Edmée. Nu era demon decît față de Charles, în mod chibzuit, cu seriozitate și perspicacitate.

Dar în vara aceea lui Charles îi era mintea la cu totul alte lucruri decît la capriciile Louisei. Mesnil devenise dintr-o dată pentru el o închisoare. Geneviève, trupul ei, sînii liberi, rîsul ei din gît pluteau în el. Își reproșa că îndură cu greutate tăcerile agricole ale unchiului Julien, că e mai puțin amuzat de felul în care proceda mătușa lui : în ciuda faptului că acum obosea mai repede, continua să facă cinci-șase lucruri deodată, dirija energic prepararea dulcețurilor, supraveghea „lecțiile pentru vacanță“ ale Louisei, spăla cîte un lucru fin de lînă, cosea cîte ceva la haina soțului ei, citea romanul *Consuelo* de George Sand a șasea oară.

Charles își oferi serviciile unchiului, să-l ajute la strînsul fînului. Nu atît din drăgălășenie cît ca să-și poată cheltui prisosul de energie.

Îi smulse Genevièvei îngăduința de a-l lăsa să-i scrie, cu precauțiunea, cerută de ea, de a-i adresa scrisorile post-restant. Tînăra femeie lăsă să treacă trei săptămîni și-abia pe urmă se duse la poștă, pe ascuns, după scrisorile a căror înflăcărare o ului. Exaltat din zi în zi de tăcerea Genevièvei, Charles își înflăcărase închipuirea. Ultimele scrisori o vesteau pe Geneviève de hotărîrea lui de-a veni să locuiască la hotel, la Arcachon. Îi cerea să telefoneze la Mesnil, ca să stabilească o întîlnire. Geneviève rupse scrisorile apoi se repezi la telefon.

Louise se ascundea în fiecare dimineață sub masa din vestibul, ca să-l asculte pe Charles cîntînd la pian în salon. Fetița îi ascundea multe lucruri : de pildă, existența lui Firmin, ruina unui iepure din pluș, prieten lipsit de strălucire pe care-l păstra alături de cele mai arătoase păpuși, și fără de care nu putea adormi. Cînd Charles își lua inima-n dinți și venea seara, înainte de culcare, s-o sărute pe fetiță la ea în pat, Louise îl ascundea repede pe Firmin sub cearșafuri, ceea ce nu făcea față de mătușa Edmée. Nu voia ca Charles să afle taina existenței lui Firmin. După cum nu voia nici ca Charles să știe cu cîtă plăcere îl asculta în timp ce el cînta la pian.

În dimineața aceea, cînd telefonul cu manivelă sună în vestibul, Louise luă receptorul, auzi vocea unei telefoniste cerînd numărul 30 din Mesnil, apoi o voce de femeie cerîndu-l pe Charles. Se duse după el și rămase în salon în timp ce Charles vorbea cu Geneviève.

Louise nu știa nimic despre interlocutoare, nu auzea nimic. Simțea numai *după ureche* cum Charles, de la încîntare se lasă să lunece spre lipsa de demnitate. O clipă fusese în culmea fericirii, cu inima zvîcnindu-i. Apoi tăcut. Vocea îndepărtată probabil că certa, dojenea, interzicea, lua accente dezagreabile, oțărîte poate. Charles obiecta, se ruga, implora. Pierzîndu-și orice mîndrie, retezat în înflăcărarea lui, fu bruftuit, cumințit, chemat la ordine. Deveni în cele din urmă docil, adică jalnic, adică învins. Louisei îi fu rușine pentru Charles. *Auzea*, ca zgomotul șters al unei căderi înăbușite, tăcerea lui de învins. După ce puse receptorul la loc, Louise avu delicateţea să iasă repede din salon prin uşa-fereastră.

A doua zi, Geneviève simţindu-se, desigur, ruşinată pentru cruzimea ei şi voind să-şi păstreze pentru toamnă un amant destul de comod, sună din nou.

Charles era la cîmp, mătuşa Edmée în oraş. Louise ridică receptorul. Îi spuse doamnei că Charles nu mai e acolo. Da, se întorsese la Paris... Nu, n-avea să vină înapoi. Nu în anul acela.

Nu-i spuse un cuvînt lui Charles despre *doamnă*. Acesta descoperi răutatea abia cînd se întoarse la Paris, întîlnindu-se cu Geneviève.

„O voce de copil, eşti sigură ? De fetiţă ? Nu putea fi decît Louise..."

Charles rămase pe gînduri.

Cele *Trei mişcări concentrice* fură date în primă audiţie toamna, cu prilejul celui de-al doilea concert al „Sirenei". Publicul aplaudă îndelung. Critica fu elogioasă. Cîteva rare huiduieli, grimase, două articole, unul violent, celălalt jignit — însemnau exact atîta amărăciune cît trebuie ca să simţi mai bine dulceaţa succesului. Dar aşa era făcut Charles : ceea ce pentru un altul ar fi însemnat o victorie, făcîndu-l să se înfrupte din plăcerea reuşitei, el socoti drept o încercare, o *pedeapsă*. „Patronul" luă drept calcul perfid proasta lui dispoziţie. „Văd că te gîndeşti, îi spuse Lagnier. Ai dreptate. Acum trebuie să cugeţi bine cu ce pion e cazul să înaintezi. Dar dacă vei şti să exploatezi cu pricepere acest prim succes, îţi făgăduiesc o carieră frumoasă..." Cuvîntul *carieră* şi cuvîntul *exploatezi* îl făcură pe Charles să roşească.

Concertul „Sirenei" fu transmis ceva mai tîrziu la radio. La Mesnil, fu ascultat de toată familia. Mătuşa Edmée, care tăia din ziare articolele despre Charles şi care nu pierduse o notă din concertul transmis, „chiar dacă n-am înţeles tot", îi scrise ca să-i împărtăşească bucuria şi mîndria ei. Charles se simţea singurul exclus de la plăcerea pe care o procura celorlalţi. Laudele la adresa proaspătului său talent circulau prin Paris, ajunseseră la Mesnil, şi totuşi pe el îl lăsau rece. Charles se cufundase în melancolie.

8

„NU ŞTIAM CĂ LOUISE A MURIT. Îi spuse Georges Gallien lui Babelain. Acum doi ani, în noiembrie ? Probabil că eram la Hollywood, pentru filmul american al lui Sautier... Nu, nu i-am mai văzut pe soţii Rivière de... de secole... Asta-i viaţa. Petreci alături de cineva ani de zile, aproape nedespărţit... Apoi îl pierzi din vedere. Fiecare o ia pe alt drum... E drept, cinematograful, muzica de film sînt devoratoare... Charles nu mai vrea acum să vadă pe nimeni ? Stă închis în casă ? Nici nu mă miră prea mult. Chiar şi cînd eram tineri, totdeauna s-a simţit ispitit să trăiască retras. Ca un urs, să se refugieze în singurătate. Cu anii, vedea din ce în ce mai puţină lume. Moartea Louisei n-avea cum să îmbunătăţească lucrurile.

Nu, nu se poate vorbi chiar despre ani de tăcere după cele *Trei mişcări*... Dacă Charles n-a fost cîntat de-atîţia ani de zile, asta nu înseamnă că n-a lucrat, că n-a produs. Ceea ce nu-l mai interesa era ceea ce se numeşte «viaţa muzicală», cercurile de muzicieni, concertele, publicul...

Da, scria dificil o muzică dificilă, e drept... Dar Charles era în stare şi de-o uşurinţă care m-a uimit întotdeauna. Cînd eram tineri, puţin înainte de război, compusesem un balet pentru Boris Gribov. În penultimul tablou prevăzusem un *blues* [1] dar îl lăsasem în alb şi amînasem să-l scriu din săptămînă în săptămînă, pînă în ziua cînd Gribov, care începuse repetiţiile, are nevoie de *blues* iar eu sînt la pat cu o febră de patruzeci de grade. Charles vede în ce necaz am intrat. «Vrei să încerc eu să ţi-l scriu ? Nu ştiu dacă am să izbutesc. Dar m-ar amuza să încerc să înțeleg din ce e făcut un *blues*, ce înseamnă balansarea ritmului...» În aceeași seară, mi-a adus un *blues* foate reușit. Nici nu bănuia în ziua aceea că, făcîndu-mi serviciul acela, avea să dea lovitura peste douăzeci de ani. Am utilizat *blues*-ul lui Charles în *Singing girl*, filmul muzical... E una din ariile cîntate de Barbara Streisand... Filmul a fost un succes. *Blues*-ul lui Charles a devenit șlagăr în lumea întreagă. Cred că nimeni n-a bănuit că el e autorul. Pentru nimic în lume n-a vrut să se știe că el îl scrisese... «O pastișă, o farsă», spunea. Și totuși am izbutit, răzbunîndu-mă pe el, să-l fac să semneze formularul de declarație la Societatea autorilor. «De ce vrei să încasez drepturi ? mă întreba. Un flecuștet pe care l-am scris numai așa, de încercare, într-o jumătate de zi... În orice caz, pentru nimic în lume nu vreau ca numele meu să figureze pe program și pe afișe...»

---

[1] Formă muzicală elaborată de negrii din Satele Unite ale Americii, caracterizată printr-o formulă armonică constantă şi un ritm în patru timpi. *Blues*-ul este considerat una din sursele jazului.

Da, ceea ce s-a întîmplat după debutul lui Charles e straniu. Prima lui compoziție, cele *Trei mișcări*, mersese bine. În sfîrșit, în felul în care poate merge muzica de concert... Se vorbește în ziarele de specialitate, într-un cerc restrîns, fără ca toate astea să stîrnească valuri mari. Dar succesul, chiar și acest fel de succes oarecum confidențial, s-ar fi spus că Charles îl primea ca pe un duș rece.

Pe vremea aceea locuia lîngă Jardin des Plantes, într-o cămăruță la etajul șapte. Pentru că îngheța de-a binelea în chițimia lui, se ducea să lucreze diminețile la Café des Plantes. Patroana ținea foarte mult la el. Nu era prea mare îmbulzeală în încăperea unde clienții consumau numai cafea, cînd venea ora aperitivului dinainte de prînz. Pînă la urmă Charles făcuse cunoștință cu un alt obișnuit al localului, care consuma și el cafea cu dreptul de a folosi încăperea cafenelei ca pe un cabinet de lucru, un emigrant german, un tip lung și deșirat pe jumătate chel, cu creștetul împodobit cu o cunună de plete lungi și încîlcite, așa cum au părul savanții smintiți din filmele fantastice. Treceam deseori dimineața pe la Café des Plantes. Îi găseam pe Schabel și Charles lucrînd, fiecare la masa lui sau așezați împreună și discutînd. Schabel trebuie să fi avut cu douăzeci de ani mai mult decît Charles. I-ar fi putut fi tată. Și nutrea oarecum asemenea sentimente față de el.

Charles îmi povestise că Schabel avea un băiat de vîrsta lui pe care nu-l văzuse de ani de zile, pentru că divorțase cînd puștiul era foarte mic iar mama lui se mutase la Hamburg. Schabel a adus vorba într-o zi despre asta, de față cu mine. Spunea că băiatul lui era foarte talentat la muzică atunci cînd era mic dar că acum trebuie să fi fost amator mai cu seamă de muzică militară. «Herr Hitler a izbutit să facă din Ludwig un bun german, deși e fiul unui rău german, o corcitură de evreu...»

Era stranie prietenia dintre acest german vîrstnic (în orice caz așa părea încă de pe vremea aceea) și Charles. Schabel făcuse o grămadă de lucruri în viață, fără ca vreodată să-i reușească vreunul de-a binelea... Își încercase norocul în pictură, în filosofie, studiase muzica și arhitectura. Făcuse de toate. Chiar și închisoare, după toate insurecțiile acelea care au avut loc în Germania imediat după război... Schabel continua să se intereseze de politică, chiar dacă o făcea numai ca să poată spune că nu-i mai pasă deloc și să-i copleșească cu sarcasme pe politicieni... Pe Charles, în schimb, cred că politica nu l-a interesat niciodată prea mult...

Imediat după executarea în concert a celor *Trei mișcări*, cînd Charles a cunoscut cîteva clipe de notorietate, a început prietenia lui cu Schabel. Îmi amintesc de discuțiile lor de la cafenea... Charles spunea că ceea ce i se întîmpla, succesul, articolele, oamenii cărora le trezea dintr-o dată interesul, toate astea mai curînd îl deprimă. Și întîi de toate aplauzele. «Dacă am izbuti să realizăm ceea ce căutăm, spunea el, oamenii n-ar începe imediat după ce se stinge ultima notă să pocnească din palme... Cînd ascult unele bucăți muzicale care îmi spun cu adevărat ceva, *Pasiunile* lui Bach sau andantele ultimului *Cvintet* de Schubert, n-am nici un chef să-mi exprim bucuria zgomotos și să bat din picioare. Aplauzele, strigătele de *bravo* mi se par totdeauna o neînțelegere, o notă falsă, dovada că am ratat.» Îl întrebam : «Și ce-ai vrea ? — Ca oamenii să fie altfel după ce au ascultat ce li s-a spus...» Schabel spunea că îl înțelege foarte bine pe Charles. După părerea lui, o operă de artă admirată în calitate de operă de artă, un artist felicitat că e artist — însemnă un fel de impostură. «Dacă arta e un mod de a înfrumuseța viața, de a o *agrementa*, s-o lăsăm pe seama artelor de agrement, a tapiseriei, a broderiei, a domnişoarelor care dansează polka, pe seama cuvintelor încrucişate, a jocului de *bilboquet*. Dacă e o activitate de colecţionar, de împăietor al amintirilor, de entomologist al *clipelor agreabile* care sînt prinse în bolduri ca fluturii morţi într-o vitrină, în cloroform sau sub sticlă, atunci există fixative-de-memorie mai eficace decît Arta... A face artă ca un soi de petrecere agreabilă a timpului înseamnă să te pretezi la o activitate jalnică, ce slujeşte numai şi numai la scurgerea mărfii hoţilor de timp, a celor care escrochează timpul oamenilor, a profitorilor de pe urma sclavajului şi a organizatorilor de măceluri...»

Şi Charles continua să-şi urmărească de unul singur ideea. «Nu petrecerea agreabilă a timpului mă interesează, ci depăşirea timpului.»

Dealtfel nu sînt sigur că Schabel şi Charles vorbeau despre acelaşi lucru. Dacă l-ai fi înghesuit puţin pe Schabel, ar fi mărturisit că ceea ce l-ar fi interesat pe el ar fi fost să izbutească în a face arta totalmente inutilă. Spunea că momentele interesante din viaţă fac ca opera de artă să fie inexistentă şi derizorie, o desfiinţează... Nu ai nevoie de un tablou sau de o simfonie cînd faci dragoste cu dragoste, cînd cucereşti Bastilia sau cînd primeşti harul limbilor sub forma unei limbi de foc a Sfîntului Duh ce te-a atins... După cum nu ai nevoie de ea nici pe cîmpul de bătălie, pe patul de moarte sau în camera de tortură...

Asta nu-l împiedica pe Schabel să fie extraordinar de cultivat şi să cunoască arta, artele, mai bine decît oricine... Da, chiar şi muzică ştia. Primise o bună educaţie muzicală în copilărie şi tinereţe. Spunea că detestă muzica în care te topeşti ca o bucată de zahăr în ceai. Dar cînd a ascultat cele *Trei mişcări* la radio, îmi amintesc de uimirea lui Charles în dimineaţa cînd Schabel i-a dezghiocat opera. Schabel înţelesese numaidecît ceea ce Charles voise să facă. Comparase construcţia celor *Trei mişcări* cu unele bucăţi de Bach, în care găseşti teme reversibile care se pot citi în ambele sensuri, cum sînt de pildă cuvintele latineşti ROMA AMOR.., sau cu pasajul din *Sonata pentru pian* opus 111 a lui Beethowen, în care acordurile şeptimii diminuate a temei expuse la începutul tempo-ului reapar prin inversare.

— Ceea ce-i uimitor, spunea Charles, e că dumneata, un amator, ai văzut ceea ce foarte puţini profesionişti au sesizat.

— Asta pentru că sînt un profesionist al amatorismului, răspundea Schabel.

— Înţelegi, repeta întruna pe vremea aceea Charles, dacă poţi aplauda laolaltă cu vecinii, dacă te poţi agita laolaltă cu mulţimea din sală după ce ai ascultat o bucată la un concert, şi să ieşi apoi trăncănind, şi să te duci să iei un pahar la cafeneaua cea mai apropiată, sau să mănînci o salată de varză acră, înseamnă că într-adevăr ceea ce ai ascultat nu te-a schimbat cu nimic, că a trecut peste tine ca ploaia peste un impermeabil... Ceea ce ne-ar trebui, e ca muzica să fie într-atît de *activă* şi eficace, încît omul să se schimbe total de pe urma ei.

Eu îi spuneam :

— La drept vorbind, ceea ce-ai vrea tu e un fel de magie, ca artistul să fie întrucîtva un magician sau un vrăjitor... să-i poată adormi, să-i facă să viseze, să-i trezească pe oameni ca pe locuitorii palatului în *Frumoasa din pădurea adormită*.

— Dacă vrei, răspundea el.

Dar Schabel spunea că nu există decît o singură magie care putea *merge* cu-adevărat, aceea care constă în a schimba lucrurile din realitate cu-adevărat, în a transforma viaţa. Şi dacă oamenii ar fi izbutit, n-ar mai fi fost nevoie nici de muzică, nici de pictură, nici de teatru, nici de literatură. Atunci «viaţa de toate zilele» ar fi atît de mulţumitoare, încît oamenii nu şi-ar mai dori nimic altceva decît s-o trăiască.

Găseam toate astea un pic cam şarlataneşti, îi spuse Gallien lui Babelain. «Să schimbi viaţa», de acord... dar viaţa înseamnă poate şi dorinţa de-a visa un pic, de a-ţi imagina ceea ce lipseşte şi va lipsi probabil totdeauna... Bun. Eram tineri, iar Schabel degeaba era mai în vîrstă decît noi, rămăsese de fapt un adolescent... Şi Charles conchidea din nou după discuţia de la Café des Plantes : «Nu petrecerea agreabilă a timpului mă interesează, ci depăşirea lui».“

9

IARNA PETRECUTĂ LA THIONVILLE fusese cu siguranţă unul dintre anotimpurile cele mai pustii din viaţa lui Charles : luni în şir de zăcere pe apele moarte ale timpului mort. „Vă place ori nu vă place, am să fac din voi şefi", proclama căpitanul Mallet stînd faţă în faţă cu oamenii lui. Ideea pe care şi-o făcea despre un *şef* fostul adjutant, ajuns la sfîrşitul carierei la gradul de căpitan, era aceea a unui sclav promovat paznic de deţinuţi în funcţie de vechime : să te căzneşti ani în şir, apoi, după ce-ţi vine ţie rîndul, să-i supui pe alţii la caznă. În timpul după-amiezelor glaciale de exerciţii pe poligon, Charles îi şoptea uneori printre dinţi vecinului său Audoin : „Eşti sigur că *acum* e lipsit de realitate obiectivă ?" Maurice Audoin rîdea. Era o aluzie la fraza lui Einstein pe care o citase într-o zi şi care-l încînta pe Charles : *„Noţiunea de acum îşi pierde pentru toată lumea care se întinde în spaţiu realitatea obiectivă"*. Lui Charles i-ar fi fost foarte pe plac să facă în aşa fel încît să-şi piardă ceva din *realitatea lor obiectivă* zilele de mînuire a armelor şi de cursuri de mecanică auto petrecute în frig, ceaţă, glod şi vînt, ca şi serile de vin cald, de prostii şi plictis, nopţile din dormitoarele comune. Dacă nu erau prea extenuaţi cînd le venea rîndul să fie liberi, Audoin şi el se ducea în oraş să discute o oră la Café du Coq d'Or apoi să cineze într-o cafenea micuţă.

Într-o bună zi din iarna care trecuse, nemaiputînd răbda, fără ca turpitudinea patronului său să-i fi părut în ziua aceea cu ceva mai agresivă ca de obicei, Charles îl anunţase dintr-o dată pe Lagnier că nu mai poate continua să lucreze pentru el. Lagnier crezu că-i vorba de-o toană trecătoare. „Gîndeşte-te bine. Mai vorbim mîine despre asta", spusese. Charles nu mai venise nici mîine, nici niciodată. Geneviève se ivise răscolită la el în cameră, ca să-i reproşeze plecarea aceea, faptul că nu-i spusese dinainte. „Dar nu ştiam că am s-o fac", răspunse Charles. Tînăra femeie îşi crezu amantul nebun. Argumentă, pledă, la urmă plînse. El se uitase plictisit cum îi curgeau lacrimile. Geneviève înţelese. Dispăru din viaţa lui Charles.

Ca să aibă din ce trăi, Charles practică diverse ocupaţii. Cîntă la pian pentru un profesor de dans, vîndu enciclopedii din casă în casă, predă primele noţiuni de muzică într-un curs privat. Ostenit să tot tragă mîţa de coadă (atît de scurtă), se hotărî în cele din urmă „să termine“ cu armata.

Scăpă ca prin urechile acului de orchestra regimentului, în rîndul căreia profesiunea de „muzician“ l-ar fi vărsat fără discuţie. Mulţumescu-ţi Doamne, nu cînta la nici un instrument de percuţie. Făcu „muştrul“, apoi fu trecut din oficiu la plutonul de elevi-ofiţeri. Se împrieteni din prima zi cu un Pierrot deșirat şi pomădat cu maliţie şi haz amar, Maurice Audoin. Au fost vecini de pat, de mărşăluiri, de bancă, la orele de teorie. Peste tot unde era nevoie de doi ca să înjghebe o echipă sau să execute o corvoadă, Audoin și Rivière făceau pereche. Audoin era cu ceva mai mare decît Charles. Își dăduse teza de doctorat în matematică și lucra de un an într-un laborator de cercetări fundamentale în domeniul fizicii moleculare.

În ciuda dezinteresului evaziv al lui Charles pentru ale sale *Trei mişcări,* bucată pe care o socotea un eşec, Audoin voi să cunoască opera camaradului său. În timpul celei dintîi permisii îi dădu posibilitatea să audieze de pe un disc Pyral, în locuinţa unui prieten, înregistrarea concertului transmis la radio. Audoin, destul de priceput la muzică pentru a putea descifra o partitură, împrumută o copie după opera prietenului. „Sînt foarte curios să înţeleg cum ai înjghebat lucrurile.“ Reuşi, şi încă foarte repede, mai bine decît majoritatea criticilor și decît mulţi profesionişti. „Şmecheria ta, îi spuse el lui Charles, constă în trei variaţiuni după un model constant, acela al unei structuri simetrice, inversată la mijloc. Seria evenimentelor sonore se răstoarnă, ceea ce dă două secvenţe «în oglindă», reflectîndu-se... Simplific, bineînţeles... Pentru că instrumentele de percuţie introduc ritmuri paralele care nu permit totdeauna să transpară structura «ciclică» a melodiei... Bineînţeles, o frază muzicală nu e reversibilă propriu-zis decît dacă e construită pe un ritm sintetic... Dar ai găsit soluţii foarte elegante pentru a *trişa* cu această dificultate.

De fapt, spunea Audoin, tu cu muzica ta, eu cu fizica mea ne petrecem timpul în mod analog..."

În timpul acelei ierni și al primăverii ce urmă, prizonieri ai timpului pierdut într-o cazarmă arhaică și stupidă, Charles și Maurice Audoin au vorbit, în toate spațiile ce se iveau în zilele lor de ocnă, între deșteptare și stingere, despre timp. „Timpul, spunea Audoin, nu-i o săgeată ce-ar indica un sens unic... Ideea timpului ireversibil îndreptat într-o singură direcție, ca un trotuar rulant, poate nu-i decît o iluzie a simțurilor noastre, a ceea ce se numește simțul comun."

Mulți ani după exilul lor la Thionville, Audoin a continuat dealtfel să se consacre studierii acestei ipoteze. Cu prilejul ultimelor știri pe care Charles le primise de la el, cîteva luni înainte de moartea Louisei, Maurice lucra în Statele Unite împreună cu un fizician american cunoscut pentru cercetările lui asupra acelor „particule de poziție" pe care Feynmann le presupune a fi electroni mergînd *împotriva timpului*. Audoin se mai ocupa acolo și de unele experiențe destinate să verifice teoria dispersiunii pozitronilor lui Compton. După părerea acestuia, pozitronul ar fi un electron dispersat cu o asemenea violență, încît direcția lui de parcurs față de axa timpurilor a fost răsturnată, ceea ce *l-a trimis în trecut.*

În Lorena, cei doi soldați nefericiți își petreceau zilele analizînd în glumă noțiunea de timp. Defineau timpul interior ca fiind cel care, în cazul soldatului care mătură curtea cazărmii, se exprimă prin : „Timpul mă apasă". Îl distingeau de timpul imaginar („visez la timpul cînd nu voi mai purta uniformă") și de timpul de relație („Credeam că am venit prea devreme dar sînt în întîrziere"). Toate aceste timpuri trăiau pe fondul continuu al timpului cosmic, cel pe care-l simți *scurgîndu-se* și pe care duratele măsurate de clepsidră, de mișcările astrelor sau de orologiu îl decupează fără a-l reține.

Charles mărturisea că, în ceea ce-l privea, totdeauna resimțise existența unui timp dublu, a unui timp diferit, fofilat în filigrana timpului aparent. Un timp dacă nu în răspăr cu timpul la care ne uităm cum-se-scurge-și-gata-să-ne-ducă-cu-el, cel puțin în urma și în afara lui. În visul în stare de trezie a dorinței, în visul adormit al viselor, în plăcerea fără de vîrstă, avea impresia că sălăşluieşte un alt element decît timpul obișnuit al vieţii. Scurgerea fără de sfîrșit, curgerea inexorabilă i se păreau oprite în loc. În visarea amintirii, în fulgurările amintirii involuntare timpul strălucea împotriva curentului, ca un păstrăv sau un somon care urcă un prag, ca noţiunea budistă de *pratiloma*, parcurgerea timpului în răspăr, sau ceea ce indienii numesc *sarâ*, reversibilitatea fluxului temporal. Charles spunea că fiecare dintre noi, în unele cazuri, poate deveni, cu intermitenţe, Buddha sau Vișnu : cînd pe neașteptate acest val care, neîntrerupt, ne desface are un reflux rapid și într-o străfulgerare ne *reface*. Atunci timpul, pe durata unui clipit din ochi, ne repune în ceea ce am fost.

„Ce spui tu acolo e cam inconsistent și mai curînd într-o limbă mistico-păsărească, răspundea Audoin. Dar ar putea fi tradus cu mai multă rigoare în termeni de fizică.“

Într-adevăr, ceea ce-l pasiona pe Charles în conversaţiile cu Audoin era să descopere că tovarășul lui exprima prin alte cuvinte și alte simboluri o experiență la urma urmei foarte apropiată de cea pe care el încercase s-o sugereze prin sunete, s-o reconstruiască în muzică în ale sale *Trei mișcări*. Cînd Charles spunea că timpul interior cel mai profund nu „curge“, ci seamănă cu o apă stătătoare, pe care nici un curent n-o îndreaptă undeva anume, pe care nici o direcție n-o deviază, Audoin răspundea că timpul interior intra-atomic are aceleași caracteristici. Expansiunea universului, inevitabila lui extenuare şi mersul lui irezistibil spre propria-i pieire, evoluţia şi degradarea energiei, entropia, în sfîrșit toate acestea nu au sens decît pe plan microscopic. De la chibritul care devine jeratic, se consumă și se stinge, pînă la recesiunea galaxiilor, evidenţa timpului ca proces ireversibil impune ceea ce Eddington numește „săgeata timpului“, săgeată care niciodată nu se întoarce la arcul ce-a aruncat-o. Dar pentru atom și moleculă, timpul acesta n-are nici o semnificaţie. Așa cum în „nucleul“ timpului psihic se află vizuina oarbă unde s-a pitit, ignorînd istoria, indiferent la durată, Sinele îndărătnic, așa și în fizică, ireversibilitatea poate fi considerată ca un fenomen de suprafaţă : trecînd prin metamorfozele unei combinatorii fără de sfîrşit, pe măsură ce redistribuiri de structuri se succed cu miliardele, un atom de hidrogen rămîne același, încă de la originea lui. Locuiește într-un prezent etern, un prezent permanent („Permanent, adăuga Audoin, în același sens ca și secretarul permanent al Academiei de științe, care e permanent atîta vreme cît e în viață..."). Atomul ignoră timpul, cel puțin timpul definit de un sens. Atomul rămîne identic într-un timp staționar. Sub valurile devenirii care agită suprafața a ceea ce este, curba termodinamică a timpului se șterge și dispare puțin cîte puțin pe măsură ce cobori mai în adînc.

Dar, mai spunea Audoin, universul temporal însuși poate că ni se pare că înaintează la nesfîrșit și fără putință de întoarcere numai ca urmare a dispoziției — sau a slăbiciunii — conștiinței noastre S-ar putea foarte bine ca succesiunea temporală să nu fie decît o aparență. De pildă, cineva care, în întuneric, înarmat cu o lanternă, face să se ivească unul după altul tufișurile și copacii unei grădini. Le vede succedîndu-se în timpul privirii lui și în mișcarea fascicolelor lanternei. Dar și copacii, și tufișurile existau înainte de lumina ce-i dezvăluie. Și nu sînt nici nimiciți, nici mișcați din loc cînd lumina se stinge. Există simultan, independent de întunericul ce-i ascunde sau de lumina ce-i arată.

De aceea, îi explica Audoin lui Charles, gîndirea științifică tinde tot mai mult de acum înainte să elimine factorul temporal în fenomenele pe care încearcă să le înțeleagă sau cel puțin să se lipsească de conceptul unui timp afectat de o direcție determinată. Fizica cunoaște secvențe de evenimente dar se abține să utilizeze ideea de „prezent", de „trecut" și de „viitor": secvențele pe care le observă fizicianul pot purta semnul + sau semnul — deși coerența lor poate să nu fie pusă în discuție. Acest timp nedirecțional, acest timp oglindă a lui însuși, acest teatru abstract în care evenimentele sînt reversibile, în care simetria între direcția pozitivă și direcția negativă e desăvîrșită, este poate adevărul timpului, un adevăr care, în viața „cotidiană", ne este provizoriu invizibil, conchidea Audoin.

— E fără îndoială adevărul unui timp ce-ar semăna cu ceea ce muzica ta încearcă să transmită, spunea el, picurarea unei durate care se epuizează, picătură cu picătură, apoi se reconstituie, picătură cu picătură, de la final spre origine și de la origine spre final, ciclic.

— În concluzie, vrei să spui că timpul nu există, îl întrebase într-o seară Charles pe Audoin, după ce-l ascultase îndelung.

— Nu merg pînă acolo... De vreme ce și ție, și mie ne place cafeaua, n-am să te las să torni în ea, din nebăgare de seamă, lapte, încrezîndu-mă în reversibilitatea timpului care pînă la urmă va separa cafeaua de lapte... Timpul există din păcate, timpul are loc, mulțumim lui Dumnezeu... Chiar de-ar exista o muzică îndeajuns de vicleană ca să ne facă să-l uităm, chiar dacă matematica ar fi îndeajuns de șireată ca să ne facă să credem că ar putea demonstra absența timpului, sau să se lipsească de el în calculele ei...

— Ceea ce-ai fi vrut tu de fapt, îi spunea Audoin lui Charles — e ca muzica ta să săvîrșească o minune. Poate nu credeai asta în timp ce compuneai sau te prefăceai că nu crezi. Dar cînd ți-ai dat seama că lumea o asculta, la urma urmei, ca pe... ca pe-o muzică și nimic mai mult, chiar dacă te aplauda, te felicita, chiar dacă ai repurtat ceea ce se cheamă un *succes*, ai fost dezamăgit. Mărturisește că ceea ce voiai tu pentru auditorii tăi e ca timpul să se oprească și s-o apuce înapoi... Da, nu cereai mare lucru : ci doar o minune pe care s-o fi făcut tu...

Charles rîdea, ascultîndu-și prietenul. Ridica din umeri.

— Ba nu, exagerezi... Și totuși, adăuga apoi, dacă efectul muzicii nu-i și puțin „magic“, crezi că mai merită osteneala ?

— Nu eu am să te contrazic, spunea Audoin. Dacă am ajuns fizician de ce crezi că am făcut-o ? Ca să găsesc piatra filozofală, bineînțeles, ca Faust, ca tine, ca mine, ca primul venit...

La urma urmei, ce altceva urmărise Charles vreme de ani de zile decît găsirea „pietrei filozofale“ ? După ce-și terminase stagiul militar, petrecuse mai întîi trei luni la

Mesnil. Mai făcuse o suită de scurte bucăţi experimentale pentru orchestră mică şi instrumente de suflet, *Studii de durată şi tăcere*. Cînd, după întoarcerea la Paris, supusese manuscrisul părerii maeştrilor şi cîtorva prieteni, toţi îl întîmpinară cu circumspecţie, miraţi sau dezolaţi. Nici o clipă n-a fost vorba ca *Studiile* să fie audiate în concert. în ciuda modestiei mijloacelor utilizate. Charles azvîrlise pînă la urmă *Studiile* într-un sertar. O vreme fu preocupat de căutarea unei slujbe din care să trăiască. Pînă la urmă găsi o ocupaţie pe care o consideră ceva mai puţin „compromiţătoare" : să conducă serviciul de discuri şi arhive sonore într-o staţie comercială de radio de pe Champs-Elysées. Îşi petrecuse două luni punînd puţină ordine în materialul sonor de la Radio-Capitale, lăsat într-o adevărată harababură de predecesorul lui, cînd Weinstein, patronul staţiei, îl chemă la el. „Am cinat ieri-seară la preşedintele Herriot împreună cu maestrul Lamorisse. Mi-a spus cine eşti. Mi-e ruşine să fie funcţionar la mine un muzician ca dumneata, şi încă cu atribuţii atît de subalterne..." Charles nu încercă să-i explice lui Weinstein că tocmai asta căutase : o slujbă *subalternă* şi libertatea de a depinde numai de ceea ce, după el, era accesoriu. „Ce pot face ca să te ajut să-ţi continui o operă despre care Lamorisse spune că e promiţătoare ? Nu mă pricep deloc la muzică, dar totdeauna am încercat, şi-aici, ca şi-n altă parte, să-i ajut pe tineri..."

Astfel luase naştere, pe lîngă „Serviciul de discuri şi arhive sonore" de la Radio-Capitale, „Serviciul de cercetări muzicale şi sonore". Weinstein îi pusese la dispoziţie un mic laborator şi detaşase acolo un meşter abia ceva mai în vîrtă decît Charles, Edouard Minaux. Cele două asistente ale lui Charles de la arhive îi uşurau îndeajuns munca pentru a-i lăsa timpul să se consacre împreună cu Edouard studioului numit în staţie „al plicticoşilor". Meşterul se pasionase numaidecît pentru treburile pe care Charles i le ceru. „Un motor inversat ca să pun discurile de la coadă la cap ? Pornesc, puişorule !..." „Un microunidirecţional care să nu înregistreze decît pe o marjă de treizeci de centimetri ? Să vedem ce putem face." Edouard avea mîini de aur, mintea îi scăpăra de curiozitate şi deţinea experienţa unui copil născut să meşterească și care, după ce crescuse mare, devenise un meşter îndărătnic...

— Dar ce puneți la cale amîndoi în caverna voastră ? îl întrebase Gallien pe Charles într-o zi cînd venise în vizită la locatarii din „Studioul plicticoșilor".

— Ce punem la cale ? răspunse Charles. Întreabă-l pe Edouard.

— Meșterim, răspunse acesta, fără să-și ridice capul de deasupra mesei.

— Meșteriți ce ?

— Capcane pentru timp, șoptise Charles.

10

CHARLES ȘI EDOUARD LUCRAU ÎMpreună de un an sub protecția îndepărtată și distrată a lui Weinstein, cînd porniră la realizarea proiectului pe care Charles îl boteză *Vertex* și căruia avea să-i consacre aproape șase ani.

Audoin, în timpul uneia din trecerile lui prin Paris, venind de la Harvard, unde obținuse o bursă, îi vorbise lui Charles despre *vertex*, acel punct spre care tind îngrămădirile de stele, ale căror curenți se deplasează îngustîndu-se. Astfel, cele 350 de stele ale Hyades-elor se îndreaptă spre Bételgeuse și-și vor fi apropiat *vertex*-ul în aproximativ șaizeci și cinci de milioane de ani. Charles spunea rîzînd că Edouard și el lucrau la „muzica cu program" : un program de muzică a sferelor, eșalonat pe șaizeci și cinci de milioane de ani. În jocurile de construcție sonoră ale lui Charles și Edouard, cosmosul utiliza uneori intermediari modești. Își pierdeau trei zile ca să monteze un microfon deasupra unui robinet pe care-l lăsau să picure pe o placă de zinc, pe o dală de marmură sau pe un bloc de gheață, în timp ce Charles făcea să vibreze un diapazon apropiindu-l și îndepărtîndu-l sau scotea două note repetate dintr-o ghimbardă de metal ținînd-o între dinți. Sunetele foarte firave îi puneau probleme lui Edouard, care se încăpățîna să le găsească o rezolvare. Chiar și cînd întrebuinţau discuri suple, zgomotele de suprafaţă persistau adesea. Li se întîmpla uneori să renunţe pînă la urmă să utilizeze o muncă de zile întregi. Cei doi acoliţi îşi petrecură un week-end, luînd cu ei aparatele de înregistrare de la Radio-Capitale, într-un loc de tăiere a copacilor în pădurea de lîngă Senlis. Aduseră sunete de smulgere, care se produc după ce tăietorii isprăvesc să dezrădăcineze copacul cu un odgon şi un troliu din stejar, copac atacat mai întîi cu fierăstrăul şi cu securea. Se prăbuşeşte apoi într-o gigantică rupere de fibre şi foşnet de frunze. Din nefericire, microfoanele utilizate erau cît se poate de neperfecţionate iar sunetele s-au dovedit inutilizabile.

Bilanţul unor săptămîni întregi se reducea la trei sau patru minute „utile". Charles se surprindea în somn ascultînd zgomote admirabile pe care le înregistra în vis. Se trezea. Era pulsaţia banală a unui ascensor răzbătînd prin pereţi, capriciul glumeţ al unei conducte de apă, o pală slabă de vînt care făcea să se izbească o fereastră, ca pe vremuri, iarna, în casa de la Mesnil.

Charles era aproape de terminarea milităriei cînd nenorocirea cea mare îi lovise pe cei de la Mesnil. Jean-Luc se dusese împreună cu alţi camarazi într-o tabără de corturi, în Lande. Unul dintre ei, în timp ce se scălda pe o plajă ce le era necunoscută, s-a pomenit dus de curent. Jean-Luc i-a sărit în ajutor, l-a susţinut îndelung. Nu se afla nici geamandură, nici barcă de salvare pe plajă. Amîndoi băieţii s-a înecat.

Într-o singură zi Edmée, a îmbătrînit cît în treizeci de ani.

În anii care urmară morţii lui Jean-Luc, pentru că ştia că vara Sylvie şi copiii ei se aflau acolo iar mătuşa Edmée nu era singură, Charles prefera să vină la Mesnil în clipele de mare singurătate. Louise îşi făcea aceeaşi socoteală. Avea grijă s-o viziteze pe mătuşa Edmée cînd aceasta era singură. Charles şi Louise se încrucişau dar nu se întîlneau. Cu fiecare călătorie, Charles vedea cum casa şi locuitorii ei îmbătrînesc. Zugrăveala de pe pereţi se întunecase şi se înnegrise de funinginea timpului, tapetul se decolorase, plafoanele se umpluseră de reţeaua unor mici plesnituri, asemeni unor zbîrcituri. Covoarele din salon îşi arătau urzeala pe alocuri. Fibra însăşi a lucrurilor se deşira, iar pe lîngă ea laşi toate cele în voia soartei, pentru că nu mai merită osteneala să orînduieşti lucrurile într-o casă care se duce ea însăşi de rîpă. Unchiul Julien se ivea la mese, prăjină înaltă, rătăcită şi taciturnă, căruia durerea îi dădea o înfăţişare de blîndă stupiditate. Arunca pe furiş spre soţia lui priviri îngrijorate. Edmée se împuţinase, îşi pierduse consistenţa. Părul se prefăcuse, tot albindu-se pe nesimţite, într-o spumă uşoară, alburie, asemănătoare acelor graminee care s-au uscat pe loc şi s-au decolorat la soarele verii. Ochii îi păreau mai mari decît obrazul vestejit. Îşi păstrase energia şi sprinteneala din totdeauna, dar uneori, pe neaşteptate, o cuprindea oboseala, retezîndu-i elanul în care se avîntase. Se prăbuşea pe un scaun, cu răsuflarea tăiată şi trăsăturile răvăşite. Chiar şi atunci cînd, pentru cîteva zile, părea că se simte mai bine. ai fi zis că toată casa s-a dilatat în timp ce stăpîna casei s-a micşorat : mătuşa Edmée plutea din ce în ce mai mult în casa cea mare. aşa cum „înoţi“ în nişte haine prea largi.

Edouard plecase în concediu în anul acela la începutul verii. Charles rămînea în studio să lucreze pînă tîrziu, noaptea. Cobora pe Champs-Elysées atît cît să pună ceva în gură într-un *snack,* apoi urca iar în laborator. Într-o seară, o însoţi acasă pe spicheriţa programului de noapte, o eurasiatică. Ea avea un prieten care era în vacanţă. Charles şi Mitsou făcură dragoste, fură mulţumiţi unul de altul. Vremea era frumoasă, fără să fie o căldură apăsătoare. Charles o conduse de mai multe ori pe tînăra femeie la ea acasă. Mitsou rămînea tăcută după dragoste. În timp ce sta lîngă ea, gîndul îl purta la munca lui, altă plăcere, mai persistentă. O săruta pe Mitsou pentru a-i mulţumi de-a nu fi fost decît ceea ce era seara : o femeie tînără, goală, care zîmbea şi tăcea, cu ochii închişi.

Mitsou nu era de serviciu la studio în ziua de 14 iulie, dar se întîlniră dimineaţa la staţie : fata voia să privească defilarea de pe terasa de la Radio-Capitale. Aplauda totul : avioanele de vînătoare și bombardierele, pe grenadierii englezi, pe tiraliorii senegalezi, algerieni și indochinezi, pe cei din Legiunea străină, tancurile. Charles se amuza în tăcere de entuziasmul patriotic al drăgălașei metise indochineze. „Așa, Hitler n-are decît să poftească !“ spunea, cît se poate de surescitată.

Plănuiseră să ia trenul și să petreacă după-amiaza în pădurea de la Fontainebleau. Dar cînd ieșiră de la restaurantul unde prînziseră văzură că s-a înnorat. Se duseră la cinema. Cînd ieșiră, ploua cu găleata. Pe cînd se întorceau cu taxiul acasă la Mitsou, se încrucișară cu cavaleriștii, uzi leoarcă, ai Gărzii republicane, care veneau de la serbarea unionistă a imperiului francez, ce avusese loc în grădinile de la Chaillot. Pe ziduri, afișele ceremoniei la care Daladier trebuia să ia cuvîntul șiroiau de ploaie. Oameni și cai erau uzi leoarcă sub revărsarea potopului. Alergară de la taxi la ușa casei. Era bine să te afli în pat, gol, și să auzi cum cade ploaia de vară. Charles o luă pe Mitsou în brațe, ea îi șoptea la ureche, ca să se amuze, cîntecul lui Arletty din filmul pe care-l văzuseră :

'Naintea nunții ? Ernest, n-oi fi nebun
Hai fugi de-aici, Ernest, fugi cînd îți spun.

Fata imita accentul parizian al lui Arletty. Era nostimă vorbirea aceea ca la periferie pe fețișoara ei delicată și aurit-orientală. „La ce te gîndești ? îl întrebă pe Charles simțindu-l dintr-o dată *în altă parte.* — La nimic. La o idee...“ În timp ce-o asculta pe Mitsou, își închipuise ce efect straniu ar fi putut avea, în a doua secvență din *Vertex,* voci rostind cuvinte cu o coloratură opusă a ceea ce sonoritatea lor evoca. De pildă, vocea unei cîntărețe de *blues* șoptind un cîntec de leagăn francez, sau o soprană de coloratură întrerupîndu-și brusc trilurile ca să citească cu glas neutru un articol din Codul penal : „Ceea ce-ar trebui făcut, își spunea Charles, ar fi să creez o senzație de dezrădăcinare, de insatisfacție, absorbită la sfîrșit de partea viorilor și a harpei. Dacă reușește, concluzia acestei părți trebuie să fie resimţită ca o întoarcere... Întoarcerea în sînul unei case, multaşteptată... Bineînţeles, *ei* vor spune că asta nu e muzică..."

Telefonul sună. Noaptea se lăsase şi ei tot mai erau în pat adormiţi. Charles înţelese că era prietenul lui Mitsou. „Mi-ai lipsit..." Da, fusese foarte cuminte. Nu, nu ieşea deloc în oraş. Numai la cinema fusese... Da, filmul o amuzase... Parada ? Se dusese la staţia de radio, ca s-o vadă împreună cu colegii. „Formibabil..." „Ce fac acum ? Îmi cos tivul la costumul de baie... Dacă stă ploaia, mîine o să mă duc la Déligny." Puse receptorul la loc şi se ghemui, fără să spună nimic, la pieptul lui Charles, cu faţa vîrîtă în umărul lui. Apoi înălţă capul. „Nici nu-ţi închipui cît e de drăguţ", spuse, zîmbindu-i drăgăstos lui Charles. Care era şi el atît de *drăguţ !*

Cinară la Gobelins, pe o terasă care-şi trăsese perdeaua de pînză, pentru cazul cînd ar fi plouat din nou. Apoi se duseră să danseze pe străzi, de la un bal la altul, din rue Mouffetard, pînă în place Saint-Michel.

Charles o conduse acasă pe tînăra femeie pe la trei dimineaţa. Rămase cu ea o oră. Apoi se întoarse acasă pe jos. Zorile, dincolo de uşă, începuseră să decoloreze cerul. Cinci note insolente, un acord disonant îi umblau prin minte, zburătăceau, se îmbrînceau laolaltă cu rîsete. Putea fi tema pe care o căuta pentru un episod din partea a treia, interludiul căldăraşului rătăcit care cîntă între Orion şi Bételgeuse. Asculta cum melodia sprinţară trece prin el apoi o ia de la început. O prindea din zbor şi abia dacă o modifica un pic, aşa cum o mamă apucă un copil care se joacă ca să-i şteargă repede, apoi să-l lase, urmele de şocolată ce-i mînjesc buzele. Pe stradă, un soldat din Legiune, cu chipiu alb, cu braţul petrecut pe după gîtul unei femei, ezita între ţinuta protectoare a masculului şi clătinatul beţivului. Ajuns acasă, Charles notă măsurile ce-l obsedaseră în timpul drumului. Apoi se duse la fereastră, aprinse o ţigară. „Pînă la Crăciun, îşi spunea, voi termina *Vertex*. Nu-mi mai rămîne decît să scriu finalul, reluînd toate temele..." Fericita oboseală de după dragoste îi lăsa mintea liberă şi ageră. Se simţea în stare ca, din zorii acelui răsărit de soare ce se ivise, să lucreze pînă seara. Se întinse ca să cugete la cele ce va scrie şi nu se trezi decît pe înserat.

Luna iulie zbură pînă la capăt ca o bulă de săpun perfect conturată ce lunecă în soare, mai frumoasă decît cea mai desăvîrşită dintre perle, pentru că e mai fragilă decît ea. Nu totdeauna fiinţele cele mai *importante* pentru noi ne vor fi dăruit fericirea cea mai transparentă, iar clipele cele mai propice descătuşării spirituale ne vor fi dăruit această descătuşare cu cea mai deplină voie bună. În vara aceea, Charles auzi ca pe nişte răbufniri rumorile diplomaţiei şi ale politicii bîzîindu-şi ameninţările vagi, roi văratic de tăuni. Mitsou abia de apăsa asupra zilelor lui, aşezată pe timp ca o pasăre uşoară pe un fir. Dar între fiinţele tinere ce-şi dăruiesc plăcere, bunăvoinţa ce-o nutresc una faţă de cealaltă e un sentiment nevinovat şi neîntinat de contrastul dintre dulce şi amar, ivit în cazul sentimentelor mai puternice şi mai complexe, deci mai nestatornice şi mai primejdioase. Mitsou şi Charles nu nutreau mare lucru unul faţă de celălalt, dar ceea ce nutreau era fără putinţă de tăgadă ceva de *bine.* În acest timp, munca îl purta şi-l transporta pe Charles.

Sfîrşitul lunii fu călduros iar lumina dimineţilor, la trezire, intactă şi puternică. În trenul ce-l ducea la Mesnil, se gîndea întruna la noaptea petrecută alături de Mitsou, se gîndea la rîul pe care avea să-l întîlnească iar. Se gîndea cu lene şi voluptate la prospeţimea pe care-o părăsea, la cea pe care avea s-o găsească. Se gîndea la Veneţia, unde-şi dăduse întîlnire cu Gallien, întrebîndu-se dacă imaginile gata făcute pe care le avea despre oraş vor fi înlăturate de cele adevărate, descoperindu-i adevărata Veneţie. În ziare se anunţa că negocieri militare între ruşi şi anglo-francezi aveau să se deschidă la Moscova. Furtuna se îndepărta, aşadar. Charles închidea ochii. În ritmul boghiurilor pe şine, începu să agaţe note. Acestea începură să danseze o farandolă, care se înnoda şi se deznoda.

11

ÎN VARA ACEEA, SYLVIE ŞI SOŢUL ei nu puteau veni la Mesnil înainte de mijlocul lui septembrie. Louise, care locuia tot împreună cu mama ei şi cu tatăl vitreg la Nisa, convenise cu Charles ca el să-şi petreacă luna iulie la Mesnil, iar ea să vină să-l schimbe la începutul lui august, de vreme ce Charles trebuia să se ducă să-l întîlnească la Veneţia pe Gallien şi pe prietena acestuia.

Charles cunoscuse pe vremuri zumzetul ce răzbătea de la primul etaj al casei din Mesnil, tot tărăboiul alcătuit din rîsete sau certuri, din jocuri sau lecţii învăţate cu glas tare, un zvon de copilărie ce se prelungise dincolo de copilărie. Jean-Luc căuta întruna ceva ce pierduse, învinuindu-şi sora sau vărul. Louise citea aşezată pe burtă romane groase englezeşti, balansîndu-şi pulpele în aer. Sylvie se spăla pe cap şi striga să vină cineva s-o ajute să se clătească, avea ochii plini de săpun.

De acum înainte, etajul va fi tăcut. Camera lui Jean-Luc rămăsese închisă şi cu obloanele trase, de la moartea lui. Edmée nu mai urca la etaj. Fusese aranjată pentru ea o cameră la parter : scara o obosea prea tare. Doctorul „nu găsea“ nimic. Îi recomanda odihnă (pe care Edmée n-avea nici un chef să şi-o acorde), tonice (pe care le lua timp de trei zile apoi le uita în cutiuţe) şi o cură la Bourboule. („Să mă duc într-o staţiune cu ape minerale, niciodată ! Să mori de plictiseală ca să nu mori de boală, mare scofală.“) „Bunul doctor“ Labbé întruchipa tipul amabil al bătrînului doctor de familie, a cărui căldură tămăduitoare are mai multă eficacitate decît ştiinţa-i medicală : practicienii aceştia îşi îmbărbătează pacienţii atunci cînd boala e blîndă şi-i lasă să moară cu cordialitate cînd răul e grav.

Charles se simţea împărţit între dorinţa de-a fi amabil şi atent cu mătuşa lui şi teama de a-i arăta un exces de solicitudine ce-ar fi putut s-o îngrijoreze. După prînz, bătrîna doamnă avea obiceiul „să se odihnească un pic“

în salonul unde, în timpul verii, storurile ușilor-fereastră erau pe jumătate trase. Se întindea pe canapeaua galbenă. Cînd se trezea, în casa în general pustie la ora aceea, se așeza la pian. Dar Charles descoperi în vara aceea că Edmée încetase să mai cînte, pentru că degetele mîinilor ei, bolnave de reumatism, n-o mai ascultau. Cobora de la el din cameră pe la trei și se uita printre obloanele întredeschise dacă mătușa s-a trezit. De cum vedea că s-a trezit, intra și se așeza la pian ; cînta pentru ea.

Seara, se ducea după albumele mari, pline cu fotografii de familie, legate în piele gofrată sau în lemn lăcuit și le răsfoia împreună cu mătușa Edmée, sub lampa de pe masa de bridge. Privind la defilarea atîtor copilași goi, stînd pe burtă pe piei de urs, a atîtor copii călărind căluți de lemn dinaintea unui joc artezian pictat pe decorul fotografului, a atîtor cuirasieri și simpli soldați, grupuri de copii aflați la prima comuniune sau tineri căsătoriți, Charles ar fi vrut ca mătușa Edmée să-i spună cîte ceva despre ea însăși. Dar de la o bunică la alta, de la daghereotipurile strămoșilor în redingotă, la partidele de pescuit raci din propria ei copilărie, Edmée nu făcea decît să desfășoare cronica unei familii în care ea dispărea pînă a se contopi cu decorul.

Ani de zile după aceea, cînd Charles și Louise s-au întîlnit din nou, pentru a nu se mai despărți decît la moartea Louisei, mătușa Edmée nu mai era acolo de multă vreme. Nici Charles, nici Louise nu se putuseră duce la înmormîntarea ei, în vechiul cimitir din Mornac, unde e îngropată alături de Jean-Luc și unde unchiul Julien li s-a alăturat și el în cele din urmă. Mai tîrziu, cînd Charles și Louise trăiesc împreună și vorbesc despre „mătușa“, constată că nu știu mare lucru despre ea, afară de faptul că marea-i durere ce nu s-a stins niciodată a fost moartea fiului ei. Chiar și pentru Charles, ajuns „bărbat“ cu mult înainte ca Louise să fi devenit „adultă“, Edmée a rămas pînă la capăt un Om Mare, adică cineva care pentru copii nu există decît în funcție de ei. Un Om Mare despre care aceștia nu izbutesc să-și închipuie să ar fi putut avea toane și ar fi iubit, că și-ar fi putut pierde răbdarea sau nu ar fi încercat sentimente care să nu fi fost trezite de copii. Pentru cei mici, Oamenii Mari nu au *viață personală.*

Ce sentimente ar fi putut nutri mătușa Edmée pentru unchiul Julien, cînd s-au cunoscut ? Ce-și puteau *spune* cînd rămîneau singuri ? Charles și Louise continuaseră să rămînă cei *mici,* care nu știu nimic și, la drept vorbind, nici nu-și pun asemenea întrebări. Care și le vor pune mai tîrziu, cînd nu va mai exista nici o posibilitate de răspuns.

În timp ce așteaptă la Angoulême trenul care o va aduce pe Louise de la Paris, Charles se gîndește la ziua cînd, cu zece ani în urmă, venise împreună cu Edmée s-o aștepte pe fetiță. De data asta mătușa îl lăsase să se ducă singur la gară. Obosea numai la gîndul că ar putea întreprinde călătoria asta inutilă. Charles o zări pe Louise pe peron, în timp ce un tînăr îi dădea valiza din tren. Charles o sărută.

— Ți-aduci aminte de domnul în vîrstă care te-a însoțit prima oară ?

— Domnul de Norpois ?

— Niciodată n-am știut cum îl cheamă.

— I-am spus așa în glumă, pentru că la el m-am gîndit prima oră cînd l-am citit pe Proust.

— Prost mai sînt, spuse Charles. Își amintește dintr-o dată că și el se gîndise, pe vremuri, la Domnul de Norpois în ziua cînd sosise Louise.

— Cum se simte mătușa Edmée ? îl întrebă Louise în mașină.

— O s-o găsești schimbată mult, răspunse Charles.

— Ce spune doctorul ?

— Îl știi pe Labbé. Un imbecil cumsecade. Tot ce nu e oreion și varicelă îl depășește...

— Ar trebui ca mătușa să consulte un specialist,

— Da, dar un specialist în ce ?

— Ești îngrijorat ? îl întrebă fata.

— Da.

Charles zărește în retrovizor ochii Louisei umplîndu-se de lacrimi. Un gînd îl răscolește dintr-o dată : „Dar e frumoasă !" E mirat că se surprinde gîndindu-se pe nepusă masă la frumusețea Louisei, în timp ce amîndoi sînt împovărați de aceeași tristețe, cu gîndul la Edmée. „Louise s-a făcut foarte frumoasă“, își spune totuși.

Edmée luase o femeie cu ziua care făcuse curățenie, „în mare“, în cele două camere numite „de vizită“, camera roșie și camera mov. De obicei, Louise prefera camera mov, pentru că cele două ferestre erau umbrite de bătrînul ulm de pe terasă. Dar cînd intră înăuntru, cum copacul cel mare n-avusese crengile tăiate de multă vreme, rămurișul devenise atît de des, încît în cameră nu mai pătrundea decît o lumină verzuie, subacvatică. Se înfioră.

— Ce trist e aici !

— Ia camera roșie, e mult mai luminoasă, spuse Charles.

— O, da, răspunse Louise, iar Charles îi duse bagajele în camera roșie. O lăsă pe Louise acolo și se duse la el în cameră. Auzi alături țîșnitura dușului. Se gîndi : e pentru prima oară cînd Louise doarme într-o cameră vecină cu a mea.

Cînd clipocitul apei de la duș încetă, Charles avu grijă să calce fără zgomot. Se aude tot, la Mesnil, dintr-o cameră într-alta.

A doua zi, sub pretext că se duc la piață, Charles și Louise îi făcură o vizită doctorului Labbé, ca să încerce să limpezească lucrurile și să afle cum stătea de-adevărat cu sănătatea mătușa Edmée. Charles îl calomniase pe doctor : acesta o trimisese pe Edmée să-l consulte pe profesorul G., la Bordeaux. Mătușa făcuse cuminte radiografiile prescrise de specialist. Dar pe urmă, după ce i le trimise doctorului, găsea zeci de pretexte ca să nu-și fixeze o oră de consultație și să nu se ducă la Bordeaux ; unchiul Julien avea prea multă treabă ; automobilul îi dădea, mătușii, amețeli ; o să se ducă să-l consulte după culesul viilor etc. Dar doctorul îi telefonase lui Labbé. Dorea s-o vadă pe pacientă cît mai repede. Mai rămînea la Bordeaux pînă la 15 august.

Charles şi Louise puseră la punct planul unui mic complot ; dorinţa lor de-a petrece o zi la Bordeaux cădea tocmai bine : oare mătuşa Edmée nu trebuia şi ea să se ducă pentru o vizită la doctor ? Edmée îi încredinţă că niciodată nu pomenise despre aşa ceva. Ei o contraziseră. „Poate că am uitat“, le răspunse ea. Nu mai era sigură pe memoria ei. Charles telefonă şi obţinu numaidecît un consult.

Unchiul Julien rămase la Mesnil. Furtunile şi ploile din iulie întîrziaseră stropitul viei. Trebuia ca, din două în două ceasuri, să mute tijele arozoarelor montate pe pivot din ogoarele de porumb şi să strîngă otava care se aduna. În drum spre Bordeaux, Charles, în timp ce conducea, se uita pe ascuns la Edmée, atît de firavă alături de el. În retrovizor o vedea pe Louise, cu capul înfăşurat într-un fular. Fata închidea ochii în vîntul stîrnit de viteză şi-i deschidea ca să-i zîmbească.

Charles îşi conduse „cele două femei“ într-un restaurant bun şi se amuzară de minune sau măcar încercară.

După consultaţie, de la care Edmée ieşi repetînd frazele banale ale doctorului, Charles făcu în aşa fel, încît îi telefonă doctorului cu discreţie. Acesta îi propuse, dacă poate, să treacă pe la cabinetul lui şi să-l vadă zece minute, între doi pacienţi. Charles pretextă un drum în oraş.

Îşi găsi „cele două femei“ într-un salon de ceai. Era foarte vesel. Louise se gîndea : puţin cam prea vesel.

Doctorului i se părea inutil fie şi să încerce numai o operaţie : ar fi fost un act de cruzime gratuit. Mătuşii Edmée „îi mai rămîneau“ cîteva luni, doi ani cel mult.

După ce unchiul şi mătuşa se duseră la culcare, Charles şi Louise rămaseră singuri pe terasă. Noaptea mirosea a fîn cosit şi a tei. Cerul era străbătut de stele căzătoare. Singura dorinţă pe care Charles şi-ar fi putut-o pune era nerealizabilă.

Se duseră să se sprijine de balustradă. Îi spuse Louisei ceea ce aflase de la doctor. Ea începu să plîngă. Charles o cuprinse în braţe. Fata suspina pe umărul lui. Simţea cum lacrimile ei îi udă cămaşa. Apoi o dori pe Louise.

Fu stingherit de dorința aceea amestecată cu tristețe și se desprinse de ea cu blîndețe.

Așezat fiecare în cîte-un fotoliu de paie, vorbiră cu glas scăzut pînă noaptea tîrziu.

A doua zi Charles îi telegrafie lui Gallien că nu va veni în Italia.

De ce rămînea la Mesnil ? Pentru că se teme de ziua cînd Edmée nu va mai fi ? Sau pentru că îi plac zilele petrecute în tovărășia Louisei ?

Charles se simți tulburat cînd descoperi că Louise îl tulbură. Cît timp fusese atît de indiferent, aproape orb ? E drept că n-o văzuse pe Louise de multă vreme, dar îi păstrase vechile înfățișări, o Louise micuță sau „lungindu-se“ pînă la a deveni o fetiță mare, dar nu încă o fată mare. Erau imagini fixate în el, asemenea fotografiilor acelora pe care le prinzi în pioneze pe un perete din odaie ca să-ți aducă aminte de cineva absent și care, încetul cu încetul, iau pe nedrept locul feței cu mult mai asemănătoare pe care o purtai în tine, pentru ca pînă la urmă să șteargă imaginea cea vie.

(Mai tîrziu, Louise îi va mărturisi : „Iar eu eram cît se poate de mulțumită să descopăr că-ți făceam *impresie*. Mă prefăceam că nu-mi dau seama de nimic, făceam pe mironosița, dar eram liniștită. Era certificatul meu de om mare, pentru că toți băieții cărora le plăcusem de doi ani, ca și flirtul meu din Anglia, de unde mă întorsesem, nu contau, sau aproape nu contau : erau toți de vîrsta mea, sau abia cu ceva mai mari. În timp ce îmi făcea de două ori plăcere să descopăr că tu îmi dai atenție, pentru că mi se părea că ești cu adevărat «mare», atît de mare față de mine, și apoi pentru că erai cineva «din familie» și pentru că e sfîșietor cînd știi că în curînd împlinești optsprezece ani și-ți dai seama că cei din preajmă continuă să te învăluie într-o privire «familială», adică placidă și mioapă, felul acela de privire care nu te vede deloc. Da, faptul îmi făcea de două ori plăcere, ba pot spune chiar de trei ori. Pentru că, pe deasupra, te admiram“.)

În vacanțe, Louise purta mereu o rochie din bumbac cu carouri albastru-palid și alb și, pentru că îi plăcea să umble desculță, totdeauna se aflau, zăcînd uitate pe peronul din piatră al terasei, spre colțul dinspre livadă. sau în vestibul, așteptîndu-și stăpîna pe pardoseala cu linii oblice, negre și cenușii, două espadrile din sfoară. Şi cum Louise nu știa niciodată de la un ceas la altul ce-avea să facă cu părul, îi puteai da de urmă prin casă, în grădină, în curte şi chiar la debarcader, găsind ici fîșia din piele cu care-şi prindea părul „à la Suzanne Lenglen", sau, ceva mai departe, elasticul răsucit ca un tirbuşon cu care-şi lega o coadă de cal, sau pumnul de ace pe care le ţinea în gură împungînd cu ele ca ţepii unui arici şi pe care cu mîna dreaptă le lua unul cîte unul, în timp ce cu stînga își ţinea părul, atunci cînd se hotăra (după ce înota şi se întindea la soare să se usuce) să-şi înjghebe un coc în formă de măciulie, veşnic gata să se desfacă pe ceafă.

Cei de la Mesnil nu mai zăboveau mult seara, înainte de culcare. Cînd, după cină, se duceau în salon, unde pe mătuşa Edmée o aştepta lucrul de tricotat iar pe unchiul Julien ziarul, acesta adormea totdeauna primul, lăsînd ziarul să lunece în josul fotoliului cel mare din piele uzată, de lîngă cămin. Împărţea jilţul acela inform cu bătrîna căţea prepelicar Daisy : animalul dormea acolo zi și noapte, dar seara consimţea să-şi cedeze locul cîteva clipe stăpînului. Discuţiile nu-l trezeau pe Julien, cei de faţă nici măcar nu coborau vocea, într-atît de adînc era cufundat în somn. Dar acum şi Edmée începea să moţăie puţin cîte puţin. Charles şi Louise vorbeau încet, apoi se hotărau să-i trezească blînd pe bătrîni, iar Louise își conducea mătuşa pînă la odaia ei, urmate la doi paşi de Julien. Căţeaua se grăbea să ocupe locul cald încă al stăpînului.

Cînd Louise se întorcea în salon, se simţeau ca doi copii care au stat foarte cuminţi de faţă cu oamenii mari, dar care, după plecarea părinţilor, simt nevoia să se foiască, să facă zgomot, să săvîrşească mii de pozne. „Dă-mi o ţigară", cerea Louise, ea care nu fuma niciodată. Se duceau să cotrobăie prin bufet ca să vadă ce se găsea de băut şi să cerceteze rezervele de borcane cu dulceaţă.

Transportau fotoliile mari din paie de pe terasă în livadă, ca să nu-i trezească pe unchi și pe mătușă, a căror cameră dădea deasupra peronului. Se instalau în adîncul pajiștei, lîngă gard și zidul acoperit de spaliere, sub cireși și pruni, luînd provizii cu ei, limonadă, sirop de rodie, coniac, șocolată, fursecuri, fructe, țigări. Și vorbeau, vorbeau, uneori pînă cînd cerul devenea alb, încît puteau spune : „S-a făcut ziuă“, dar înainte ca ziua să se fi ivit.

— Aș vrea să încerc să mă uit cu atenție la cer, spunea Louise, ca să știu clipa precisă cînd stelele se sting.

— Nu pot fi văzute stingîndu-se, spunea Charles.

Louise clătina din cap :

— Există cu siguranță o clipă cînd le vezi, apoi o clipă cînd dispar. Dacă ești foarte atent, trebuie să le vezi pălind.

Puneau o pătură pe iarbă, mai departe de pomi, și se întindeau pe ea ca să privească cerul. Charles îi arăta Louisei Ursa Mare, Steaua polară și-i spunea pe numele lor stelele vecine, Casiopeea, Șopîrla și cele al căror nume și traiectorie le învățase în timp ce lucra la *Vertex :* Cîinii de vînătoare, Părul Berenicei sau Șerpuitorul și Vulpea cea mică. „Și-acum, spunea Louise, să le păzim ca să nu se stingă, hoațele, fără să băgăm de seamă.“ Dar adormeau amîndoi și-i trezea răcoarea dimineții, dezamăgiți că le scăpase stingerea cerului. Chiar dacă rămîneau treji, totdeauna avea loc o manevră vicleană a luminii, încît nu-și dădeau seama că stelele se stinseseră aproape în același timp cu clipa cînd se aprinsese ziua. Și, atunci, continuau iarăși marele urcuș în cuvinte, explorarea anilor petrecuți departe unul de altul. Charles ținea mîna Louisei care ținea mîna lui Charles. Așa cum ghicești căderea unei cascade ascunsă de o perdea de frunziș și liane și te împotrivești să le dai la o parte pentru a lăsa prospețimea apei vii să nu fie decît un cîntec murmurat prin perdeluirea verdeții, Charles asculta în el dorința de a o cuprinde în brațe și de-a o strînge, de-a o mîngîia, de-a o pătrunde. Ei nu-i era teamă, nici lui, de acea amețeală ușoară pe care ți-o inspiră o atracție nespusă. Își înfrînau, totuși, la unison dorința și răsuflarea. Așteptarea, suspensul, o răbdare înminunată de ea însăși îi ținea (într-atît de apropiați și de arzători), voluptuos *separați*. Era o stare pe care Charles n-o cunoscuse cu nici o alta.

Conversațiile lor din timpul acelor zile de vară și de-a lungul nopților ce se alăturau zilelor erau o explorare reciprocă. Așa cum trupurile fac schimb de mîngîieri, se descoperă, se învață și, puțin cîte puțin se *cunosc*, tot astfel imaginarele imagini și cuvintele vii fac, în felul lor, dragoste. Charles și Louise erau plini de curiozitate, de răbdare în a se asculta, de întrebări, de „E exact ca și mine" sau de „Despre asta, n-am pomenit niciodată, nimănui". Liniștiți să se descopere asemănători, încîntați să se descopere diferiți.

Charles resimțise descoperirea Louisei mai întîi ca pe o violență, un soi de plăcere dureroasă, o *răscolire*.

Dar cunoscu repede calmul pe care-l dăruie, cel puțin la început, abandonul fericit în prada unei idei fixe, care odihnește și dezleagă.

Așa cum un parfum umple în întregime încăperea unde flaconul a fost destupat, nelăsînd în aer nici o părticică unde mirosul lui, chiar abia perceptibil, să nu se simtă, gîndul la Louise puse în întregime stăpînire pe mintea lui Charles.

Exista această tihnă necuprinsă : oricare ar fi fost gîndul, banal sau important, ce-i venea, pînă la urmă se întorcea la aceeași preocupare constantă, la acel obiect care cu adevărat îl *ocupa*. Tot astfel, în muzica veche, un bas acompaniază continuu melodia umplîndu-i interstițiile, veșnic prezent, pulsație îndărătnică, renăscînd din tăcere.

De se-ntîmpla ca mieunatul unor pisici pe acoperiș să-l facă să tresară sau dacă dimineața, devreme, înainte de înstăpînirea caniculei și a tăcerii văratice a păsărilor, o silvie să cînte în ulm, Charles se întreba îndată dacă Louise fusese și ea trezită din somn, ca și el, de furia bătăioasă a pisicilor sau dacă, pe jumătate adormită, auzea încîntătoarea chemare a păsării. Dacă se gîndea la Veneția, pe care n-avea s-o descopere în vara aceea, se mîngîia zicîndu-și că, poate, într-o zi, se va putea duce cu Louise. Dacă, aruncînd o privire distrată pe filele ziarului *La Petite Gironde* al unchiului Julien, citea că o cifră nemaiatinsă de călători asaltaseră trenurile la 15 august — un milion de „concedii plătite“ — se bucura că Louise călătorise pe 10 august, înainte de înghesuiala cea mare. Sau, în timp ce citea partitura lui Satie, cumpărată la Paris înainte de a pleca, şi o descoperea, îşi punea întrebarea dacă Louisei i-ar fi plăcut cutare pasaj la fel de mult ca şi lui, şi, mai întîi, dacă era îndeajuns de cunoscătoare ca să poată citi singură partitura, şi dacă el ar putea, descifrînd-o la pian, să-i dea o idee despre găselniţa compozitorului ce-l încînta.

Un cer neschimbat, străbătut numai de frumoşi cumuluşi albi, de dîra lor lăptoasă, copilărească şi rotofeie, nori rotunzi şi rotaţi ca rîsetele proaspete ale unei veri radioase (însoţite, uneori, de răbufnirea furtunii negre şi triumfătoare, toată numai o arsură) ; capriciul orelor de somn, fără nici o regulă, pînă foarte tîrziu în cursul dimineţii sau la ora prînzului, cînd soarele era în culmea gloriei; părăsirea şi de către unul şi de către celălalt a treburilor sau a îndeletnicirilor lor obişnuite ca şi aproape a tot ce îmbucătăţeşte timpul ; atenţia delicioasă pe care o acordau acestei stări binecuvîntate în care pătrundeau împreună ca într-un ghiol liniştit, plin totuşi de surprize, de curenţi uşori, de jocuri ale luminii în limpezimea unei ape foarte încete dar veşnic reînnoită ; sentimentul de preferinţă pe care-l simţeau unul faţă de celălalt, sentiment oarecum obsedant dar care, nefiind contrariat, nu era niciodată dureros — toate acestea făceau ca scurgerea timpului să li se pară de-o blîndeţe nespusă. Timp nu oprit în loc, ci de-o curgere egală, ritm de paşi pe care nimic nu-i zoreşte, nimic nu-i opreşte. Orele, zilele erau supuse unei legănări molcome, succedîndu-se cu o regularitate nepăsătoare. Vara, fără nici o altă variaţie în strălucirea ei în afară de mişcarea regulată a soarelui, închidea Mesnil-ul şi pe cele două fiinţe vrăjite într-o sferă calmă, de lumină. Strălucirea i se domolea noaptea, prefăcîndu-se în întuneric transparent, pentru a renaşte odată cu aurora, în chip de cristal strălimpede. Intensitatea zenitului, răsuflarea gîfîită a amiezii şi uriaşa respiraţie de pe-ntreg cuprinsul cerului, pînă și durerea și silueta micuței bătrîne doamne, din ce în ce mai părăsită de puteri, dar care nu părea să sufere (era numai din ce în ce mai istovită de oboseală), abia dacă făceau să se clintească acul barometrului verii lăuntrice din Louise și Charles.

Charles o dusese pe Louise de vreo trei-patru ori la rîu, în barca cea greoaie cu fundul neted, care trebuie manevrată cu prăjina sau cu o singură vîslă fixată în furcă în partea dindărăt. Bărcile cele mari, netede, ca niște dreptunghiuri negre, slujeau odinioară la transportul vitelor de pe un mal pe altul, cîte o vacă la fiecare călătorie. Să te plimbi în bacurile astea greoaie nu era ușor. Charles se istovea urcînd împotriva curentului. Se duse să caute în unul din hambare canoia canadiană dăruită pe vremuri, cînd își luase bacalaureatul, de mătușa lui, o curăță, o verifică și o vopsi. Cînd barca se uscă, se hotărîră, în urma rugăminții Louisei, să urce pe rîu pînă la Insula Verde, la cîțiva kilometri în amonte.

— Niciodată n-am fost pînă la Insulă, spunea Louise. Cînd eram mică, voi, cei mari, nu voiați să mă luați. Plîngeam cînd plecați, eram geloasă, dar erați neînduplecați.

— De vreme ce acum pari a fi mare, am să te iau cu mine, îi spuse Charles.

Charles cîntărea schimbarea ce se petrecuse în Edmée după reacția față de un proiect ca acela. Pe vremuri, cînd copiii se pregăteau să pornească într-o expediție, mătușa zîmbea, mîndră și amuzată să-i vadă aventurîndu-se în necunoscut. Și pregătea panerele pentru pic-nic, bidoanele de „coco“ (o pulbere cu gust de anason și farmacie pe care o dizolvau în apă și după care copiii se prăpădeau), pomada împotriva înțepăturilor și flaconul de arnică pentru cucuie. Dar cînd Charles și Louise o înștiințară despre partida de canoe, Edmée protestă : rîul nu fusese curățat în amonte de vreo doi-trei ani, încît erau în pericol să se înnămolească în trestii și-n păpuriș. Ecluza de la Mornac nu mai era în stare de funcționare, era ruginită, nu mai putea fi manevrată, încît ar fi trebuit să facă un ocol lung și împovărător, cărîndu-și barca anevoie, ca să ajungă iar la cursul apei. Cît despre ținta croazierei, Insula Verde, cu siguranță că devenise inabordabilă, năpădită de vegetaţie şi mărăciniş, plină de şerpi. Casa paznicului fusese părăsită de ani de zile şi, după ultimele ştiri, nu mai era decît o ruină. Dar ei îşi liniştiră mătuşa : vor fi prudenţi, nu vor încerca imposibilul, vor face cale întoarsă dacă rîul devenea impracticabil.

Transportară luntrea pe căruţul care ruginise în garaj. Scîrţîia la fiecare învîrtitură de roată. Se duseră să se îmbarce în amonte de moară. Barba lui Passaguet, morarul, albise toată, ca şi sprîncenele, mai stufoase acum ca pe vremuri. Dar tot mai purta acelaşi brîu lat din flanelă roşie, cingătoarea lui de zuav, deasupra pantalonilor albaştri de doc, pudraţi de făină. Şi striga, aşa cum strigase totdeauna, ca să domine uruitul roţii celei mari cu zbaturi şi al pietrelor, vibraţia continuă a podelei şi a cherestelei în pulberea uşoară de făină. Striga chiar ceva mai tare decît înainte, pentru că, cu vîrsta, devenise cam tare de ureche. Era bucuros să-l vadă pe „Domnul Charles". Dar „Domnişoara Louise" crescuse atît de mult, că n-ar fi recunoscut-o.

Mai sus de moară, rîul curgea printre pajişti, întrerupte doar de şirurile de plopi, din care, de pe faţa apei, ei nu zăreau ivindu-se, în timp ce înaintau, apoi înclinîndu-se şi dispărînd, decît vîrfurile prelungi. Charles conducea luntrea de-a lungul malului, ca să evite curentul puternic din mijlocul apei. În iarbă, deasupră-le, auzeau zbîrnîitul lăcustelor. Ajungea pînă la ei şi uruitul unei maşini de strîns fînul, ce nu se vedea, murmurul unor glasuri. Simţeau mirosul de fîn amestecat cu al plantelor de apă. Uneori malul se prefăcea în vad. Alcătuia o adăpătoare în care copitele vacilor se întipăriseră în pămînt, alături de-o barcă proptită ce răspîndea un foarte puternic miros de catran încins la soare. O junincă mugea pe-o păşune. Cînd şi cînd, vîsla lui Charles sau a Louisei se izbea uşor de marginea luntrei, care răsuna ca un butoi. Surprins, şovăind o clipă, un şoarece de apă se uită la ei cum vin, vîrît într-un ungher plin de rădăcini de pe mal, apoi pieri în ascunzătoarea lui.

Vegetaţia se schimba pe măsură ce se apropiau de Mornac, iar rîul se umbrea. Malul se înălţa, căptuşit cu rădăcini şi cu perne de rămuriş. Dincolo de perdeaua de verdeaţă, auzeau glasurile drumeţilor, un ciocan răsunînd pe nicovala unei fierării, para de cauciuc a unui ciclist şi clacsonul unei maşini, scrîşnetul unei platforme de camion căreia cărăuşul îi strînsese cît se poate de tare frîna cu manivelă înainte de-a începe să coboare panta şi-i potolea pe cai, trăgînd straşnic de hăţuri şi liniştindu-i cu vorba. Soseau la podul din Mornac. Un pescar îşi trase undiţa, pe care ei ar fi retezat-o fără s-o vadă. Copiii de pe pod îi salutară fluturîndu-şi mîna.

Lăsară în urmă micile grădini dintre case şi apă, podeţurile pe care femeile spălau rufe şi zgomotul izbiturilor de mai pe albiturile ude. De pe clopotniţa bisericii, în timp ce ei soseau pe apă, orologiul îşi întoarse pe cer limba cea mare, piezişă, în căutarea celei mici, şi bătu de douăsprezece ori. Apoi pătrunseră iar în verde şi în umbră. Rîul şerpuia, despărţit în braţe mai strîmte. Malurile erau atît de apropiate, încît păreau să-şi unească arborii, alcătuind o boltă de verdeaţă. Trebuiră să coboare ca să uşureze barca a cărei burtă se freca de pietre la trecerea unui prag micuţ. Apa galopa veselă, lată şi luminoasă, printre pajişti, în vibraţia stridentă a greierilor. Lumina era aproape palidă, într-atît de puternică îi era izbucnirea.

Soarele perpendicular era pe cale să-şi inverseze drumul cînd sosiră în sfîrşit la Insula Verde. Vîsliră primprejurul ei, fortăreaţă de apă, izolată de un zid de sălcii, de arini şi de sîngeri pînă în clipa cînd descoperiră un fost debarcader, cotropit de ierburi şi de stuf.

Traseră luntrea la edec, pe trestiile care scrîşniră, în mirosul de mîl şi de izmă zdrobită. O cărare pietruită pe care apucară urca de la debarcader printre tufişuri ; se strecurară printre tufele de măceş şi rujii de mure, ca să nu fie zgîriaţi şi înţepaţi de spini. Ferit de orice adiere, cînd te îndepărtai de apă, aerul era atît de fierbinte, încît aproape că simţeau pe piele senzaţia unei atingeri. Arsura verii era o prezenţă însufleţită, răsuflarea unui animal ce se apleca asupră-le. Fosta casă a paznicului, umbrită de un smochin şi de un ulm, dormea ca un orb la soare, cu privirea goală a ferestrelor fără ochiuri.

Îndărătul casei se afla un ogor de lucernă sălbăticită şi de ovăz sălbatic, iar la unul din colţuri un nuc şi o boltă de viţă sălbatică şi de clematite căzute în sălbăticie. Charles calcă în picioare şi aşterne iarba la pămînt, pe leagănul de verdeaţă, se duce la luntre să aducă pînza de cort, păturile de călătorie, proviziile pentru picnic şi instalează *tabăra*. Prînzesc sub umbra răcoroasă a nucului, atît de flămînzi că aproape nu schimbă o vorbă. Apoi Charles o ia pe Louise de mînă şi lunecă în scobitura cascadei vegetale. Dedesubtul cuverturilor aşternute pe pînza impermeabilă, buruienile zdrobite se pleacă sub povara trupurilor lor.

Soarele a scăpătat cînd se trezesc, dar tot mai stau întinşi cît sînt de lungi pe patul verii, făcînd pluta deasupra căldurii, somnoroşi, uşoare şopîrle însufleţite pe o piatră călduţă. O rază străbate într-un punct cerul jos al frunzişului, în ascunzătoarea unde stau întinşi, şi-o gîdilă pe Louise cu ţăndări de lumină împroşcată.

Sînt goi cum goală e apa iar trupurile şi cursurile lor se îngemănează. Sînt împreună uniţi şi nemişcaţi, în mijlocul unui mare ochi luminos de apă limpede. Cerul fără nori poposeşte asupră-le privirea albă şi transparentă a spaţiului. Şopotul apei e-atît de departe şi monoton, încît pare a face parte din tăcere. Oprită în loc, apa timpului îşi oglindeşte apa limpede în cristalul apei. Ziua îşi ţine răsuflarea. Aud cîntînd patru note de cristal. Regină şi rege ai apelor oprite în loc, suverani ai clipei, zîmbesc împreună cerului, care le zîmbeşte. Charles şi Louise sînt vrăjiţi de vrajă.

Se întorc la ceasul cînd umbrele s-au alungit, mai repede de cum s-au dus, coborînd pe firul apei. În jurul lor, lăstunii iau locul pescăruşilor verzi.

Sosiră la moară cu puţin înainte de-a se însera. Morarul era pe mal. Le striga ceva de-acolo dar ei nu înţelegeau. Apoi înţeleseră. Fuseseră mobilizaţi cei cu livretele purtînd seriile 2 şi 3.

Charles nici măcar nu ştia ce serie avea livretul lui militar, lăsat într-un sertar, la Paris. Nu voiau s-o înspăimînte pe mătuşa Edmée. Aşa că se duseră repede la Mesnil ca s-o liniştească, apoi la cafeneaua-băcănie care slujea totodată şi drept cabină telefonică pentru sat, ca să cheme Parisul. Un vecin primi să se ducă la portăreasă, care avea cheile de la camera lui Charles. Femeia se duse să caute livretul în sertarul unde Charles îi spusese că se află. Portăreasa cotrobăi mult şi bine.

În sfîrşit, vecinul se întoarse la telefon. Livretul militar al lui Charles avea seria 3.

Louise cea dintîi veni în camera lui Charles, după ce toată lumea se culcase la Mesnil.

— Sînt sigur că mătuşa Edmée nu doarme, spuse Charles cu glas scăzut.

— N-o să facem zgomot, spuse fata.

— N-o să închidă ochii deloc, pînă dimineaţă...

— Vreau să fiu alături de tine pînă cînd o să plece trenul, spuse Louise.

Lunecară pînă în zori împotriva apei timpului.

12

UN BĂTRÎN ÎN SCAUNUL LUI PE rotile, de paralitic, oboseşte repede. Cînd Babelain uita să mai plece, nevasta lui Edouard Minaux începea, sub un pretext sau altul, să le dea tîrcoale. Era o făptură micuţă şi palidă, neliniştită, brăzdată de riduri amare, gura cu expresie deznădăjduită, o făptură pe care viaţa o pusese la uscat înlăuntrul unei soarte jalnice şi în locuinţe prea strîmte, care o apăsaseră. Edouard şi cu ea erau cît pe ce să se vadă ajunşi în Ţara făgăduinţei, pavilionul de periferie împărţit cu numeroase alte familii, cu grădină şi pensie, cînd soţul ei avusese „atacul".

La început, Josselyne Minaux îl primise pe Babelain în salonul pavilionului, unde împingea scaunul pe rotile al soţului. Trebuia să-şi pună tălpici de postav, ca să nu murdărească parchetul. Dar Edouard se plînsese : „De ce mă aduci aici, unde nu vine nimeni, niciodată, și unde e o adevărată ghețărie ? Domnului Babelain îi e indiferent dacă stăm de vorbă la bucătărie sau în altă parte. Cînd mașina de gătit merge, măcar e cald“. Edouard și cîinele, atît de bătrîn că tot timpul dormea sub masă, aveau aici, la bucătărie, tabieturile lor. Ușa de la bucătărie era la același nivel cu grădinița aceea de periferie, spre care dădea. Cînd vremea era cît de cît frumoasă, Edouard învîrtea cu sîrg de roțile scaunului său de bolnav ca să-l ducă pe Babelain să-i arate „plantațiile lui“.

— Pot să vă spun, îi mărturisise el lui Babelain în timpul primei vizite a acestuia, că anii pe care i-am lucrat alături de domnul Rivière au fost cei mai frumoși ani ai mei. Deși, la început, cînd Patronul cel mare m-a detașat pe lîngă el, nu era deloc ușor. Pe vremea aceea, înainte de a fi pus la dispoziția domnului Rivière, făceam șase ore cu treisprezece, adică emisiunile de dimineață, „Parisul se deșteaptă“, „Dublați miza“, buletinele de știri de dimineață, informațiile și „Clubul veseliei“. Era treabă nu glumă, dar aveam libere toate după-amiezele. În două ore eram la Poissy, și-ale mele erau grădina, pescuitul pe timp de vară și tot felul de meștereli. Bineînțeles, cînd am început să lucrez cu Charles, mi s-a schimbat programul. Dacă socoteam orele, pe total, ieșea același lucru. Numai că mă întorceam mai tîrziu și plecam mai devreme. Și-apoi, trebuie să mărturisesc, la început nu pricepeam o iotă din ce voia el. Spunea : „Experimentăm“. Ne petreceam zile întregi înregistrînd încolo și-ncoace lucruri care nu păreau cine știe ce interesante, ceea ce el numea „sunete goale“, un pahar de cristal pe care-l făceam să răsune în zeci de feluri, clopoței, bucăți masive de lemn de esențe diferite... După care, treceam la exploatarea acestor sunete, făceam tot felul de încercări accelerîndu-le sau încetinindu-le, încercînd ecouri, urcînd sau coborînd potențiometrul. Făceam ce-mi spunea el, dar nu mă prăpădeam cu firea după treburile astea. Încet-încet, au început să-mi trezească și mie interesul. Pînă atunci relațiile noastre se reduceau la „Bună ziua, domnule“, „Da, domnule“, „Putem încerca“. Pe urmă ne-am tutuit. Cam aşa : „Edouard, trimite-mi plaja nr. 4. — I-am dat drumul, Charles". La început, seara, mă pregăteam de plecare cu zece minute înainte de terminarea programului. Pe urmă, ni se întîmpla să rămînem o oră, două peste program ca să terminăm o treabă pe care nu voiam s-o întrerupem. Încît nevastă-mea nu era prea bucuroasă...

Charles avea idei aşa cum nimeni altcineva nu mai avea. Spunea că tot ceea ce există, pămîntul, stelele, lumea — înseamnă un zgomot care se stinge încet ; că la început a fost o explozie, al cărei sunet se amortizează liniştit de-a lungul a milioane şi miliarde de ani. Avea un prieten, om de ştiinţă care lucra în străinătate dar care a venit să ne vadă la studio de vreo două-trei ori. Mi-aduc aminte că într-o zi ne-a povestit cum că s-a reuşit să se calculeze forţa acestui zgomot de fond al tuturor lucrurilor... Astronomii care studiaseră povestea asta se slujiseră de o antenă de radio, un mare pilon de fier. Ba unde mai pui că la început crezuseră că zgomotul ăsta de fond venea de la un cuib de porumbei care se aciuaseră în pilon. Dar au alungat porumbeii şi zgomotul a continuat. Dovadă că era zgomotul de fond al pămîntului...

Charles spunea întruna că totul poate fi redus la unde sonore... că pe asta se bazează totul... Nici nu mă miră prea mult. Nu sînt cine ştie ce şcolit, doar o şcoală de electrician, acolo, dar ştiu destule ca să susţin că Charles nu era într-atît de nebun cum mulţi tipi de la Radio-Capitale se prefăceau a-l crede. Eram arătaţi cu degetul. Eram ţicniţii din „Studioul plicticoşilor"... Da' noi, noi îi lăsam pe nerozi să-şi răcească gura... Ideea lui Charles era că materia, spaţiul, durata, toate astea sînt unde, un singur fenomen ondulatoriu. Charles spunea în glumă că timpul nu înseamnă bani, ci sunete... Prefera, cu toate că era muzician, să întrebuinţeze cuvîntul „sunet", pentru că muzica pentru el (mi-aduc aminte de cuvintele lui) însemna „organizarea unor sonorităţi concrete"... Ceea ce-i scandaliza pe mulţi e că, în studioul nostru, nu se lucra numai cu muzică, ci şi cu zgomote... Mai tîrziu, cînd Charles a întreprins şmecheria cea mare numită *Vertex*, era acelaşi lucru... Zic „şmecherie" pentru că nu semăna cu nimic din ce se făcuse înaintea noastră... Zic : „Noi"... Poate că asta vă face să rîdeţi... Dar cînd lucrezi multă vreme cu cineva împreună la acelaşi lucru, e firesc, nu-i aşa ? să spui *noi*... Unele părţi erau scrise, compuse de Charles pe hîrtie. Patronul cel mare ne dădea ore de înregistrare cu orchestra mare a postului sau cu muzicieni, solişti de la postul lui... Dar *Vertex* nu era ceva ce se putea citi şi imagina numai după partitură, pentru că Charles combina muzica-muzică şi părţi din ceea ce numea „materie sonoră" : zgomote din natură înregistrate de noi, zgomote reale obţinute în studio sau în exterior, ca şi sunete prelucrate electro-acustic, aşa-numitele de Charles *artefacts-sonores*. Poate că cu asta ne-am pierdut cel mai mult timp şi ne-am canonit cel mai tare... Observaţi că tocmai asta ne-a îngăduit să rămînem atît de mult în echipă şi să lucrăm liniştiţi... Despre *Vertex* nu prea aduceam vorba. Continuam să înaintăm pe tăcute, fără să ne lăudăm prea mult... Ceea ce-i arătam Patronului cel mare, lui Weinstein, erau rezultatele obţinute din punct de vedere... să zicem : al totalităţii zgomotelor, al electro-acusticii... Îi prezentam „sunete goale", *artefacts-sonores*, obţinute direct în circuite... Asta îl dădea gata. Îl făcea să se creadă un Mecena, cineva care finanţează cercetări tehnice „ultimul răcnet". Şi-i îngăduia să justifice în faţa consiliului de administraţie creditele depăşite... Moş Weinstein n-ar fi priceput nimic din alte experienţe, de care ne-am ocupat totuşi luni de zile. De pildă, atunci cînd Charles mi-a cerut să pun la punct un motor pentru un suport de electrofon care ne îngăduia să ascultăm discurile de la coadă la cap... Dar am înregistrat şi măsuri după toate canoanele, după percuţii şi rezonanţele obţinute din aceste percuţii... Strînsesem o groază de materiale, castaniete, maracase, tobe de toate felurile, tam-tam-uri, clopote... Cronometram durata fazei de percuţie, pe urmă a celei de rezonanţă, pînă cînd sunetul devenea imperceptibil pentru ureche... Pe urmă, dacă pui înregistrarea în sens invers, urcînd în timp, obţii un sunet ce urcă spre punctul de declanşare... „Îţi dai seama ce sîntem pe cale să facem ? spunea Charles. Manipulăm o energie care nu se amortizează, nu se stinge... Aducem o dezminţire faimoasei legi a termodinamicii..."

Nevasta lui Edouard se ivea, bănuitoare, şi Babelain înţelegea că trebuie să plece. Infirmul îi arunca o privire complice. Îi explicase lui Babelain de ce devenise radioamator, după ce avusese atacul, în clipa cînd, după luni întregi de reeducare, se putuse folosi în parte de mîna dreaptă.

— Undele scurte îmi țin o tovărășie pe care altminteri n-aş avea-o... Noaptea, stau de vorbă cu un vameş din Sierra Leone, cu un electrician din Dakar şi un paznic de pădure din Kenya... Şi-apoi, cînd am casca pe cap, n-o aud pe nevastă-mea cum mă ceartă... Josselyne, înainte de-a pleca domnul Babelain, du-te de-mi caută cutia de încălţăminte, cea care e în partea de jos a dulapului şi pe care scrie „Documente Charles"...

Îi explică lui Babelain :

— Cînd Charles a lăsat totul baltă, după ce a plecat în străinătate, eu am adunat toate notele şi calculele din anii aceia. Am pus totul într-o cutie. L-am întrebat dacă voia să ia cu el hîrţoagele. „La ce bun ? mi-a răspuns. Păstrează-le pe toate. Dacă într-o bună zi voi avea nevoie de ele, ceea ce e puţin probabil, o să ştiu că sînt la tine..." Dacă îmi promiteţi că-mi aduceţi înapoi totul săptămîna viitoare, am să vă împrumut ce-i aici, s-ar putea să vă intereseze...

Caietele și fişele erau pline în cea mai mare parte cu calcule și referinţe tehnice din care Babelain nu înţelegea nimic. Ici și colo, găsi totuși unele însemnări într-o limbă relativ clară : *„Muzica nu e reprezentarea a nimic : ci e prezentarea prezentului, prezentul imediat al timpului"*. *„De deosebit în muzică elementele extratemporale (înălţimi) și elementele temporale (succesiuni)."* *„Tăcere în muzică : durată în gol."* În altă parte, Charles Rivière notase un citat din Jean-Jacques Rousseau : *„Cea mai mare minune a unei arte care nu acţionează decît prin mişcare este să poată alcătui din aceasta însăşi imaginea repausului"*. Babelain copia fragmentele astea din scrupulozitate profesională : poate va ajunge să le priceapă şi înţelesul. Dar era uluit. *„A asculta / înţelegere,* notase Charles : *dacă am* *izbuti să ascultăm timpul, am putea ajunge să-l și înțelegem ?*“ Babelain găsea cît se poate de plictisitoare ghicitorile astea.

— A fost interesant ? întrebă Edouard cînd Babelain se întoarse la Poissy.

Răspunsul fu evaziv :

— Sînt multe lucruri care îmi scapă... tehnica...

— Da, Charles se apucase să învețe chiar și matematică. Doamne, cît a mai putut să muncească în anii aceia !

— Cît timp v-a trebuit ca să terminați *Vertex*-ul ?

— Să terminăm, n-am reușit niciodată. Dar puțin a lipsit... Charles însă zicea că, oricum, și așa putea fi ascultat ; într-un anume fel era terminat... Dacă n-ar fi venit războiul, am fi terminat cu-adevărat...

— Mi-ar fi plăcut tare mult să ascult ceea ce-ați înregistrat.

— O să puteți asculta... Mai am încă materialul care trebuie, un braț foarte ușor. Discurile suple de pe vremea aceea, cele numite Pyral, erau făcute dintr-un material mai fragil decît cele din comerț... Făceam o copie după toate fețele, de cum terminam una. Dar dublura lor s-a pierdut în Algeria... Un operator tîmpit a aruncat-o... Din fericire, am păstrat originalul... Josselyne, fii drăguță și adu-mi cele două cutii care sînt la subsol, în dulapul din atelier...

Uneori, o să vi se pară straniu, continuă Edouard... Prima secvență, Charles voise să fie un fel de muzică de dinaintea muzicii, ceea ce el numea „muzică pe cale de-a se naște“... Am lucrat la asta săptămîni întregi... Ceea ce voia să capteze era ca un ecou, ecoul unei deflagrații repercutate de o suprafață lichidă. Ne-am bătut tare mult capul pînă să ajungem la ceva de care să fie mulțumit, sau pe-aproape... Pe urmă instrumentele se amestecau puțin cîte puțin cu un clipocit, cu mișcările apei... Se înfiripa o temă, care se repeta foarte mult timp, cu variații imperceptibile...

Puțin cîte puțin, făcusem două treimi sau poate trei sferturi din ceea ce Charles proiectase, cînd a izbucnit războiul din ’40. Eu aveam livret albastru, am rămas la stație, Charles însă a fost mobilizat... În martie a avut o permisie și ne-am înțeles să vină să lucreze cu mine la Radio-Capitale. Pe vremea aceea cred că se îndrăgostise de-a binelea de-o micuță verișoară de-a lui, cea pe care dealtfel a și luat-o în căsătorie, multă vreme după aceea... Louise era tare drăgălașă. O voce foarte blîndă, timidă ca o păsărică. Nu știu ce combinație au pus ei la cale, ca fata să-și petreacă împreună cu el cele zece zile de permisie... Bunicul fetei era doctor chirurg... Louise născocise nu știu ce călătorie, așa că nu prea îndrăznea să iasă pe stradă, de teamă să n-o întîlnească vreun cunoscut și să le spună părinților : „Ia te uită, am întîlnit-o pe fata voastră..." Biata copilă ! Nu știa ce-o așteaptă ! Charles și cu mine lucram la studio cîte zece-douăsprezece ore. Micuța aștepta într-un fotoliu. Charles îi spunea : „Ar trebui să ieși, să te plimbi, ori să vezi un film... — Oh, nu îndrăznesc să ies pe stradă..." Noi trudeam ca niște smintiți. Fata se învîrtea de colo-colo, ca o osîndită. Citea și-adormea în fotoliu, tot așteptînd să isprăvim. „Nu-i deloc nostim pentru tine, spunea Charles. — Sînt atît de mulțumită să-ți termini treaba, răspundea fata. — Să terminăm, să terminăm... Nu știu dacă o să izbutim", zicea Charles. O trezea pe micuță pe la nouă-zece seara, și cînd o lua cu el, ea tot adormită era...

Nu era ușor de lucrat pe timpul acela. Mulți tehnicieni erau mobilizați, iar eu trebuia să asigur o droaie de emisiuni... Și-o mulțime de muzicieni fuseseră luați la armată... În cele zece zile de permisie am lucrat puțin dar încă mai era mult de făcut, cînd Charles a plecat, după ce-a urcat-o pe Louise în tren.

Apoi a venit mai 1940. În iunie, cînd nemții au intrat în Paris, au ocupat Radio-Capitale. N-aveam chef să lucrez pentru ei. Abia am avut timp să duc materialul lui Charles la mine acasă. Charles fusese luat prizonier prin părțile Metz-ului, dar a putut scăpa în aiureala de la început și a picat la Paris la începutul lui iulie. Între timp, datorită unui amic care lucra la P.T.T. și care se repliase la Marsilia, am găsit mijlocul să plec în Africa de Nord și să capăt de lucru la Radio-Alger. I-am spus lui Charles : „Dacă vrei, plecăm amîndoi. — Luăm și *Vertex*-ul ? — Luăm tot. Dar trebuie să batem fierul cît e cald. Poate că amicul meu n-o să ne poată ajuta o veşnicie. — Crezi că am putea-o lua şi pe Louise ?“ Lucrurile începeau să se complice dar am reuşit să aranjez treaba. Bunicul Louisei fusese repliat cu serviciul la Clermont-Ferrand. Noi trebuia, întîi de toate, să trecem linia de demarcaţie, ceea ce nu era cine ştie ce, pe urmă să trecem şi discurile, ca şi materialul cel mai important, ceea ce am şi făcut. Charles s-a dus la Clermont, în timp ce eu mă îndreptam cu materialul spre Marsilia. Trebuia s-o aducă pe Louise. Au trecut opt zile şi tot n-a venit la Marsilia. Cînd l-am văzut picînd la hotelul unde îl aşteptam, era răvăşit de-a binelea. Mai întîi, fusese pe la unchiul şi mătuşa care îl crescuseră şi descoperise că mătuşa murise în timpul ofensivei din Belgia. Era de multă vreme bolnavă. Apoi alergase ca un nebun la Clermont. Acolo aflase că părinţii Louisei se întorseseră la Paris, împreună cu personalul repliat de la spitalul bunicului. Charles hotărî să se întoarcă la Paris dar îi fusese recomandat un tip care trecea oamenii fraudulos graniţa şi mai era şi turnător, aşa că le-a picat friţilor în labă, la linia de demarcaţie. Pe vremea aceea, încă mai puteai ieşi din încurcătură viu şi nevătămat. L-au ţinut două zile în închisoare apoi i-au dat drumul. A trecut prin altă parte, a sosit la Paris, unde a aflat că Louise a rămas în zona liberă şi că părinţii nu mai aveau ştiri de la ea de trei săptămîni. În ce stare era bietul Charles ! M-a întrebat : „Ce-i de făcut ? — Ce vrei. Dar în opt zile trebuie să plecăm, pentru că, pe urmă, prietenul meu nu mai răspunde de nimic.“

S-a zbătut ca un diavol, căutînd la cele două adrese date de părinţii Louisei. Dar nici urmă de Louise, nici ştiri de la ea, pe nicăieri. În ajunul plecării aveam totul, ordinele de plecare în misiune, biletele pentru vapor. Charles îmi spune : „Trebuie să terminăm *Vertex*-ul. Pe urmă mă întorc, o iau pe Louise şi o aduc“. Mi-am zis că s-a scrîntit. Ce-şi închipuia ? Că vremurile erau numai bune de făcut turism, să te duci şi să te-ntorci liniştit, ca într-o călătorie Cook... Pe de altă parte, nu vedeam ce-ar putea el face în zona liberă, dacă Dulcineea îi dispăruse. Bun. Am plecat. La Alger, ne-am putut apuca de lucru. Asta l-a preocupat pe Charles. Între timp scria peste tot, trimitea scrisori prin oameni care încă mai călătoreau, ca să încerce să dea de urma Louisei. Am aflat mai tîrziu că n-ar prea fi avut cum da de ea. Şi ea încercase să-l găsească pe Charles. Se dusese la unchiul ei, rămas văduv. Dar cum Charles nu ştia ce va face, bătrînul domn nu putuse să-i spună unde-şi putea găsi vărul. După care fata a intrat într-o reţea de-a Rezistenţei şi circula de colo-colo, între cele două zone, cu acte false. Noi, la Alger, lucram cum puteam, pe apucate. Amicul meu ne cazase pe amîndoi în localul radioului, dar, nici vorbă, nu mai erau timpurile bune de la Radio-Capitale, dinainte de război...

Doi ani mai tîrziu, am plecat amîndoi, înrolaţi în armata generalului de Lattre. Am luptat în Italia, apoi am luat parte la debarcarea în Franţa. Fireşte, nu terminasem *Vertex*-ul... Eu am fost rănit la Valence. Nu l-am văzut pe Charles decît după Eliberare. „Ce-i cu Louise ? — S-a măritat cu un camarad din reţeaua lor de Rezistenţă. — Ai văzut-o ? — La ce bun ?“

Ne-am aşternut pe lucru, dar am avut necazuri tehnice şi nu ne mai trăgea inima. Într-o bună zi, Charles a luat hotărîrea să-şi cheme cîţiva prieteni şi să-i pună să asculte ceea ce realizasem din *Vertex*. A fost un dezastru. „Păstrează discurile, Edouard. Mie nu-mi mai trebuie. Cel mai bine ar fi să le azvîrli. — Ai înnebunit ?“ Le-am păstrat. O lună de zile, Charles a stat ascuns. M-am dus să-l văd. „Am ratat totul, spunea. Totul. *Vertex*, Louise... Totul. Mi-am pierdut timpul.“ Am încercat să-l fac să-şi vîre minţile-n cap. Dar ştiţi cum e cu oamenii care sînt deprimaţi... Cu cît vorbeam eu mai mult, cu atît Charles se închidea în el.

O bucată de vreme după aceea, a găsit de lucru la Londra, la B.B.C., şi s-a instalat acolo. Unde a stat aproape zece ani. Ne-am mai întîlnit cînd şi cînd. Nevastă-mea nu prea-l vedea cu ochi buni. Îl pierdusem de curînd pe băieţelul nostru, în vîrstă de opt ani. Charles mi-a scris. Apoi a trecut prin Paris. „Lucrezi pentru tine ?“ Mi-a răspuns : „Nu“. Cînd B.B.C.-ul şi-a redus secţia franceză, Charles s-a întors la Paris. Louise locuia în străinătate împreună cu soţul ei, care era ceva în diplomaţie. Am aflat de la Charles că a murit în timpul cutremurului de la Skopje. Louise a scăpat ca prin minune. A fost şocată, i-a trebuit mult pînă să-şi revină. Charles a întîlnit-o din întîmplare. S-au căsătorit. Au venit într-o zi la noi la masă. El era mai îmbătrînit decît ea. Louise arăta aproape la fel ca pe vremea cînd dormea în fotoliul de la studio, așteptîndu-ne... Cred că Charles a început iar să compună muzică. Știți cum se întîmplă, dar fusese dat uitării în toți anii ăștia.

— Și *Vertex*-ul, îl pot asculta ?

— Josselyne, ai găsit discurile ?

Femeia îi întinse lui Edouard cutia metalică. El o deschise cu mîna sănătoasă. Pe fundul cutiei se afla o grămadă de acadea topită, o magmă de ceară, o pastă informă.

— Au fost puse lîngă cazan, spuse Josselyne.

— Cine le-a pus ? strigă Edouard.

Și începu să plîngă. Își îndepărtă scaunul pe rotile ca să nu i se vadă fața.

— Nevastă-mea, domnule, îi spuse el lui Babelain cînd rămaseră singuri, pot să v-o spun cinstit, e rea. Niciodată nu l-a putut suferi pe Charles. Tot timpul m-a cicălit : „Dacă nu ți-ai fi pierdut ani de zile cu dumnealui, ai fi avansat mai mult iar astăzi te-ai fi ales cu o pensie mult mai bună".

Cu cealaltă mînă își apucă mîna paralizată, care atîrna pe lîngă scaunul pe rotile, și și-o puse pe genunchi.

— Aș fi dorit atît de mult ca cineva care se pricepe să audieze *Vertex*-ul, astăzi.

— Sînt dezolat, șopti Babelain.

Nu știa ce să spună.

13

CAMERA LUI SCHABEL DĂ SPRE grădina unei mănăstiri. E curată, fără ascunzișuri, goală. Bătrînul își răsucește o țigară într-o cutie-automat cu rulou de cauciuc.

— Înainte le răsuceam eu, spune el. Acum îmi tremură mîinile. Și nu-mi convine să prăpădesc tutunul.

Zîmbește.

— E tare mult de-atunci, spune.

— Aproape zece ani, zice Charles.

— Cînd te întorci la Londra ?

— De-acum încolo o să rămîn în Franța.

— Ți-ai găsit o slujbă ?

— Nu mai am nevoie de asta. Am...

Șovăie. Povestea cu drepturile de autor de la muzica lui uitată, muzica de pe vremuri, e foarte complicat de istorisit. (Surpriza celui dintîi cec din partea Societății autorilor, sosit într-o zi cu poșta de dimineață, după ce scrisoarea bîjbîise pe la trei din fostele lui adrese. Nici măcar nu știa că se făcuse un film în care fusese folosită muzica lui...)

— Am o mică moștenire.

— Așa ?... Mai ai unde să locuiești la Paris ? întreabă Schabel.

— Mi-am închiriat locuința mea modestă. Chiriașul meu mi-o va înapoia la întoarcere.

Pe comodă se află trei fotografii înrămate. Charles nu-și poate lua ochii de la ele.

— Eric Kuntzer. Un vechi prieten. A încăput pe mîna lui Hitler. Eric a murit la Auschwitz în 1944. Fiul meu Ludwig, ucis în fața Stalingradului. Iar ăsta e Walter Banjamin. S-a sinucis la frontiera cu Spania, în '40.

Charles tace.

— Nu te-ai schimbat prea mult, spune Schabel. Ba da. Din fericire te-ai schimbat.

— Cea mai mare nenorocire ar fi să nu ne schimbăm. Trebuie să te schimbi ca să-ți dai seama de ceea ce nu se schimbă.

În timp ce Schabel își ținea ora la colegiul Părinților călugări, Charles se plimba prin oraș sau se ducea să se culce în camera lui de la hotel.

Se întreba cum să facă să-i poată da bani lui Schabel.

Seara, după ce cinau într-un restaurant micuț, se duceau să dea o raită pe metereze, apoi stăteau la Café de la Paix pînă la ora închiderii.

— Tot mai ai de-a face cu timpul ? îl întrebă Schabel.

— Ca toată lumea, răspunse Charles.

— Nu toată lumea are de-a face cu el în același fel.

— Am părăsit aproape cu totul muzica, spuse Charles. Sau poate că ea m-a părăsit.

— Cînd naziștii au venit să-l aresteze pe filozoful Kuntzer, i-au confiscat toate manuscrisele. Au fost găsite în arhivele Gestapoului, după prăbușirea celui de-al treilea Reich. Au fost de curînd publicate la Berlin. Ai fi putut crede că mai scria texte politice. Dar toată lumea a fost uimită să descopere că lucra la o *Istorie a timpului*. Mă ocup acum cu traducerea ei. E o carte neterminată. Ca și timpul.

Schabel acceptă să-i citească lui Charles manuscrisul traducerii lui.

Cartea lui Kuntzer dezvolta ideea că omul, ființă aflată în prada timpului și care se știe condamnată finitului, n-a găsit decît trei răspunsuri fundamentale față de dificultatea de-a suporta durata : s-o accepte, s-o nege, sau să încerce printr-o încordare decisivă să repună pe baze noi o lume care, vădit lucru, din cauza inabilității zeilor sau a absenței lor distrate, a pornit-o jalnic încă de la început.

China, din perioada cînd s-a creat noțiunea de *tao*, India din vremea conceptului numit *adhvan* și Grecia din epoca „Marelui An“ cosmic propun modele de acceptare a timpului.

Kuntzer studia apoi filozofia gnosticilor, antagonică înțelepciunii chineze sau helenistice, acceptării timpului cosmic și agrar. Gnosticismul refuză să se supună acelui *anakuklosis*, veșnicei reîntoarceri a anotimpurilor pămîntești și a mișcării astrelor. Pentru gnostici nu se pune chestiunea să se resemneze față de timpul care este necesar, ci să se sustragă lui. Și în așteptare, să-l nege.

După analiza a ceea ce Kuntzer numea timpul cercului și pe cel al liniei frînte, filozoful studia răspunsul filozofiei occidentale, prinsoarea asupra istoriei care, susținea el, îl apropie mai mult pe Sfîntul Toma d'Aquino de Marx și pe Polibiu de Hegel decît ar fi aceștia față de Ciuang-tzen, de Plotin sau de budism. Nașterea lui Isus sau luarea Bastiliei, timpul occidental se desfășoară în funcţie de un *„reper central, un eveniment concret şi databil“*, începînd de la care pornirea cea rea a creaţiunii va fi rectificată. Un timp rectiliniu îşi va relua în cele din urmă cursul înnoit, succedînd timpului repetîndu-se al *„anilor care se întorc“* de care vorbea Homer, făcînd inutilă şi deşartă fuga în afara timpului a gnosticilor.

Kuntzer urma astfel, coborînd pe fluviile cronologiei umane, o întreită istorie a timpurilor omeneşti : timpuri ce se confundă şi se contrazic rînd pe rînd. Plasaţi în centrul veşnicului orologiu tăcut al mişcărilor aparente ale soarelui, ale fazelor lunii, ale mareelor, ale elementelor computului, oamenii sînt locuitorii unui timp cosmic irecuzabil, al unui timp împotriva căruia e zadarnică orice revoltă. Pe de altă parte, oamenii sînt legaţi în profunzimile lor de timpul molecular, timpul elementului Sine, al Totului, un timp ce ignoră timpul. Trăiesc, în sfîrşit, timpul unor biografii stranii ca şi pe acela al unei biografii colective, Istoria, din care fără îndoială nu-i cu putinţă să ceri voie politicos să cobori din tren. Afară dacă, asemenea gnosticilor, s-ar smulge din lume, sau s-ar preface a crede în existenţa unor „date istorice“, în data unui început radios, a unei noi porniri, de rîndul ăsta cu stîngul. Pornire ce-ar fi, în sfîrşit, „pornirea cea bună“. *„Tot ceea ce pardoseşte infernul dar îţi îngăduie să-ţi continui mersul“*, scria Kuntzer în ultimul rînd din cartea lui neterminată.

— Înţeleg de ce ţii să traduci cartea lui Kuntzer, spuse Charles.

Nu îndrăzneşte să-l întrebe pe bătrînul Schabel ce timp a ales (sau a acceptat) de-acum înainte să trăiască.

Schabel a ghicit întrebarea pe care Charles nu i-o pune.

— M-am oprit o clipă la marginea curentului, spune bătrînul. Dumneata la fel ? Dar poate că pentru dumneata e ceva cam devreme, nu ?

Pe peronul gării, în timp ce aşteaptă trenul, rămîn tăcuţi.

Mîinile lui Schabel tremură.

— Îţi aminteşti de Café des Plantes ? De pieptul bogat al patroanei, doamna Gillet ? întreabă Schabel.

— Ca şi cum ar fi fost ieri, răspunde Charles.

— Ai fi cîştigat procesul împotriva timpului, spune Schabel, dacă ai fi putut răspunde : „Ca şi cum ar fi fost azi".

Zîmbeşte.

— Ştii povestea lui Narada ? E o parabolă foarte frumoasă. Dar, bineînţeles, nu-i decît o parabolă.

— Nu, spune Charles, n-o ştiu.

Schabel se uită cît e ceasul la orologiul gării.

— Mai am timp să ţi-o spun.

Şi povesteşte.

Într-o zi de caniculă stînd pe marginea drumului, un bătrîn vlăguit îi cere lui Narada să aibă bunătatea să se ducă pînă la casa cea mai apropiată şi să-i scoată apă rece din fîntînă. Narada se îndreaptă spre casă, bate la uşă ca să ceară îngăduinţa să scoată apă din fîntînă. Fata care îi deschide e atît de frumoasă, încît Narada uită motivul pentru care se află acolo. Se căsătoreşte cu fata. Trec douăzeci şi cinci de ani. Perechea are patru copii, a strîns grînele după seceriş, şi-a întins pămînturile, a înălţat noi acareturi, are turme de vite pe păşuni irigate, fata cea mare e măritată cu un prinţ vecin. La sfîrşitul toamnei din cel de-al douăzeci şi cincilea an, ploi torenţiale se abat asupra ţinutului. Apele îşi ies din matcă. Turmele sînt înecate, acareturile duse de ape, copiii şi nevasta pier în prăpăd. Narada, pentru o clipă, se adăposteşte pe ultimul acoperiş, ca în cele din urmă potopul să-l ia cu sine. Îşi pierde puterile, răsuflarea, cunoştinţa. În sfîrşit se trezeşte la soare, pe o stîncă golaşă. Aude vocea bătrînului care întreabă : „Unde e apa aceea rece pe care te-i dus s-o scoţi din fîntînă ?"

— Frumoasă poveste, spune Charles, Dar...

— Dar... ? întreabă Schabel.

— Cînd mă gîndesc că dumneata eşti cel care mi-o spui mă miră...

— Pentru că am trăit în timpul meu şi am crezut pe vremuri că „fac istorie" ? Curînd am să mor, dragul meu. Nu, nu protesta. Nu se cade să fii politicos în faţa morţii. Astăzi fac greu deosebirea între oboseala de-a fi trăit şi ceea ce e, poate, adevărul vieţii... Dar uneori nu cer nimic altceva decît să scap de sub apăsarea timpului... Cum spunea Joyce ? *„Să ieşi din coşmarul istoriei“* ?

Şi bătrînul ridică din umeri.

— Scuză-mă. Sînt tare solemn... Există vagon-restaurant la trenul dumitale ?

— Cred că da, spune Charles.

Trenul intră în gară.

— Cînd o să ne mai vedem ? întreabă Charles.

— După ce apele se vor fi retras, spune Schabel.

Pocneşte din călcîie („politeţe nemţească“, se gîndeşte Charles) şi întinde mîna.

Charles vede coborînd din tren o fetiţă însoţită de un domn în vîrstă în costum vineţiu, cu ghetre cenuşii. Fetiţa are un pardesiu bleumarin, cu nasturi aurii de metal şi ochi mari, cenuşiu-deschis.

Charles strînge mîna lui Schabel. Care nu mai tremură. Apoi urcă în tren.

Charles vine dinspre place des Victoires. Coboară spre rue Saint-Honoré, spre Luvru... Un crîmpei de cîntec vechi îi şchioapătă prin minte, furişîndu-i-se ca un animal familiar printre paşi... *„E în mai, frumosul mai, frumoasa lună mai...“* Chiar şi dimineaţa asta, era încă rece de-a binelea... Şi-acum, dintr-odată...

Cu coada ochiului, Charles vede tot ce trece... Bătrîna doamnă care mormăie ceva de neînţeles, scotocind în coşniţă. Mustăciosul cel înalt, cu ochelari, care merge ţinînd-o de mijloc pe fata aceea atît de micuţă ce-şi întoarce botişorul de foarte jos, în sus, spre el, extaziată... Sextantul din abanos, aramă, fildeş, în vitrina unui anticar...

E începutul după-amiezii. La soare e cald, la umbră e frig. Sînt zile binecuvîntate cum e asta, pe care nimic nu le vestea, şi pe care nu le-ai meritat cîtuşi de puţin. Te simţi plutind uşor, primitor ca o uşă ce n-a fost niciodată închisă cu cheia. Dacă ar intra un necunoscut l-ai întîmpina amical, ca şi cum l-ai cunoaşte dintotdeauna.

Charles aude în curtea pătrată a Luvrului răsunînd loviturile în mingea de fotbal cu care copiii se joacă. Mingea se îndreaptă spre Charles. El o interceptează, se joacă puţin cu ea, izbind-o uşor cu piciorul. Caută din ochi puştiul căruia să i-o paseze. „Mie, domnule ! Trimiteţi aici ! Mie ! Nu, mie !“ Şutează, trimite mingea micuţului celui brun, cu părul creţ, şi-şi vede mai departe de drum.

„Ceasul meu n-arată decît ora trei...“ Charles face cale-ntoarsă şi se-ndreaptă spre porticul ce dă spre Tuileries. Are poftă să dea o raită prin Luvru, doar atît cît să salute doi-trei prieteni, pe bătrînul evanghelist Matei, de Rembrandt, cu mîinile lui de timp, mîncate de vine, de zbîrcituri, de pete, sau pe Corot, fata care se piaptănă, obrazul ei rotund, ochiul cu inocenţă şiret, griurile şi bleuurile, şi soarele adolescent, carnaţia aurită, lumină ce netezeşte pielea copilei-femei...

Charles iese din umbra rece a pasajului ce duce din Curte spre Grădini, iese în soare. Un cuplu de scandinavi îşi ridică nasul de pe planul Parisului pe care-l cercetau, ca să se uite cum trece coşcogea pisica roşcată, plină de-o majestate dispreţuitoare. În faţa intrării în Luvru, o mulţime de oameni... Stau la coadă ?... Prea sînt mulţi... A şi sosit primăvara, şi odată cu ea turiştii străini... Se întoarce din drum, o ia din nou spre Sena, plonjează iar în aerul rece de sub portalul de la ieşire, dă de soare şi de forfota circulaţiei de pe chei. Cînd se schimbă roşul traversează, urcă treptele de pe Pont des Arts. Vede cum vine spre el, dinspre mijlocul pasarelei, o tînără femeie. Îi place mersul ei uşor. Charles înaintează. O recunoaşte pe Louise.

Orologiul de pe frontonul Institutului, vizavi de Pont des Arts, doarme pe cele două limbi aurite, instalat în certitudinea lui liniştită că e ora 3 şi 7' după-amiază, că e vreme frumoasă şi că primăvara a sosit.

O pereche stă nemişcată, faţă în faţă, cam pe la mijlocul podului.

Pentru foarte bătrînul domn, şubred de să se sfarme, într-atît de uşor, încît o pală de vînt l-ar face să zboare, care înaintează cu paşi mărunţi, sprijinit într-un baston, pentru trecătorul acesta împuţinat — există un bărbat şi o femeie încă tineri, mulţumiţi că s-au întîlnit din întîmplare.

Pentru cei doi băieţei care patinează pe rotile pe cimentul de pe pasarelă, pentru blondul cel zburlit cu tricou roşu şi micuţul tuciuriu în *teeshirt* [1] „University of Oklahoma", domnul şi doamna constituie două repere ale cursei în slalom pe care abia dacă trebuie să le atingă, ca nişte virtuozi, gonind cu toată viteza şi luînd cu eleganţă virajele foarte fine.

Un şlep al cărui motor toarce sacadat trece în clipa aceea pe sub arcada centrală a podului. Nici patronul, stînd sprijinit de parapet, nici foxterierul care adulmecă Sena în partea din faţă nu simt nimic important petrecîndu-se deasupra creştetelor lor.

Flaşnetarul care stă aşezat lîngă balustradă, spre insula lui Henric cel Verde, se întreabă dacă cei doi vor azvîrli un bănuţ în tipsie. Îndrăgostiţii, clienţi imprevizibili. Cînd se iubesc devin mai generoşi decît ceilalţi, sau mai cu capul în nori — în stare să lase o bancnotă mare sau să treacă fără să vadă nimic altceva decît pe ei înşişi.

Charles se uită la faţa de opal neted, la mirarea focului domol din ochi. Descoperă cu duioşie foarte micuţele creţuri ce se ţes ca un filigran la colţul pleoapelor, zgîrieturile aproape imperceptibile ale uzurii de-a vieţui, devenite dintr-o dată minusculele raze ale unui soare al bucuriei.

Louise îl priveşte pe Charles. E ceva mai îndesat. Nu prea mult. Se gîndeşte cu veselie că a îmbătrînit un pic. Nu prea mult.

Şlepul se îndepărtează. Sub un copac de pe chei, un vagabond care doarme pe ziare vechi deschide un ochi, îl închide la loc, adoarme liniştit. Sticla de vin roşu e tot acolo, golită pe trei sferturi.

Vreme de cîteva milenii distrate, între ora 15 şi 47 şi, 15 şi 49, Charles şi Louise sînt singurii locuitori ai unei bule de lumină şi de soare blînd, care îi înglobează deplin.

Cei doi copii pe patine cu rotile, deveniţi tăcuţi, zboară şi virează ca doi lăstuni prin spaţiu. Abia ating sfera de lumină în care renasc cei doi miraţi.

---

[1] Tricou (în formă de litera T) (engl.).

Procesiunea echinocţiilor rămîne constantă... Ultimul supravieţuitor din specia ploierilor cu guşă vineţie se stinge în scorbura unui copac de pe coasta flamandă şi nu va mai fi zărit de nimeni. Lumina unei stele R *Coronae Borealis* din nebuloasa lui Orion se stinge. Încetează să strălucească. O ambulanţă trece pe cheiul Conti cu sirena în funcţiune.

Charles şi Louise se îndepărtară unul de altul. Rostiră amîndoi într-un glas : „Unde te duceai ?" şi rîseră. Apoi se îndreptară spre mal, coborîră scara de piatră dinspre Institut şi rămaseră într-acelaşi pas în timp, pînă la capăt — din nou.

Cînd se treziră împreună, a doua zi dimineaţă, sub ferestrele lui Charles copiii din scuar dădeau cu piciorul într-o cutie de conserve goală.

— Nu mai vreau să mă părăseşti. Niciodată... spuse el.

— Nici eu nu mai vreau, spuse Louise.

Ceva mai tîrziu (soarele se cernea prin perdelele duble), Louise vorbi din nou.

— Nici nu-mi trecea prin minte, ca şi ţie, că o să te întîlnesc cînd mergeam pe pod. Niciodată n-am venit prin părţile astea. Niciodată nu mi-am văzut rochia pe covorul ăsta, nici soarele răzbătînd prin perdelele tale negre-albăstrii, nici nu i-am auzit vreodată pe derbedeii ăştia jucînd mingea cu o tinichea... Deşi mi se pare — ca şi ţie — că toate astea mi s-au mai întîmplat. N-ai şi tu uneori impresia asta ? Ca şi cum ai fi trăit altă dată, mai înainte, ceea ce eşti pe cale de-a trăi ?

— E un lucru bine cunoscut, spuse Charles, epilepsia temporală. Se mai numeşte şi „sentimentul falsei recunoaşteri". În limbaj ştiinţific se cheamă : „Paramnezie de reduplicare". E, pare-se, un fel de scurt circuit al sistemului nervos, nişte fire care se amestecă...

— Da ? întreabă Louise.

Ia faţa lui Charles în mîinile ei şi o priveşte cu blîndeţe.

— Dar pe tine, pe tine te recunosc de-adevărat, zise ea.

14

DACĂ ÎN CARTEA LUI BERNARD Babelain despre *Precursorii Avangardei* nu se face aluzie la Charles Rivière decît într-o notă de la pagina 231, fără îndoială că faptul se datorează în primul rînd conversației pe care autorul a avut-o cu Jean-Louis Vallas. Acesta era pe-atunci cel mai celebru dintre muzicienii generației lui, aceea care și-a făcut debutul pe vremea cînd Rivière, după o scurtă apariție pe scena muzicală, dispăruse definitiv. Vallas făcuse o carieră strălucită de compozitor și dirijor. Muzica lui era cîntată iar el dirija în lumea întreagă. Era admirată reînnoirea limbajului muzical operată de compozițiile lui, îndrăzneala cu care știuse, la pupitru, să decapeze și să reinvente o muzică prea respectuos consacrată înaintea lui, umbrită de plictisul nemărturisit ce izvorăște din ceea ce e intangibil.

Trebuie spus că în clipa cînd l-a întîlnit pe Vallas, Babelain era disperat pentru faptul că nu se simțea în măsură să-i consacre lui Rivière un capitol cu-adevărat interesant. Opera acestuia se reducea la urma urmei la puțin lucru. Partitura celor *Trei mișcări* nu se mai reeditase niciodată, iar materialul orchestrei fusese evacuat în zona liberă, împreună cu arhivele contelui de Valpreux, mecenatul concertelor de la „Sirena". Depozitate pe o proprietate de pe valea rîului Drôme ce aparținea Paulei de Valpreux, arhivele au pierit în incendiul acestei reședințe. SS-iștii diviziei Das Reich îi dăduseră foc în '44, în chip de represalii pentru o capcană organizată de către cei din maquis în care fuseseră uciși douăzeci dintre oamenii lor. Radiodifuziunea franceză nu păstrase nici urmă din înregistrarea concertului ce fusese difuzat la vremea cuvenită. Din *Vertex* nu rămăsese nimic altceva decît puțină pastă informă într-o cutie metalică. Cele cîteva scrieri ale lui Charles Rivière pe care Babelain le putuse găsi nu dădeau decît o idee vagă despre concepțiile muzicale și munca lui de compozitor. Cît despre mărturiile culese de Babelain erau în același timp neconsistente și contradictorii. Cînd află că Vallas îl cunoscuse poate pe Rivière și, fără să fie neapărat prieten, intrase neîndoielnic în legătură cu el, văzu în persoana acestuia ultima şansă de a putea prinde din acest „premergător“ şi altceva decît un profil pierdut, pe cît de pierdut pe-atît de insesizabil.

Se dovedi exact faptul că Vallas îl întîlnise pe Rivière la Londra, în timpul anilor cînd acesta avea, în serviciile emisiunilor franceze ale B.B.C.-ului, o funcţie asemănătoare celei pe care, la începuturile lui, o deţinuse la Radio-Capitale. Vallas auzise vorbindu-se de lucrările lui Rivière, fără să cunoască direct nici una dintre cele două opere ale acestuia. Cînd dirijă la Victoria Hall primul concert de muzică franceză, avu ocazia să-l întîlnească pe Rivière. „Eram curios să-l cunosc pe omul acesta despre care uneori mi se vorbise ca despre un original. Căutările lui, îmi spuseseră cîţiva, anunţau unele din operele mele... Bătrînul Lamorisse susţinea că cele *Trei mişcări* ale lui Rivière utilizau chiar structura concepută de mine pentru *Ralantiu*, pe care îl scrisesem pornind de la textul lui Henri Michaux... Trebuie să mărturisesc sincer că am fost dezamăgit. M-am pomenit în faţa unui om fără vîrstă, cît se poate de insignifiant şi şters, despre care cu greu ţi-ai fi putut închipui că a fost un muzician interesant şi un inovator. Am petrecut o seară împreună cu nişte prieteni englezi, seară care s-a terminat într-un club din St. James Square... Am încercat să-l fac să vorbească pe Rivière dar n-am izbutit decît foarte tîrziu, cînd ne-am izolat cîteva clipe. În momentul acela Rivière mi-a făcut impresia unui căutător de himere, unul din acei maniaci marginali care construiesc castele în Spania în materie de gîndire... În cel mai bun caz te alegi cu un palat himeric iar în cel mai rău cu pseudo-soluţiile la problema mişcării perpetue sau la teoria nebuloasă despre antimaterie... Voiam să-l aduc pe Rivière pe terenul muzicii. N-am putut scoate nimic interesant de la el... S-a însufleţit oarecum cînd a fost vorba să emită unele păreri, dealtfel ucigător de plictisitoare, asupra reversibilităţii fenomenelor temporale. Era pasionat pe vremea aceea după teoriile lui Xenakis... Şi eu găsesc că Xenakis e uneori interesant... (aici Vallas lăsă să-i scape o picătură de venin curtenitor)... aş zice că, adesea, mai mult în expozeul teoretic şi în discursul de intenţii decît în realizarea însăşi... Ştii, dragul meu domn, darul pe care-l are prietenul nostru Xenakis pentru încrucişarea, uneori împotriva firii, a vulgarizării științifice cu paradoxul logic și cu arta... Bietul Rivière era teribil de sedus pe-atunci de formulele astea strălucitoare și sofisticate a căror taină Xenakis o deține... Repeta cu entuziasm o frază de-a lui Xenakis ce mi se pare a fi mai curînd o pocnitoare intelectuală decît o ipoteză operațională... «*Timpul e o structură dobîndită,* scrisese de curînd inginerul nostru muzician, *și-ar trebui să ne punem întrebarea dacă n-o putem schimba.*» Nu știu ce credeți dumneavoastră despre acest gen de jocuri ale minții... În ce mă privește, prefer să nu cred nimic... Dar Rivière, cînd dădea peste formulări de genul ăsta, începea să alerge pe urma celor mai anoste himere... M-a plictisit peste măsură, pisîndu-mă o oră întreagă cu teoria moleculelor nondirecționale a lui Layrès și Audoin... După ipoteza acestora, un flacon de parfum deschis într-o încăpere răspîndește molecule de parfum care ies în zig-gaz și umplu puțin cîte puțin camera cu parfum eliberat. Dacă ne închipuim o cameră atomică de luat vederi filmînd traiectoria uneia din aceste molecule, considerată fie într-un sens, fie în celălalt, se supune totdeauna legilor fizicii. Ar fi așadar imposibil de determinat după mișcările unei singure molecule dacă parfumul se răspîndește din flacon sau se întoarce la el.

— Foarte ingenios, i-am spus lui Rivière (deși mărturisesc că lecția lui magistrală mi se păruse de-a dreptul ucigătoare). Dar ce vrei să dovedești cu această amuzantă problemă de fizică ?

— Faptul că Xenakis are poate mai multă dreptate decît s-ar putea crede...

Am oprit aici conversația. Credeți-mă, nu găseam că «opera» (dacă se poate spune așa) acestui nefericit Rivière ar fi putut avea mai mult interes decît părerile lui..."

În ziua aceea a luat Babelain hotărîrea să nu vorbească despre Rivière în cartea lui.

Bernard Babelain ieșise de curînd la pensie, după ce aproape un sfert de veac ocupase o catedră de „Istorie a Avangardei" la Paris XXII, apoi își terminase cariera în calitate de Rector al Universității din Paris și publicase ultimul volum din cele trei ale lucrării *Structuri ale alie-*

nării artistice. Încercă să achiziţioneze o casă de ţară prin împrejurimile Parisului, unde să se poată retrage ca să lucreze, fără a se îndepărta prea mult de biblioteci, de care avea nevoie. Într-o duminecă după-amiază, pe cînd trecea cu maşina printr-un sat din Hurepoix, avu senzaţia că mai trecuse prin locul acela. Se opri, încredinţat dintr-o dată că mai fusese pe-acolo. Îşi parcă maşina lîngă monumentul eroilor şi porni pe jos împreună cu soţia lui să exploreze satul. La ieşirea din sat, recunoscu în sfîrşit zidul împrejmuitor şi copacii. Se apropie de grilajul ruginit şi mîncat, izbuti să-l întredeschidă, descoperi o grădină plină de ruji şi de buruieni, o junglă din Ile-de-France, şi bucăţi de zid ars, rămăşiţele acoperite de iederă ale unei case care arsese.

Întors în sat, Babelain se informă la proprietarul cafenelei din piaţă, un bătrîn în papuci, care picotea la venirea lor într-un ungher din local. Află de la bătrîn că proprietatea Branderaie fusese vîndută cu mulţi ani în urmă, după moartea domnului Rivière, unei perechi de repatriaţi din Algeria, care locuiră acolo cîţiva ani. În timpul unei absenţe a proprietarilor, un incendiu, a cărui cauză nu se cunoaşte, a distrus locuinţa. Tuciuriii muriseră la puţină vreme după aceea, într-un accident de maşină. Moştenitorii lor neputîndu-se înţelege asupra partajului, proprietatea Branderaie rămăsese în ruină ani de zile.

— Se pare că e vorba s-o cumpere Prefectura, ca să construiască pe locul ei o colonie de vacanţă.

Doamna Lambert era acum o femeie foarte în vîrstă, care nu se mai mişca din fotoliu, aşezat în colţul maşinii de gătit care mergea cu cărbuni. Surzise şi nu-l mai recunoscu pe Babelain. Nu-l văzuse decît de două ori, şi trecuseră atîţia ani de-atunci. El îi aminti, strigîndu-i în ureche, împrejurările ce-l aduseseră acolo. „Era pentru cartea pe care voiam s-o scriu.“ Bătrîna fu cît pe ce să se supere. „Pilangiu ? Domnul Rivière nu bea niciodată !“ Trebui s-o liniştească. Îi povesti în cele din urmă, încîlcit, cum murise Charles, la spitalul din Divors.

— Nu mai era în toate minţile... Cu toate că vorbea... Bietul domn... cuvinte fără şir : „Apa liniştită... apa limpede...“ Spunea vorbele astea întruna. Apoi rostea numele bietei doamne... Ca şi cum ar fi fost acolo.

15

CÎND FEMEIA PE CARE O IUBEA A murit, Charles Rivière a dorit să dejoace timpul. A și izbutit uneori.

Pe frunza de leandru din gardul viu, pe care căldura verii a făcut-o să se usuce, să se înroșească și să se încovrige, Charles se uită cum picăturile de rouă lăsate de ceața dimineții lunecă încet pe capsula aurită, spre mijlocul scobiturii. Picăturelele se strîng încetul cu încetul într-o singură mărgică de apă. Apoi se ivește soarele și gonește ceața. Mărgica de apă începe să se evapore și, într-o clipă, frunza va fi din nou uscată și plesnită.

Ar dori și el să fie asemeni apei, să poată ca și ea să se reculeagă, să se unească. Dacă ar putea deveni (să se lase să fie) cît mai neted și uniform posibil, fără frunze, nici fisuri, nici denivelări în care să se poată infiltra timpul...

Sau timpul în doi, pe malul aceleiași ape care curge. Louise, pe care Charles o auzea umblînd în laborator sau aprinzînd focul în căminul din camera de-alături, în timp ce el scria la masa lui sau lucra la pian. Un singur timp în același pas. Ca în fiecare zi, se vor întîlni, curînd, în același loc de pe malul rîului. Liniște și pace. Acest lucru care e aproape o certitudine : să poți spune „Pe curînd" și să te afli de-adevărat, împreună cu celălalt, minune fără strălucire, la masă, foarte curînd, pentru cină.

Acum, cere pur și simplu îngăduința să mai poată spune : „Pe curînd, Louise". Doar atît.

Dacă pentru o clipă (calmă clipă oprită în loc) Louise a putut fi *acolo*, iar Charles a știut să se afle lîngă ea, înseamnă că el, fără să-și dea seama, a creat condițiile propice unei ațipiri a timpului.

Încearcă să se afle în aceeași stare la care a izbutit să ajungă în după-amiaza asta și în zilele de dinaintea ei. Se caută pe sine în același fel cu cineva care a rătăcit un obiect și o ia de la capăt dar, pe cînd gesturile săvîrșite mai adineauri erau mașinale, acum e cît se poate de atent, pentru a găsi mișcarea în urma căreia trebuie să fi pus undeva legătura de chei, fără să-și dea seama.

Charles deosebește astfel în el două stări cu totul ireductibile, tot atît de contradictorii ca și mișcările pe cerul senin ale acestor nori aflați la altitudini diferite și care dau ascultare unor vînturi ce bat din sensuri opuse, încrucișîndu-se în timp ce se suprapun.

De la dispariția Louisei, nu a încetat o clipă să refuze absența ei, în timp ce în el sălășluiesc o mirare revoltată și o incredulitate îndărătnică. N-a încetat nici o clipă, nici atît cît îți trebuie ca să inspiri aer, să ceară la drept vorbind foarte puțin lucru, și veșnic același. Cerința lui e modestă. Vreme de ani și ani, i-a fost îndeplinită ca și cum totul *ar fi mers de la sine :* dorea ca Louise să se afle acolo alături de el. Faptul că dorința aceasta nu i se mai îndeplinește, că absența persistă, e o durere subterană, mușcătură de jăratic sub cenușă.

Dar în același timp există în el o zonă în străfunduri care se înverșunează să nu creadă în absența Louisei, o mare pînză ațipită de incredulitate liniștită. Conjuncția aceasta dintre simplitatea unei dorințe unice și refuzul, absurd dar trainic, de-a se resemna, îl ușurează pe Charles. Aproape că simte năpădindu-l din nou starea aceea de despovărare care i-a îngăduit (o dată) să scape de sub greutatea timpului.

Timpul, o știe, nu are putere asupra noastră decît cu intermitențe. (Așa cum, susținută la nesfîrșit, o notă unică oprește și ignoră durata, așa cum pietricica de rîu ovoidală, rostogolită de apă, se tocește, pe cînd miezul ei rămîne *în afara timpului.)*

Un soi de veselie, pitulată încă undeva la margine, e gata să izbucnească în Charles. Așa cum, pe vremuri, cînd Louise îi cerea s-o aștepte, în timp ce ea isprăvea să se gătească în încăperea de-alături, iar Charles îi urmărea pregătirile cu urechea, o auzea ridicîndu-se, şi în sfîrşit paşii i se apropiau.

Întîlnirea din grădină, oricît de scurtă, de improbabilă va fi fost, l-a lăsat oarecum pe nedrept liniştit dar în defensivă chiar faţă de această linişte. Nu vrea să se mai gîndească la minunea incredibilă, la abaterea de o clipă de la regulă. Dar dacă numai şi numai Charles e răspunzător, dacă doar el, el singur, a reuşit să provoace brusc reapariţia Louisei, atunci poate că are dreptul să se simtă iertat şi răsplătit ? Iertat din cauza acelui soi de indelicateţe pe care ar fi săvîrşit-o, silind-o pe Louise să vină spre el. Răsplătit, pentru că, dacă dorinţa de a o întîlni i-a îngăduit, fără a o formula, să se afle alături de Louise, poate că va putea (conştient de astă dată şi dîndu-şi osteneala) s-o ia de la capăt.

Pentru a dejuca durata aparentă, trebuie să ajungi să semeni cu vînătorul în timpul hăituielii, să te confunzi cu ceea ce e în jur, să stai neclintit, să devii neted, fără contururi. Dar mai cu seamă să nu tulburi, să nu faci niciodată să tresară *ceea* ce vrei să surprinzi. Să nu atragi atenţia. Atunci timpul se lasă în voia lui. Nu se mai constrînge la repetiţia plicticoasă a manevrelor lui obişnuite. Se duce şi vine nestingherit. Încetează să-şi depene bietul mormăit cu sens unic.

Din afara a ceea ce s-ar putea numi un zid împrejmuitor, sau poate un gard viu foarte des, ghiceşti, de partea cealaltă, într-o grădină mare, un parc (sau poate e o stradă, o piaţă ?). Auzi trecători invizibili sporovăind, rîzînd, apropiindu-se şi depărtîndu-se, fără să izbuteşti a le desluşi cuvintele.

Trebuie să ai răbdare şi să stai neclintit, cu răsuflarea domolită, cu trupul aproape contopit cu gardul viu (sau poate e un zid, o perdea de măliniş). Atunci poţi, dacă izbuteşti să rămîi nemişcat, fără să-ţi faci simţită prezenţa, sau şi mai bine, dacă izbuteşti să exişti cît mai puţin posibil, să-ţi ştergi urma foarte blînd, poţi realiza uneori, printr-o mişcare bruscă şi suplă, un fel de restabilire (dar re-stabilire pe orizontală şi nu pe verticală), poţi izbuti să te pomeneşti dintr-o dată *de partea cealaltă* (noţiune de altminteri abolită numaidecît : dacă foarte imprecisa amintire a unui *altundeva*, a unui *de partea cealaltă* ar subzista, te-ai întreba : de cealaltă parte a ce ? Altundeva faţă de ce ?).

Şopotelile, zgomotele puţin descifrabile, zvonul înăbuşit pe care-l bănui, atingerea unui pas ce pare să se apropie, apoi se depărtează, clinchetul unui clopot despre care nu ştii la ce clopotniţă bate, şi şoapta aceea întretăiată ce vine dinspre celălalt versant, nu-ţi îngăduie niciodată să ştii cu-adevărat ce se urzeşte *aici-pe-astă-lume*. E nevoit să admită : în aceste condiţii îţi efectuezi ieşirile orbeşte. Din aceste plonjări însufleţite, din aceste escapade fugare, Charles se întoarce cel mai adesea cu o pradă dezamăgitoare.

Cel care stă la pîndă, trecînd neobservat, lunecă de-a lungul unei necuprinse cîmpii de tăcere. Apoi, un freamăt se întinde, nedesluşit. O şoaptă indistinctă, ca vîntul ce tulbură în răspăr un copac înalt (plută sau plop) sau o mare foarte liniştită ronţăind cu valurile-i mici un ţărm de nisip, algele pe care le smulge, le clatină, le rostogoleşte pe plajă. Să ciulească iar urechea. Merge cineva. Paşii lui strivesc frunzele veştede, sau păstăi uscate, sau varec rămas multă vreme la soare.

Charles încearcă să-şi domolească bătăile inimii. Recunoaşte zgomotul ăsta : în vara cînd Louise şi cu el se aflau într-un hotel din Bretania, închiriaseră biciclete. Louise se ducea să se scalde dimineaţa, în timp ce el mai rămînea în cameră să lucreze. Iar pe la unu, cînd auzea prin fereastra deschisă cum roţile unei biciclete împinsă cu mîna face să scrîşnească prundişul de pe aleea din grădină şi paşi uşori, amortizaţi de espadrile, — se juca de-a ghicitul : Louise se întorcea de la plajă sau cineva străin ?

Charles aşteaptă ca paşii să se apropie. Paşii Louisei ?

În vara aceea, rochia ei de in, mai deschisă la culoare decît braţele-i bronzate, părul încă ud de ultima baie dinainte de prînz.

El se va duce la fereastră iar ea va fi jos, îl va vedea, va zîmbi.

Charles alege clipa, face saltul dintr-o dată..

O curte de cazarmă la Thionville, se pregăteşte să stropească pe jos solul negricios cu o cutie de conserve găurită în trei locuri, în timp ce un roşcovan în haine de lucru se apropie de el, împingînd o roabă care scîrţîie, scrîşneşte pe zgură. Sergentul strigă : „Rivière, îţi baţi joc de mine ? Crezi că nu văd că tai frunză la cîini ?“ Charles, cu toată viteza, îşi face iar vînt în prezent : vagabond rătăcit pe care un cîine îl hăituie şi-l ameninţă, lătrînd. Fuge.

Mai departe, urechea lipită de perete ghiceşte răsuflarea bruscă a nopţii, aspiraţia ivită pe neaşteptate din faldurile întunericului. Un oftat prelung al vîntului ce tresaltă în timp, vîntul moţăind toată ziua în căldura apăsătoare, vîntul care asemeni unei pisici a adormit sub fîn în vara bîntuită de furtuni şi care se trezeşte, plin de forţă. A făcut un salt, dintr-o dată, vîntul vijelie. Şi colo sus, mai departe, în înălţimi, tunetul îşi repercutează bubuiturile de cărăuş smintit. Face să se clatine şi să dîrdîie becurile, să zboare tabla de pe case, să geamă lemnăria. „În sfîrşit, furtuna“, spune Louise. Charles trage vesel în piept aerul care s-a răcorit pe neaşteptate. Hărmălaia cîinilor alergători ai aerului face să zăngăne ochiurile ferestrelor deschise. Louise aleargă jos să le închidă. Se întoarce repede pe balconul conacului ca să strîngă masa pusă pentru prînz. Charles se duce să controleze dacă uşa garajului şi a magaziei de lemne sînt închise. „Rufele !“ strigă Louise, ajungîndu-l din urmă. Ploaia năvăleşte în galop, se năpusteşte asupră-le, îi mitraliază în timp ce ei se întorc cu rufele puse la uscat pe iarba de pe pajişte. Tunetul năruie tăriile cerului. Ploaia îşi pune suliţaşii să treacă la atac.

Cînd Louise şi Charles se întorc în bucătărie sînt uzi leoarcă. Trebuie să strige ca să se audă în bombardamentul potopului și zgomotul de stînci ciocnite din înalturi. Se duc în baie, își leapădă pe pardoseală hainele șiroind, se fricționează și se șterg unul pe altul, își pun halatele flaușate. Rîd văzîndu-și creștetele de cîini plouați. Lumina electrică se stinge. Prin trifoiul obloanelor de lemn, fulgerele îi fac să se ivească din întuneric, livizi. Merg ca orbii, pipăie în dulap căutînd lumînări, apoi chibrituri, aprind două lumînări, le pun pe masa din odaia comună. Ai zice că tunetul coboară în goană de pe munte, se apropie, adulmecînd conacul zgîlțîit de trîmbele de apă. „Mi-e frică“, spune Louise. O ia în brațe. Halatul Louisei se desface. Stau în picioare, strînși unul în brațele celuilalt, în pupila ochiului nocturn al furtunii, în scobitura uscată, de-aici, dinăuntru : afară, acolo, potopul. Între scăpăratul fulgerelor și tropăitul pedestrașilor apei porniți la atac, Charles o întrezărește pe Louise, care închide ochii. Sînt pe divan, strîns lipiți unul de altul, liniștiți, deplini, neclintiți în vîrtejul zbuciumului. Fulgerul cade. Atît de-aproape, de-ai zice că-i țintește și că se va abate asupră-le. Tunetul-lumină răsună, se prăbușește, se năruie. În același timp îi încoronează plăcerea, pe care furtuna și noaptea le-a hărăzit-o. „Nimic nu ni se poate întîmpla.“

Pîndind la lizieră, ascultînd, reconstituind clipa după zgomote, Charles nu mai poate sta locului. Se smulge din el însuși, gol încă, străbate furtuna dintr-un salt, așa cum iei hotărîrea să străbați sub ploaie un luminiș, dînd fuga spre adăpostul unui refugiu. Ploaia îi șiroiește pe corp. Plouă cu găleata pe bulevardul Sevastopol. Geneviève oprește mașina de-a lungul trotuarului : în ciuda ștergătoarelor, nu se mai zărește nimic. Ploaia sîcîie tabla de pe caroserie, îneacă parbrizul, se tulbură pe ferestrele portierelor. Geneviève hohotește lîngă Charles, stînd țeapănă în fața volanului. Își suflă nasul. Lacrimile au topit rimelul. „Știam eu, spune printre sughițuri. De mult știam. — Liniștește-te. — Nu vreau să mă liniștesc, protestează ea. — Foarte bine, atunci nu te liniști.“ Tunetul își trîntește ușile sfărîmate, se îmbucătățește și se repercutează stropind o mulțime de fulgere. Un camion de mare tonaj se îndreaptă spre Gara de Est, împroșcînd de-o parte și de alta două jerbe de apă care se împreunează cu ploaia în sens invers. Geneviève are nasul roșu și lucitor. Charles ar vrea să se afle departe. Își simte uscăciunea sufletească, răutatea. Ploaia îl înconjoară. Tînăra femeie plînge alături de el. El e singur, sterp.

Credea că se îndreaptă spre Louise, o simțea foarte aproape. E pe punctul de a strînge în fugă, în belciugul alcătuit din arătător și degetul lui gros, încheietura delicată a mîinii ei. Dacă vrea, va atinge blîndețea ațipită de la încheietura brațului. Va glumi, pentru ca rîsul Louisei să renască și să zboare între ei, cît se poate de ușor. Louise e alături. E *aici*. Apoi e din nou luată, dispărută. Se pomenește într-o clipă rătăcind fără ea, înaintea ei, după ea. Louise moare din nou. El e depus pe plaja nimicului. Restituit dintr-o dată injustificabilului, jalnicei și tenacei lui identități. Nu mai e decît o prezență fără rațiunea de a fi. Răsuflarea i se taie, în timpul supliciului tulbure în care totuși respiră.

Charles renunță la ieșirile în timp făcute orbește. Refuză manevrele viclene ale trecuturilor confundate care derivă în sens invers lui. Înfrîngerile și căderile acestea brutale îl lasă extenuat și secătuit, cu inima zvîcnindu-i. Ia hotărîrea să nu se mai istovească în aceste escapade deșarte. Mai multă grijă și calcul, și chiar oarecare șiretenie — iată de ce are nevoie ca să treacă hotarul și să ajungă în ceea ce e revolut. Nu mai vrea să iasă la suprafața ținutului plat al *timpului mort*.

De cînd Louise e absentă, Charles n-a vrut să-i trezească amintirea recurgînd la expedimentele facile despre care credem că ne sînt la îndemînă, acele *aide-mémoire* care sînt de-un atît de slab ajutor pentru cine vrea să urce cursul neabătut al timpului. Nici măcar o singură dată nu s-a uitat la fotografiile vechi, nici n-a scos scrisorile de pe vremuri, nici n-a cîntat la pian, nici n-a pus la electrofon una din acele melodii care au absorbit mirosul unei clipe a vieții, cum sînt fularul sau mănușile, în fundul unui sertar, impregnate încă de parfumul unui anotimp sau al unei seri. Ştie că vestigiile pe care vrei să le păstrezi ca pe tot atîtea amprente nu subzistă altfel decît ca nişte urme nesigure, relicve derizorii, golite de orice radioactivitate, neînstare să săvîrşească minuni. Cel care evocă aceste false „amintiri“ materializate se lasă numai bine pradă tot atîtor răbufniri ale unei fericiri dispărute ce nu fac decît să aţîţe tristeţea dispariţiei. Obiecte care niciodată nu trezesc senzaţii îndeajuns de puternice pentru a învia cu adevărat ceea ce e revolut şi pentru a face dorita întoarcere mai aprinsă decît regretul.

Charles se duce să caute în laborator, prin hîrtiile Louisei, planşele cu probele de fotografii de la Veneţia şi duplicatele rămase după fotografiile făcute de ea acolo. Din sertarele Louisei ies notiţele luate de el toată vara, în timp ce studia la biblioteca din insula San Giorgio partiturile, inedite pe-atunci, ale canoanelor *al rovescio* de Gabrielli, aceste curioase exerciţii de inversare a duratei muzicale, care tocmai fuseseră descoperite într-un pod veneţian şi-ale căror manuscrise le achiziţionase Fundaţia Cini. Scoţînd din clasoare fotografiile şi hîrtiile de pe vremea aceea, Charles aşteaptă prea puţin lucru de pe urma manipulării acestor epave, resturi uscate scăpate de pe-o plajă dispărută. Nu crede în magia prea facilă a imaginilor. Cunoaşte prea bine capriciile memoriei : aşa cum fac copiii şi pisicile, memoria înlătură cel mai adesea adevăratele jucării cu care ai vrea s-o stîrneşti la joacă. Le preferă un fir de pai, un dop, o rămăşiţă derizorie, obiectele neînsemnate şi neaşteptate pe care nu i le propuneai. Nu faptul că ai un portret ce-i seamănă foarte mult şi e cît se poate de „expresiv“ o să facă să intre în cameră un model pe care l-ai iubit mult. Ci poate mirosul neaşteptat, într-un loc unde părea a fi pentru totdeauna absent, al tutunului olandez pe care dispărutul îl fuma pe vremuri, sau clinchetul unui clopot într-un oraş pe unde n-a călcat niciodată şi cu care nu ne-a trecut niciodată prin minte să-l asociem. Un miros, un sunet îl vor face să se ivească dintr-o dată, de neuitat, ieşind deasupra din trecut, instalat în încăperea unde odinioară îl vizitam și unde, la fiecare ceas și sfert de ceas un clopot vecin bătea un timp pe care portretul, deși fidel, îl ignoră și nu i se va suprapune niciodată.

Recurgînd la fotografii, firavi piloți ai trecutului, Charles știe foarte bine că nimic din afară n-a provocat clipa în care Louise pur și simplu *sosise*. Nu are naivitatea să spere că niște poze sau niște hîrțoage ar putea avea altă virtute decît aceea de *a te face să te gîndești la ea*. Dar *a te gîndi la* odinioară sau *a te gîndi la* cineva nu înseamnă totdeauna să te întorci la ținutul pe care-l regreți și adesea nici să afli ființa pe care-o dorești. A te gîndi la un chip e o invocație rareori îndeplinită de o evocare. Charles nu vrea decît să circumscrie spațiul unde va putea poate să săvîrșească întîlnirea pe care-o cheamă. Nădăjduiește numai să reducă astfel marginea hazardului, de va izbuti cumva să treacă iar peste zidul timpului. Și-atunci, decît să dea din nefericire peste vreun maidan din viața lui, va putea, dimpotrivă, nimeri peste luminișuri. Dacă izbutește să delimiteze zonele în care să încerce *spărtura*, da, poate că atunci, plonjînd din nou, la întoarcere va ieși la suprafața curentului, în loc să se rătăcească prin apele cele moarte.

În vara aceea italiană, în timp ce Charles lucrează în biblioteca mănăstirii San Giorgio, Louise se plimbă toată ziua prin Veneția cu aparatul ei de fotografiat Leica. După ce Charles termină cu lucrul și se pregătesc să iasă împreună, Louise își lasă aparatul în cameră. „Nu pot să lucrez dacă nu mă plimb singură, spune ea. Dacă mă uit la lucruri împreună cu tine, tu îmi vei încîlci regia, iei locul obiectivului. — Știu, răspundea Charles. Mă înșeli cu aparatul. — Așa cum și tu faci cu muzica“, spunea Louise rîzînd încetișor.

Locuiau pe-atunci oarecum la marginea orașului, pe insula Giudecca. Cînd se trezesc, pe ferestrele care dau spre canal, aproape la fel de larg aici ca un estuar în apropierea mării, văd vestirea unui pescăruș, un pachebot grec, micuț, în costum alb, coborînd spre larg cu încetineala mîndră și plictisul distins al unui ogar al apelor. Domul de la Salute, fleșa Campanilei se înalță pe orizontul neted, prin boarea de ceață izvodită de căldură. S-o descoperi dimineața pe Louise sălășluită încă de somn și Veneția încețoșată încă de soare — înseamnă aproape prea multă duioșie. Charles mulțumește leneșei întinse încă lîngă el și cetății întinse în depărtare, de-a fi amîndouă încă nedezmeticite și imprecise. Fericirea lor ce renaște cu fiece dimineață e încă șovăitoare și parcă amorțită. În pragul zilei, hatîrul ei e mai curînd făgăduit decît dăruit.

Charles întoarce paginile încet. Întinse ca o cărare uscată pe foaia ce le susține, ierbar al clipelor presate între foi, rulourile de peliculă urmează capriciul pașilor Louisei în acele dimineți de hoinăreală din care el nu se înfruptase. Ieșind de la Ca' Edera, Louise a luat-o pe chei spre Santa Eufemia. Orbită o clipă după penumbra de la intrare. Închizînd ochii. Deschizîndu-i. Învăluită de delicata și necuprinsa lumină, de aerul matinal. Zborul ricoșat al unui ultim dangăt de clopot se pierde, încrucișîndu-se în spațiul ușor cu tăcerea unui pescăruș ajuns foarte sus, deasupra zumzetului pe care-l scot pe apă motoarele șlepurilor și ale motoscafelor. Louise înaintează prin cetate ca pisicile din Veneția, care-și urmează cu indiferență ideea, fofilîndu-se în căptușelile orașului. Încălțată cu espadrile (negre, își amintește Charles, se decolorau pe măsură ce vara înainta, păleau, pînă cînd Louise le azvîrlea, cu mult înainte de-a se fi uzat). Ca și pisicile, mersul Louisei e încetinit de vînătoarea, cît se poate de capricioasă în aparență. În dimineața aceea, de cum pornise, trebuie să fi zărit, îndărătul împrejmuirii unui zid de culoare roz-gălbuie, grădina ascunsă ale cărei miresme de pin și de mirt le simți adiind la sfîrșitul zilelor calde, pe la asfințit, în timp ce treci pe chei. Louise a cadrat, a pregătit totul, dar ceea ce a încercat să prindă e ratat. Cele trei fotografii luate din unghiuri diferite te fac numai să ghicești ceea ce trebuie s-o fi interesat în clipa aceea : în jocul de dreptunghiuri și de linii drepte ale zidului și ale vilei, în unghiurile contrastante de lumină și umbră, la acel ceas al dimineții cînd soarele e încă jos, se află, colo sus, pata întunecată de frunziș a vîrfului unui leandru, deasupra tencuielii, aluzie vegetală, în geometria zidurilor, la o grădină interzisă. Dar Louise se află în partea de jos. Pecetea vegetală nu e foarte desluşită în spaţiul de zidărie. Unghiul scoborîtor şterge contrastul.

Louise a aşteptat desigur *il vaporetto* la debarcaderul de la Santa Eufemia. Un omuleţ chel, foarte bătrîn, foarte zbîrcit, cu nasul încălecat de ochelari cu lentile groase, citeşte din profil *Il Gazettino*. Îşi lipeşte ziarul de nas, în timp ce îndărătul lui lunecă lumina jilavă a unui şlep la fel de înceţoşat ca şi tot ceea ce el mai mult ca sigur că nu vede, ci doar ghiceşte nedesluşit. Reglarea e făcută pentru faţa bătrînului, pentru ridurile lui, pentru lupa din dreapta nasului. Ceea ce-l înconjoară nu-i limpede, rămîne înceţoşat, închizîndu-l în miopie, în singurătatea orbirii aproape totale. (Vocea Louisei cînd spunea despre cineva a cărui nefericire sau tristeţe o impresiona : „Bietul de el...“) Privirea cu care l-a învăluit pe acest necunoscut (trebuie să fie mort acum, încă din dimineaţa aceea era atît de bătrîn), privirea Louisei a fost *prinsă* de clişeu, aşa cum mirosul de fum pe care-l răspîndeşte un foc de lemne rămîne prins în blana pisicii. Privire uşoară şi rapidă, zîmbitoare şi înduioşată (aşa cum îi era şi vocea cînd şoptea : „Bietul de el...“). Apoi, în timp ce străbătea canalul la Giudecca, Louise s-a amuzat cu un pescăruş care-i urma, iar cînd *il vaporetto* s-a apropiat de malul unde stau *le zattere* *, a aşteptat cu ochiul lipit de obiectiv ca zburătoarea fină şi albă să stea nemişcată, planînd din aripi, pe fundalul îndepărtat şi întunecat al bisericii Gesuati. Pescăruşul, firavă virgulă a timpului, şi faţada greoaie, timp de piatră. Apoi, aşa cum făcea totdeauna, Louise trebuie să fi scotocit după tichetul care se rătăcise şi-l găsise în ultima clipă (iar Charles zîmbeşte, în timp ce se uită la ea. Louise se încruntă, lasă să treacă înaintea ei pe ceilalţi călători, scotocindu-se nervos prin poşetă şi buzunare, pînă cînd în cele din urmă exclamă : „Ah, uite-l“...).

---

* **bacurile (it.)**

Louise se ducea uneori să se întîlnească cu Charles, la ora prînzului, pe insula San Giorgio. Dar cel mai adesea cădeau de acord să se întîlnească la sfîrșitul zilei, în piață, pe terasa Florian sau pe cea a cafenelei instalată afară, în colțul Piazzettei. După orele de lucru ale lui Charles în liniștea mănăstirii și lungile curse solitare ale Louisei, cu aparatul în mînă, orele acelea cînd luau „aperitivul“ și cele ale cinei tîrzii erau cu lenevie risipite în Veneția mulțimii, a străinilor, a „vieții sociale“. Iată de ce Charles nu se miră, urmărind la atîta vreme după aceea, din fotografie în fotografie, urmele Louisei prin oraș, faptul c-o vede îndepărtîndu-se de Piață, de Campanilă, de Merceria și de rumoarea de torent pe prundiș a trecătorilor curgînd încet printre magazine și ziduri. Fotografia unei tăvi cu cești de cafea înotînd pe deasupra creștetelor, ținută de mîna întinsă a unei fete, Salomee a străduțelor vorbărețe, aducînd pe un blid capul cerut de Irodiada. (Comparație sugerată de Louise care, pe marginea fotografiei reprezentînd tava cu *espressi* zburînd pe deasupra străzii venețiene, a prins cu clama reproducerea unui tablou de la Accademia, cu paternitate incertă — școala lui Tițian ? — și în care o slujnică blonzie, cu obrajii bucălați, înalță cu lenevie, deasupra propriului ei cap placid, ofranda de pe blidul sîngerînd cerută de soția lui Irod.)

Cînd Charles și Louise lucrau pe căi paralele, ca în timpul acelor săptămîni la Veneția, el nu-i urmărea deplasările, după cum ea nu-l însoțea în toate etapele lucrului său. Louise nu-i arăta treptat succesiunile clișeelor făcute zi cu zi, ci numai după ce recolta unei întregi perioade era depozitată îi arăta clișeele pe care le alegea pentru a deveni fotografii. Adesea, Louise îl consulta atunci, cîte poze dorea să facă, în trei sau patru versiuni, cu contraste mai accentuate sau mai atenuate, sau pe cîte feluri de hîrtie, una și-aceeași fotografie. Dar niciodată, pe vremuri, nu se gîndise să se ia pe urmele Louisei în acel oraș pe care-l străbătuse împreună cu ea. Acum, completează șirul dispozițiilor ei, de la o Campanilă la o tarabă cu fructe, de la un pod la un mal. Îi ascultă pașii încetinindu-se sau grăbindu-se pe pavajele de cremene tivite cu marmură albă.

Mai tîrziu, cînd locuiesc în sat, îl întovărăşesc uneori pe moş Arsène, care ştie să descifreze cărarea încîlcită lăsată de animale, să urmărească pe un ogor urmele îndelung întipărite de un iepure. Bătrînul braconier le arată coaja unei mlădiţe de frasin tînăr roasă mai întîi în partea de jos, apoi zdrenţuită din ce în ce mai sus, iar la poalele copăcelului, micuţele bobiţe roşcate ale balegii de iepure. Se iau după urmă pînă în desişul de la marginea pădurii, unde corbii s-au năpustit asupra fugarului şi l-au devorat — „Hoituri spurcate... Ar mai fi trăit încă“, mormăie bătrînul. În iarba ruginie, se uită la scheletul rămas fără măruntaie, la blana roşcată şi hirsută, împroşcată cu sînge închegat negru, şi lui moş Arsène îi pare rău că teama de pîndari, care sînt mai tineri decît el şi-aleargă mai repede, l-a împiedicat să pună o cursă pe locul ăsta, pentru că de multă vreme ştie că iepurele trece pe-aici în fiecare noapte.

Astăzi, dînd una după alta foile cu poze, sărind de la o *amprentă* la alta a paşilor Louisei, Charles se simte a fi vînătorul de capcane uimit de o trecătoare ce-i este familiară, cu gesturi imprevizibile însă. O pîndeşte pe Louise înlăuntrul privirilor pe care ea le-a plimbat în jurul ei, departe de el. („La ce te gîndeşti ?“ se întreabă uneori amanţii tăcuţi. Cu toate că ştiu că adesea nu te gîndeşti *la nimic*. Şi că, oricum ar fi, tot nu poţi răspunde, de vreme ce nici nu mai ştii la ce te gîndeai. Sau chiar dacă ştii, a spune adevărul ar însemna să minţi, pentru că un singur crîmpei de „gînd“ nu spune nimic prin el însuşi, nu-i decît o clipă a unui flux, şi-ar trebui îmbrăţişat pe de-a-ntregul pentru a-i exprima mişcarea.) Dar sărind din poză în poză, Charles nu află la ce se *gîndea* Louise în dimineaţa aceea. Ci numai ce a fost ea prin mijlocirea seriei de instantanee.

Fără ca el să ştie sau să simtă. — într-atît de uşoară trebuie să fi fost privirea Louisei, şi tăcuţi paşii — ea *l-a oglindit* pe copilul care visa lîngă apă. E în partea de jos a cheiului, cu picioarele spînzurate îndărătul unei bărci, cu profilul pierdut, cu părul blond zburlit. Fotografia e un zîmbet invizibil ce-abia dacă atinge ceea ce e vizibil : un băieţel şi apa. Sau pe femeia în negru cu buzunarele de la şorţ umflate, cu un mănunchi de gladiole culcate pe-un braţ, foarte dreaptă, cu părul alb bine strîns, şi care cu cealaltă mînă pipăie cu pricepere şi prudenţă o vînătă la taraba unui zarzavagiu, gest grav de om sărac, de femeie care nu cumpără la voia-ntîmplării. Fotografia Louisei e o privire care îţi zîmbeşte, foarte blîndă, o privire de prietenie tăcută.

De-a lungul acelei întregi zile rătăcitoare, Louise *nu i-a supărat* niciodată pe oameni. Doar i-a surprins fără să-i bruscheze. I-a reflectat fără a voi să-i captureze. I-a lăsat să se imprime pe retina aparatului, atentă fără să insiste, cît se poate de *binevoitoare.* Iar dacă uneori şi-au dat seama că sînt fotografiaţi, aerul atît de puţin lacom şi violent pe care-l răspîndea Louise, şi într-atît de amical, trebuie să-i fi făcut să nu dea îndărăt, să n-aibă niciodată fereala celui pe care te pregăteşti să-l prinzi în cursă şi să-l iei cu de-a sila. Modelele Louisei o privesc aşa cum ea trebuie să le fi privit, învăluindu-le în acea transparenţă primitoare, cu gestul firesc al celui care deschide uşa şi spune : „Aţi venit, prin urmare ? Intraţi. Nu vă cunoşteam dar doresc să vă cunosc“. În umbra răcoroasă a unui *sotto portico,* o pisică albă vine în întîmpinarea trecătoarei invizibile. Pe un şantier de întreţinere a vaselor, neagră în mijlocul talazului alb, o cocă. Aşa cum mîngîi cu mîna un cal foarte frumos, Louise îşi plimbă căuşul ochilor pe curba răsturnată a gondolei pe cale de-a fi isprăvită, lungă felie neagră de pepene lucitor. Întins pe nişte trepte la malul apei, un muncitor în maiou doarme la soare, cu un săculeţ pe cap şi un ziar pe frunte. Iar de la o tarabă instalată afară, cu roşii, dovleac, sparanghel, ridichi, se înalţă dintr-o dată strigătul zarzavagioaicelor, *Bella uva ! Bianca uva !*[1] Oraşul, labirint şi apă încercuită de lagună, se înfăţişează pe de-a-ntregul. Un covor de pietre şi canale pe care-l desfăşori dintr-o dată acoperă timpul, pune capăt torsului vîrtelniţei lui. Mergem în acelaşi pas pe-o străduţă pustie, cu dalele împărţite între umbră şi soare. Acelaşi ecou se joacă cu vocile noastre, ducîndu-se să se stingă pe apa canalului micuţ ce doarme în căldura liniştită.

---

[1] Struguri frumoşi ! Struguri albi ! (it.)

Louise trebuie să fi încercat să facă un clişeu împotriva luminii, riscînd ca lumina să fie prea în faţă, fără să ia precauţia de-a potrivi lentila de voalare a soarelui la obiectiv. Pe imagine nu se află decît o lumină neclară, apă şi cer. Haloul, pată mare de lumină albă, umple spaţiul. Vara plină de soare, de clopote lunecînd pe apă, de voci italiene, de ore precise ale unui anumit loc, ale unui anotimp aproape prea limpede şi prea ferit, oraşul cu exces unic, într-atît de unic şi intact încît acuitatea fiecărei clipe încîntă pe cît face într-o oarecare măsură şi rău, totul se cufundă, se şterge şi piere într-o luminozitate fără contur. Charles se lasă să lunece în visarea-lumină...

În momentele acelea ale vieţii lor, în timpul anilor ce-au urmat instalării la ţară, fără îndoială că nici locurile, nici oraşele şi nici măcar fiinţele nu contau într-atît, nici călătoriile făcute, nici prieteniile de neuitat, pe care Charles acum le uită, de altfel. Nu atît ceea ce au trăit şi au văzut năvăleşte ca un val, ca o boare uşoară şi blîndă, o strălucire palidă în albul intens al luminii. Lumină care, ţîşnind drept în faţă, înlătură conturul prea puternic al peisajelor. În Franţa, regiunea în care locuiau nu era nici urîtă, nici cu-adevărat foarte frumoasă. Un pămînt bun şi obişnuit, modest, îndărătnic, ţarini dintre acelea care, cum spunea Louise, n-au haine de duminecă să-şi pună în zilele de sărbătoare. Nici pe prietenii cu care se vedeau nu-i iubeau neapărat pentru faima şi strălucirea lor.

Anii aceia n-au alcătuit o suită de evenimente cu osebire *fericite*. Louisei i-a trebuit multă vreme pînă să se resemneze cu certitudinea că nu va avea copii. Charles se apăra uneori de ispita de-a o iubi pe Louise în acelaşi timp ca pe Louise şi ca pe copilul pe care n-aveau să-l aibă împreună. Lucra cu regularitate, fără grabă. Începuse iar să compună, bucăţi scurte, pentru pian. Dar amîna totdeauna pe mai tîrziu (sau niciodată) grija de a-şi vedea auzită muzica de către alţii. Louise îi dădea ghes uneori să iasă din bîrlog, să se gîndească la a se face audiat. Dar Charles înălţa din umeri. „Oare simt nevoia asta cu-adevărat ?“ Louise nu ştia dacă de el se îndoia sau de interesul de a-şi *exterioriza* căutările. Charles găsea o ironie în faptul că trăia „materialmente“, nu scriind muzica ce-l interesa, ci de pe urma unor drepturi de autor exorbitant de mari provenind dintr-o pastişare fără importanţă. Cîteva măsuri facile scrise odinioară în grabă, ca să-l ajute pe un prieten încolţit, îi dădeau acum tihna de-a fi uitat şi libertatea de-a scrie în toată voia o muzică „dificilă“, care nu interesa pe nimeni, spunea el.

Anii aceştia staţionari însemnau de asemenea momentul din viaţă cînd dispariţia celor pe care i-ai cunoscut şi iubit nu mai e un accident, absenţa neregulată şi scandaloasă a tovarăşilor de tinereţe. Moartea devenise aplicarea monotonă, de către un director distrat şi capricios, a regulamentului intern al aşezămîntului. Unii plecau fără nici un fel de înştiinţare, şi cînd te întorceai locul lor era gol. Alţii dispăreau încet, de-a lungul unor boli neiertătoare, ca refluxul bătînd în retragere.

Dar boarea aceea luminoasă ce şterge clişeele în care Louise, distrată sau îndrăzneaţă, s-a jucat de-a privitul soarelui în faţă, strălucirea aceea palidă se revarsă dintr-o dată de pe peliculă. Lumina ei difuză îl face pe Charles să se întoarcă spre ceea ce, pe vremea aceea, li se întîmpla înlăuntrul vederii. Închide planşele cu fotografii. Lasă să urce în el (în ei) şopotul acela de ocean pe care nu-l vezi niciodată, marea invizibilă aflată de cealaltă parte a dunelor, marea care zi şi noapte respiră, chiar şi atunci cînd nu-ţi dai seama c-o auzi. Cînd două fiinţe au străbătut împreună cumpăna orbitoare a amiezii, întîlnirea întîmplătoare, luminată dintr-o dată de necesitate, şi care îţi dă, o clipă, senzaţia de-a fi fost aprobat, cînd ceea ce era despărţit pare a se fi unit, cînd încuviinţarea fericită dată elanului unei dorinţe nespuse pare a deveni ascultarea dată celei mai drepte legiuiri, cînd întîmplarea unei conjuncturi mai exacte decît toate celelalte este trăită ca şi cum ar fi împlinirea singurei legi căreia merita să i te supui, cînd în sfîrșit două făpturi împărtășesc încredințarea că *se iubesc din dragoste* — atunci sosește clipa cînd se strecoară îndoiala, cînd un răspuns nesigur, șovăitor stă pe loc. Cei aleși se îndoiesc de-a fi meritat să fie aleși. Aleși ? Dar de către cine ? Aleși ? Dar cu ce drept ?

Cîteva luni înainte ca Charles să se aștearnă pe lucru, după o lungă întrerupere, ca să reia și să termine *Piesele pentru pian,* începute cu mult în urmă și care, dealtfel, n-au fost niciodată executate în public, cu un an și jumătate, poate, înaintea șederii lor din timpul verii la Veneția, ieșiseră împreună din tunelul întunecat, din încercările îndoielii.

Trecuseră mai întîi prin rîul acela pe care nu știi cum să-l numești, asemănător celui ce vestește o boală. Mai întîi nici nu știi cu-adevărat ce se întîmplă, de unde izvorăște boala care nu e chiar o boală, nici ce înseamnă vălul acela ușor așternut peste privire, dar care nu e încă încețoșarea de pe urma febrei. Charles și Louise simțeau nerăbdarea vie de a fi iar împreună după o absență trecătoare, după o iritare ceva mai accentuată în fața unor divergențe minore și care, în mod obișnuit, i-ar fi făcut să zîmbească și-ar fi trecut fără ca ei să bage de seamă. Nu era nimic, ci doar puțină oboseală, împrăștierea nedeslușită ce se ivește după o perioadă prea lungă de concentrare, adînciturile acelea trecătoare care poate nu fac altceva decît să vestească înălțarea unui talaz: Coincidența radioasă în care viețuiseră atît de mult, înțelegerea veselă în care se confundau domeniile fiecăruia dintre ei și care părea să abolească frontierele individuale, nonseparația înfrigurată atît a unuia, a celuilalt cît și-a amîndurora, tot ceea ce fusese dorință arzătoare de a fi împreună părea a-și inversa încet eclerajul. Apropierea maximă înlăuntrul căreia patima se azvîrle, înconjurată de zăpăceala bucuriei, stîrnea încetul cu încetul între Charles și Louise acele jocuri interioare de optică, acele iluzii de perspectivă în care starea de fuziune radioasă unde au plutit cu încredere cei doi *vrăjiți* se transformă curînd în descumpănirea îngrijorată a celor dezamăgiți. Multă vreme se simțiseră transparenți unul față de celălalt. Se purtaseră unul față de celălalt într-o nevinovată stare de părăsire, „ca și cum ar fi fost la el acasă". Poate că luaseră drept limpezimea unei priviri ceea ce nu e decît plăcuta stare de ușurare a unei contopiri, într-atît de apropiată și de caldă, desigur, încît te face să crezi că-i vorba de-o identificare. Se crezuseră uniți în cuibul dintru început al îngemănaților. În patul nuntirii nu fuseseră decît îndrăgostiți, desigur. Și se trezeau surprinși în fîșîitul de spini arzători ai pasiunii.

Vicleniile îngrijorării îi făcură pe fiecare în parte ca, prelungind în suferința născîndă ceea ce fusese o îndelungată confuzie fericită, să-și schimbe rolurile, atribuindu-și unul altuia ceea ce simțeau amîndoi fără s-o știe. Oricît de ușoară ar fi fost și oricît de neînsemnată deosebirea față de starea ce-o precedase, nevoia nemărturisită de-a da puțin drumul strînsorii, de-a lua oarecare *distanță*, dorința de-a respira, fie numai și pentru o clipă, cu propriii plămîni, fără a-și potrivi răsuflarea după a celuilalt, o resimțiră ca pe o greșeală, ca începutul unei falii. Charles se învinovăți de un recul imperceptibil, pe care nu voia să-l recunoască. Louise auzi răsunînd în ea o mustrare surdă pe care și-o adresa ei însăși, în fața nevoii inexplicabile ce-o îndemna să se îndepărteze fie și numai cu cîțiva pași de Charles. Căzură pradă, fiecare în felul lui, vicleniei, leneșe și liniștitoare, care te face să-i atribui celuilalt sentimentul pe care-ai vrea să-l alungi de la tine. Găsiră că e mai odihnitor să te crezi victimă decît să descoperi că ești crud. Cunoscură acea formă insidioasă de încredere în ființa iubită care te face să te ferești de ea. Fiecare, crezînd că simte prezența celuilalt dintr-o dată imperceptibil ostilă, preferă să încerce a-l convinge pe celălalt că-i vorba de-o greșeală și să-l abată de la o greșeală.

Louise și Charles se pomeniră în încîlceala acelor ițe groaznice ale credinței ce pare a se clătina, ale relei-credințe ce sporește, ale bunei-credințe teatrale care gesticulează spre celălalt. Senzația puternică pe care o aveau, că se cunosc atît de bine încît pe viitor nu vor mai avea taine unul față de celălalt, devenea încă și mai deplină în chiar clipa cînd se înșelau și mai mult unul pe celălalt. Ca două bărci ce manevrează amîndouă distrat pentru a-și îndepărta puțin marginile : fiecare vîslaș crede că numai cealaltă barcă face strădanii pentru a se îndepărta.

Louise dădu neliniștii ei forma mustrării pe care Charles o aștepta din parte-i : socotea că Charles voia s-o înstăpînească prea mult și s-o devoreze pe de-a-ntregul. Iar el acceptă acest rol care îl scutea să dorească, poate, în clipa aceea, mai curînd contrariul. Își îndreptăți proasta dispoziție prin motivele tulburi ce i-ar fi lăsat poate conștiința curată : Louise obosise de traiul în doi și se lăsa dusă foarte departe de el. Se cufundară uneori, cu stîngăcii diferite, și totuși la unison, în dezastrul exagerat al *scenelor* de dragoste. Cunoscură acele clipe în care dragostea nu e un sentiment pe de-a-ntregul vrednic de stimă.

Ar fi putut pătrunde atunci pe nesimțite în acea înlănțuire de convulsii și de împăcări care ajunge uneori un drog, goana neobosită după o beție violentă și după căderile ei. Avuseseră în jurul lor mai multe exemple ale unor asemenea cupluri care simt neîncetat nevoia, pentru a se *simți iubiți,* de zguduiri furioase, de reproșuri, de crize de gelozie, de pretenții exagerate. Îndestulați în cele din urmă de nefericire, fac ca certurilor să le urmeze euforia unei înțelegeri, repede amenințată la rîndu-i. În discordia lor puțin cam tristă, Charles și Louise erau totuși de acord să se sustragă cît mai mult cu putință teatrului sentimentelor, alcoolului puternic al frumoaselor furtuni prostești. Rămaseră însă cîteva luni unul lîngă altul dar departe unul de altul. Se înfruptară din aceeași nefericire, o singură nefericire : separați dar împreună.

Oare înaintea verii de la Veneția să se fi pierdut pentru atît de multă vreme ? Da, pentru că Charles regăsește momente din Italia cînd au ajuns să privească însuflețiți de-o detașare batjocoritoare lunile de încercare prin care au trecut cu bine. Rîd împreună, din toată inima, de acele momente de trecere prin timpul gol pe care l-au străbătut în îmbinarea dezbinării lor.

Astăzi, Charles vorbește singur în casa cotropită de singurătate. Îi vorbește Louisei : „Știu că au fost cîteva luni,

— aproape un an sau chiar ceva mai mult — cînd ne cercetam unul pe altul cu precauție, pecetluiți oarecum de rana persistentă a reproșului, de întrebarea obsedantă: «Oare ce ni s-a întîmplat?» Doamne, cît de proști am putut fi!“ Știe că au rămas multă vreme în starea asta nedeslușită de ceartă difuză care le încețoșa într-adevăr fețele încît, privindu-se unul pe celălalt, se vedeau ca printr-un geam pe care șiroia ploaia. Dar Charles nu izbutește să aibă *amintiri* adevărate despre perioada asta. Doar cîteva imagini intermitente subzistă: o plecare în călătorie a Louisei, Charles o conduce la Orly, sărutul de împrumut pe care-l schimbă în clipa cînd sosesc la aeroport. „N-o să găsești unde să parchezi mașina... Lasă-mă aici, e mai simplu...“ O altă dimineață, cînd Charles așteaptă nerăbdător ca Louise să se trezească. Simte că trezindu-se, ea îi va dărui, dînd cu ochii de el, un zîmbet atît de silit și de melancolic, încît i se strînge inima... Dar clipele care mai răzbat la suprafața amintirii nu sînt decît crîmpeiele unui mesaj șters, fulgere atît de discontinui, încît Charles nu mai izbutește să le *localizeze* pe cerul vieții lor.

Într-o seară, totuși, o simte pe fugară apropiindu-se. Luînd din dulapul aflat în baie un prosop care căzuse după teancul de rufărie, scoate un costum de baie negru de-al Louisei. Mirosul de ulei de plajă se răspîndește, soarele ivindu-se dintr-o dată deasupra unei mări cenușii. Mirosul lînced abia simțit face o spărtură, sfîșiere radioasă plină de bucurie. Nisipul scrîșnind de căldură, rogojina de paie decolorată. Louise închide ochii și-i vorbește încet. „Nu, nu mă mîngîia... — Dar nu sîntem decît noi pe plajă. — Diseară... O, lasă-mă, îmi furi soarele...“

Charles rîde. „Soarele mi te fură mie“, spune el. Se aud valurile respirînd în fluxul ce vine. Scot o răsuflare puternică, înăbușită în cădere, șopotesc pe nisipul tasat al țărmului, în timp ce înaintează spre ei, apoi se retrag.

Charles e aspirat de ele. Rezistă. Stă în picioare. Se uită la Louise care, culcată, cu ochii închiși, zîmbește. „Dacă deschide ochii, voi putea rămîne... Dacă deschide ochii...“ Louise nu deschide ochii. Dispare și ea, și plaja, și marea. Charles nu mai rezistă celuilalt reflux, ce se confundă cu al oceanului. Se află în grădină, lîngă magazia cu unelte. Louise a murit. Prundișul de la picioarele lui, unde umbra i se lungește. Spune : „Louise, Louise, Louise“. Pe pămînt, umbra i se subțiază și se lungește, umbră palidă a unei sperietori bătrîne, în soarele de octombrie. „S-o luăm de la cap“, spune Charles. Intră în casă, se duce în baie, deschide dulapul cu rufărie.

Charles știe că dacă întîlnești la cotitura unei poteci un căprior care-și ține botul în sus și-l contemplă pe omul hoinar, a cărui apropiere suflarea potrivnică a vîntului nu i-a îngăduit s-o simtă, trebuie să rămîi țintuit locului. Atunci, se întîmplă ca, fremătînd tot și cuprins de mare spaimă, animalul să-l privească totuși îndelung pe cel sosit, să-l cerceteze cu uimire și blîndețe pe vizitatorul care-l cercetează. Abia după un lung răstimp zvîcnește și dispare. De luni întregi, Charles fuge de amintiri, de consistența lor de ceață halucinată. Și totuși încearcă acum să rămînă țintuit locului, pentru ca trecuta și revenita clipă să consimtă a întîrzia. Să se mențină intactă, aproape însorită, clipa pătrunzătoare și liniștită, miii de ochi din mică ai nisipului, care strălucesc la focul lui august, ca și tînăra femeie, plăcerea cu gust de sare, îndrăgita cu ochii închiși, mai galeșă decît marea de la picioarele lor. Dar nu se află decît dulapul cu rufărie deschis, un prosop pe care el îl ține în mînă și robinetul lavaboului care picură, garnitura nu i-a mai fost schimbată de-atît de multă vreme. Nu se află decît o casă pustie, în care plutește un om singur, încoace și-ncolo. Ce supraveghetor-general l-a pus „la arest“ ? Viața bătrînă capătă dintr-o dată culoarea liceului cenușiu de pe vremuri, nesfîrșitele după-amieze de duminică, din timpul orelor de „consemnare“, curțile de recreație goale, aflate la dispoziția vrăbiilor, la care se uită plictisindu-se, pe fereastra sălii de studiu, cum ciugulesc firimiturile lîngă curtea cea mare. Ridică mîna. Supraveghetorul nu-l vede. Pocnește din degete. Supraveghetorul înalță nasul. „Domnule, vă rog, pot să mă duc afară ? — Du-te !“ spune supraveghetorul, cufundîndu-se din nou în lectură. Charles deschide ușa de la încăperea unde se face de gardă, pășește pe plajă. Își simte la marginea slipului pielea usturîndu-l un pic. Are puțină insolație. Louise deschide ochii și-i zîmbește. „Doar nu ești de-adevărat gelos pe soare ? întreabă ea. Charles îngenunchează alături. — Doar știi bine, Louise, că tu faci parte din soarele meu..." A făcut să lunece costumul de pe Louise. Ea spune : „Nu, poate ne vede cineva. — Pescărușii ? o întreabă. — Lasă-mi soarele, spuse Louise. — Nu sîntem decît noi doi, spune Charles. — Te rog, nu izbutesc să mă bucur de două plăceri deodată. — E aceeași," spune Charles. Dragostea Louisei are gust de ocean, de ulei de plajă, de Louise.

Apoi, pe o durată pe care n-o măsoară (cîteva ore ? cîteva zile ?), Charles se află în curentul timpului asemenea unuia din delfinii văzuți în Atlantic pe cînd urmăreau pachebotul. Înoată sub apă, se ivesc deasupra, își continuă cursa lucitoare și însuflețită la suprafață, apoi din nou plonjează și dispar. Charles se ivește la Branderaie, în casa lui octombrie, unde a și început să fie frig. Apoi e înghițit de luminișurile *timpului ce-a mai fost trăit*. Sînt, cu îndărătnicie, aceleași treceri diferite și veșnic asemănătoare. Un trup de femeie ce înoată contopit cu trupul său, în penumbra de sub ape, în spațiul aflat-în afara-timpului, al plăcerii. Cînd hula aflată în afara timpului îl depune pe țărmul de acum, nu mai știe numele norului lăptos și roșcat care se afla în brațele lui în după-amiaza londoneză (un radiator cu gaz își cînta roșeața monotonă în camera de pe Half Moon Street), nici a celei arămii și cafenii, întunecată și molcomă pe pernele albe (terasa magrebină caldă încă sub stelele atît de luminoase, în noaptea abia noapte), nici a blondei și încă delicatei abia ieșită din copilărie, într-un tren aproape gol (storul vagonului de dormit, tras nu pe de-a-ntregul, lăsînd să lunece un fir din pajiștile muntoase, poate între Viena și Innsbruck ?). Știa numai că aceste vizitatoare ale plăcerii nu sînt cele, — singure —, pe care le cheamă. Le e totuși recunoscător de-a fi fost acolo, că sînt acolo. A cunoscut, a căutat, a gustat, a mulțumit și altor cascade în afara izvorului singur, celui nicicînd secat. Cînd își vine în simțiri nu are remușcări. Dar se simte *tras pe sfoară*. Plăcerea nu-i o senzație personală. „*În* *albia rîului apa-i adîncă.*“ Lui Charles i-a plăcut totdeauna cîntecul ăsta străvechi. Dar în albia rîului nu se află nici un *chip.*

Charles are acum impresia că un farsor invizibil şi maliţios îşi rîde de el pe ascuns, îi dirijează plonjările cu ironie, îl cufundă în *sinele* impersonal.

Cînd după anii petrecuţi departe unul de altul s-au întîlnit într-o seară, glasul înăbuşit al Louisei pe cale de-a se lăsa răpită (împreună cu el ? lîngă el ?) şopteşte : „Nu-mi rosti numele... Spune-mi numele tău. Ca să ştiu dacă eşti tu... Ca să fiu pe de-a-ntregul sigură...“

16

CHARLES ÎŞI PIERDU NĂDEJDEA SĂ mai abordeze, pe malurile rîului-timp care luneca îndărătul perdelei-absenţă doar, acele locuri pe care dorea să le vadă : cele unde se afla Louise. Uşoară e aducerea-aminte : i se înfăţişa acel trecut pe care el nu-l chema : timp inutil, durată nesecată de reluări absurde. Aducerea-aminte e uşoară, dar atît de puţin complezentă : singurul lucru pe care Charles îl urmăreşte, numai acela se ascunde.

Ostenit de-atîtea strădanii, se lasă pradă deznădejdii spre sfîrşitul unei toamne luminoase şi reci. Lumina puternică a dimineţilor încă fără brumă nu mai avea timp să încălzească ziua după nopţile foarte reci. Charles se mira că se află acolo, că se aude la ora prînzului vorbind cu doamna Lambert, că mîngîie pisica sau că se pomeneşte ţinînd în mînă un foarfece de grădină, pregătindu-se să taie trandafirii. Scoase din sertar un teanc de scrisori nedeschise de mult, tăie plicurile, citi cîteva. Fusese de-ajuns să nu le bage în seamă şi să nu răspundă : fiecare îşi primise răspunsul. Charles nu citi mai departe.

De luni de zile, semna un cec pentru doamna Lambert cînd aceasta nu mai avea bani pentru cumpărături şi cînd el nu mai avea cu ce-o plăti. Femeia lua rufăria la spălat apoi o aducea. Charles trăia foarte puţin, trăia din puţin. Pentru prima oară de cînd viaţa lui se desfăşura în afară de Louise, îi veni ideea să se ducă în oraş, fără să aibă ceva anume de făcut. Întrezărea cu timiditate posibilitatea de-a se *distra*. Dar cînd voi să pornească maşina, după ce-o şterse de praful ce-o acoperea, motorul rămase mut. Probabil se descărcase bateria. Nu mai avea telefon ca să cheme garajul. Şi se gîndi că n-avea nici un motiv să se ducă nici în oraş, nici în altă parte.

Ceea ce bătrînul nehotărît în a supravieţui doreşte cu îndărătnicie e ceea ce şi memoria lui caută pipăind în propriu-i întuneric : nu să se cufunde indiferent unde în fluxul trecutului, ci să-i străbată numai crestele. Amintirile lui *compun*. Aleg pasajele de timp puternic, şterg şi aruncă, omit şi taie. Sar unele secvenţe şi racordează îndrăzneţ unele bucăţi îndepărtate. Memoria lui Charles rescrie povestea petrecută de ei împreună, nu înfrumuseţată sau fardată, ci numai ceva mai exact, pentru că e eliberată de digresiunile întîmplătoare şi desprinsă de căderile împovărătoare.

Dar amintirea amintirilor lui nu-l satisface pe Charles. Memoria stîrneşte un teatru de umbre ale căror imagini se desfăşoară în noi doar pentru a aţîţa decepţia lăsată de trecerea unei momeli. Obsesia lui Charles, de la foarte paşnica întîlnire a Louisei în soarele din grădină, din clipa nedezminţită a vecinătăţii ei calme, e să aspire, pîndar al timpului dejucat, la *prezenţa* reală.

Doamna Lambert se miră, în zilele următoare, descoperind că Charles făcuse să dispară din casă tot ceea ce amintea chipul şi mişcările familiare ale Louisei. Pusese în clasoare paginile cu clişee, închisese uşa de la laborator, aranjase în sertare fotografiile Louisei, obiectele ei uzuale. Dăduse jos de pe perete portretul în creion al Louisei făcut de Balthus şi chiar şi tablourile la care ea ţinea foarte mult, un Klee din perioada de la Kairouan pe care el îl dăduse la înrămat după prima lor şedere în Tunisia şi acuarela lui Turner în care Louise regăsise întocmai lumina unei dimineţi însorite în ceaţa de iunie, pe malul unui eleşteu din Sologne unde stătuseră un timp în casa unui prieten.

Astfel, din cameră în cameră, „aranjase“ cu grijă tot ce rămăsese de pe urma gusturilor şi obiceiurilor soţiei lui : ici, mărgelele de cristal ale unui şirag rupt pe care Louise intenţionase să le înşire la loc dar le lăsase, fără să se mai atingă de ele, luni întregi într-o cupă de cristal de pe cămin ; colo, un carnet de bal de la 1860, din fildeş, pe care, cînd era tînără, copiase versuri, şi peste care dăduse de curînd ; sau un articol despre un fotograf american, articol decupat de Louise dintr-o revistă şi pe care uitase să-l strîngă. În două-trei zile, Charles ştersese parcă ultimele urme exterioare ale absentei.

Doamna Lambert fu mai întîi scandalizată de „curăţenia“ asta. Fusese neplăcut surprinsă, ca şi oamenii din sat, că Charles nu se duce cu regularitate „să se reculeagă“ la mormîntul „defunctei“ ca şi de faptul că mersese pînă acolo încît lăsase pe seama ei grija de-a face recomandări şi a-i da bani cantonierului-gropar, pentru întreţinerea mormîntului şi pentru „flori“. Dar ceea ce în ochii doamnei Lambert trecea drept o neglijenţă surprinzătoare, unul din faptele ce trădau lipsa de educaţie a oamenilor „educaţi“ şi care le stau atît de mult în obicei, şi-anume indiferenţa lui Charles faţă de ritualul vizitelor la cimitir, deveni pentru ea un sacrilegiu cînd constată că tot ceea ce putea deştepta amintirea „dispărutei“ fusese cu bună-ştiinţă îndepărtat din orizontul cotidian al lui Charles.

Doamna Lambert însă ajunse să se bucure de schimbarea vădită ce se săvîrşise în casă. „Asta nu era viaţă pentru domnul, bietul de el, să nu se gîndească decît la moarta lui, să-şi prefireze întruna gînduri negre prin cap. Trebuia ca într-o bună zi să se hotărască să-şi lepede gîndurile astea...“

Femeia luă astfel drept indiferenţă ceea ce nu era decît o nouă formă a înverşunării lui Charles de a o întîlni pe Louise. Nu îndepărtase din preajmă-i imaginile şi evocările prea explicite şi limitate decît cu scopul de a plonja şi mai în profunzime în scurgerea aceea a timpului a cărui fugă o percepea în depărtare : şopot ispititor, obsedant și veșnic ascunzîndu-se cu răutate. Nu voia să se agațe de o minusculă asperitate a duratei, de o clipă trecătoare, asemeni celui care se cufundă în apă numai ca să se agațe de o creangă de pe mal, sau să se odihnească pe refugiul oferit de o stîncă, și lasă să fugă zadarnic, fără a izbuti să se confunde cu el, curentul cu care năzuise să se contopească. Să afle clipe precar capturate și numaidecît dispărute, așa cum la lumina zilei o fotografie nefixată se voalează numaidecît ; să poată poposi pe fugă într-o prea scurtă strălucire a duratei — nimic mai lesne și mai dezamăgitor. Amintirile care trezesc aducerea-aminte, memoria artificială — jalnică pomană oferită, indiferent, oricui. Charles nu-i cerea Louisei să-i dăruie distrat nici semne de părelnică viață, un clipit intermitent de înseninări dezlînate. Ci voia să re-intre pe de-a-ntregul în călătoria lor comună, în cumpăna timpului lor.

Vreme de cîteva săptămîni, în declinul aurit al toamnei, după vara al cărei zenit, pe nepusă masă, într-o imobilitate fugitivă, i-o redase pe Louise, Charles își continuă exercițiile de contra-timp. Își reluase aproape aparențele liniștitoare ale unui solitar care, de bine, de rău, se obișnuiește în cele din urmă cu singurătatea. Își umplea diminețile cu gesturi liniștitoare, pînă la prînz, cînd doamna Lambert venea să deretice prin casă. Nu mai era bătrînul sălbatic, neras și neglijîndu-se, cel despre care îngrijitoarea lui spunea „te bagă în sperieți". Se dichisea îndelung, cobora în grădină, smulgea buruienile, plivea, reteza tufișurile care începuseră să cotropească totul. Dregea un burlan căruia i se stricase legătoarea din fier. Se ducea prin pădure, afundîndu-se pe potecile unde știa că n-o să se întîlnească cu nimeni. Impunea activităților lui din cursul dimineții un decupaj imuabil. Pentru că nu aștepta din partea zilelor prezente nici o ocupație ca lumea, își organiza o întrebuințare a timpului insignifiantă și regulată, pentru ca timpul, în cele din urmă, atît de ritmat din cauza repetiției — să fie abolit. Charles începu chiar să cînte la pian, dînd la o parte partiturile pe care i le cîntase Louisei, cele ale căror mișcări erau oarecum legate de mișcările soției lui iar sunetele impregnate de prezența ei tăcută. Se ducea să ia din despărțiturile discotecii bucățile cele mai *reci* pe care le putea găsi (mult mai puține decît ar fi vrut), a căror semnificație se confunda total cu o combinație riguroasă de note sau în care matematica născocitoare de sunete se putea ivi pe deplin lipsită de încărcătură sentimentală, *Variațiile Goldberg,* unele bucăți din *Mikrokosmos.* Își dădea silința să stingă și să-și mortifice viața prezentă, în nădejdea de-a lăsa în el cîmp liber însuflețirii unui alt prezent. Evitînd grijuliu orice surpriză din partea a ceea ce nu aștepta, Charles refuza așteptarea însăși, ca să nu fie ispitit să privească înainte.

Spre prînz, timp de-o oră-două, Charles îi oferea doamnei Lambert un aspect mai *sociabil* decît în lunile ce urmaseră imediat după nenorocire. N-o mai ocolea pe îngrijitoare, așa cum făcuse atîta vreme. Avea sentimentul ascuns că joacă un rol, că trimite la întîlnirea cu vecina lui un figurant avînd însărcinarea să-i distragă atenția de la adevăratul locatar al proprietății Branderaie și să-i abată cu ușurință privirile într-altă parte. Acum era în stare să poarte cu ea una din acele conversații atît de deplin mașinale și previzibile, încît nu-i cerea nici o concentrare, îngăduindu-și chiar să piardă șirul și să-l găsească fără ca interlocutoarea să-și dea măcar seama că, în timp ce-i vorbea, el străbătuse o *absență.* Charles accepta să mănînce de față cu ea, să se lase servit de ea, care-l încuraja „să nu se lase să piară", să mănînce carne bună, „să se refacă". Charles izbutea aproape perfect să dea iluzia că e Charles Rivière, văduvul de la vila Branderaie, om cumsecade, poate puțintel cam *original.*

Dar de cum pleca doamna Lambert, se ducea să tragă zăvorul de la poarta grădinii. Pentru ca nimeni să nu se hazardeze să bată în ea sau să strige, își asigurase tăcerea clopotului, imobilizîndu-i limba cu ziar, iar afară atîrna un carton pe care scrisese : „Plecat pînă mîine". Astfel protejat, redat singurătății, își relua pînda, la liziera dintre prezentul revolut și un acum aproape nul.

Existau plaje nesfîrșite pe care nimic altceva nu le atingea decît prezentul acesta insignifiant, căruia el se străduia să-i impună tăcere. Se străduia ca atenția să nu-i fie distrasă de tărăboiul sturzilor, veniţi în stol mişcător în grădină şi îndopîndu-se, în pragul toamnei însorite încă, din merele căzute prin iarbă. Aproape că izbutea să nu audă uruitul sacadat al unui tractor aflat pe ogoare, nici al unui avion care trecea pe sus, virgulă strălucitoare şi înceată, mereu în întîrziere faţă de bîzîitul lui — sau, răsunînd dinspre Divors, sirena pompierilor chemaţi pentru un incendiu sau un accident (să nu numere apelurile, două pentru foc, trei pentru un înec sau o asfixie). Ci numai să stea cu ochii deschişi, aţintiţi asupra acelei porţiuni de cer departe de soare, unde pîlcul unor sturzi se desface şi se clatină, pe firmamentul pe care pluteşte, mişcat de o suflare invizibilă, un cumulus rătăcit, amintire a unei mioare, de zile întregi răzleţită de turmă.

Puţin cîte puţin, în golul ce-şi lărgeşte încet undele, rumoarea în surdină devine perceptibilă, frecare continuă a unei scurgeri paralele. Din nou ciulea urechea la lunecarea apropiată şi ţinînd de-o altă durată (sau de-aceeaşi ?) care-şi croia drum prin frunziş. Prin ce tufişuri ale timpului ?

Charles era atunci foarte atent să renunţe la orice vigilenţă. Dar în acelaşi timp lăsa la postul de comandă să acţioneze pîndarul sprinten care veghea în el la lumina minusculă a încăperii unde făcea de cart. Îşi lăsa corpul să se deznoade pe de-a-ntregul, pînă la a deveni prezenţă pură, lipsit aproape de prezenţă spirituală. Se desprindea de tot, se pregătea să lunece *de-a-ndăratul :* aşa cum, în întuneric, cel ce se pregăteşte să doarmă se strecoară înfiorat în aşternut. Trebuia să fie suplu şi flexibil şi în acelaşi timp îndrăzneţ şi sprinten. Două nave în noapte care merg una lîngă alta şi pentru o clipă vor înainta bord la bord. În clipa hotărîtoare, să sari de pe una pe cealaltă.

Cînd proximitatea unei paralele a timpului se vesteşte, de cum simţea apropierea acestei rumori nocturne despre care îşi dăduse seama că nimic nu-ţi îngăduie s-o localizezi, că saltul pe care avea să-l facă pentru a ajunge la ea (dacă izbuteşte) va fi făcut orbeşte, Charles regăsea anumite beţii trecătoare, cunoscute de el pe vremuri.

Acea savoare a momentelor culminante de *joc*, cînd pe neaşteptate eşti însufleţit de două incertitudini iremediabil contradictorii : siguranţa că ceea ce se va întîmpla ne e necunoscut, neputînd în nici un fel fi prevăzut, şi evidenţa absurdă că voinţa noastră va izbuti să domine hazardul, că violenţa chemării noastre va face ca dorinţa să ne fie îndeplinită regeşte. Pe vremuri, în copilăria lui, la Mesnil, în timp ce se juca de-a baba oarba şi era rîndul lui să prindă, cu legătura la ochi, cu capul încă ameţit de repeziciunea cu care fusese învîrtit pe loc, voia cu orice preţ ca paşii aceia uşori, rîsetul acela scurt şi înăbuşit, răsuflarea aceea reţinută, care se apropiau de el, să fie ale micuţei fetiţe roşcate venite „în vizită" împreună cu părinţii ei. Prindea repede, cu o mişcare sprintenă, o mînă, strigînd : „Maryvonne ? Maryvonne ?", şi-şi smulgea repede legătura de pe ochi (dar ţine în mîna lui mîna Sylviei). Sau, venind din nişte straturi ale trecutului mai puţin îndepărtate, escapadele vesele ce-au păstrat gustul copilăriei : clipa cînd în sala de jocuri a cazinoului bila sare de colo-colo, încetinindu-şi salturile între căsuţele ruletei, înainte de-a se opri. Jucătorul improvizat imploră imperios, în tăcere, bila să cadă în căsuţa 7. O hipnotizează, o seduce, o subjugă. Va fi, este şaptele sau o terminaţie în şapte (şi bila se opreşte în cele din urmă : e 9, negru, impar şi pas). Sau o zi la pescuit cu undiţa, într-o dimineaţă de primăvară, timp frumos, dar apa rîului e încă tulbure şi rece. Firul, desfăşurîndu-se, toarce în mulinetă. Momeala e hăpăită şi firul plonjează abrupt în curent. Muşcă. Să ţină din scurt. Să tragă încetişor peştele care se împotriveşte. Cu siguranţă că e un păstrăv, pe puţin de-o livră, dacă nu mai mult. Se zbate vitejeşte. Să-l obosească, răbdător. Să-l plimbe pe lîngă mal. Peştele iese la iveală : nu-i decît un clean mare şi prostănac, nevrednic de-atîtea strădanii.

Charles izbutea astfel, din ce în ce mai bine, să se fofileze în între-timp. Dar cea pe care o căuta nu-l aştepta acolo, chiar dacă era încredinţat, cu inima bătîndu-i de să-i spargă pieptul în clipa cînd să sară peste trecere, că ea va fi, că era, că e acolo, atît de aproape.

Avu loc o lungă succesiune de călătorii zadarnice. Charles dobîndise amăgitoarea putere de-a aborda adesea în amonte, dar nu pe aceea de a alege segmentul de durată în care să se ivească. Regăsi molcome scurgeri de timp, atît de goale, încît păreau nule : peronul pustiu al unei gări fără nici o legătură unde o greșeală de lectură a mersului trenurilor îl azvîrlise de unul singur. Trebuia să fie la Paris, unde Jenny îl așteaptă. O oră de plictis încet, înainte ca rapidul să-l scutească de după-amiaza asta de duminecă. Tîrgușorul adormit, Café de la Gare închisă, oblonul de fier lăsat peste fereastra chioșcului de ziare din sala de așteptare, o sonerie care-și picură țîrîitul monoton de greier mecanic în plictisul monoton al verii. Să se plimbe la nesfîrșit pe peron. Să-i fie sete. E un robinet mai încolo, din care se scurge o apă călduță, care nu răcorește. O pisică mare, tărcată cu negru și alb trece unduindu-se peste șine, dimpreună cu indiferența timpului, a timpului care nu va fi avut loc, pînă la intrarea în gară a rapidului de 17 și 3.

Ceea ce aducea cel mai mult cu ideea pe care ți-ai putea-o face despre un zeu bun, e, pe cînd Charles avea zece ani, patroana barăcii de bîlci unde trebuie să răstorni niște cutii de tinichea vopsite în roșu și albastru cu mingi din cîrpă, la iarmarocul din Mornac. E o femeie solidă, blondă, puțin cam trecută sub dresuri și pudră, absentă cu blîndețe și liniștit binevoitoare. După ce el a azvîrlit toate mingile partidei — mingi în valoare de cincizeci de centime, azvîrlite atît de departe de piramida de cutii de conserve, mișcări atît de stîngace încît îți vine să rîzi — ea nu zîmbește. Dar pentru că nu mai sînt alți clienți în fața barăcii, în acea după-amiază de luni în care iarmarocul, pustiu aproape, se prelungește fără mulțime, patroana, zeiță mărinimoasă, impasibilă și generoasă, îi dă băiețelului toate mingile, să le poată azvîrli din nou. „Dar, doamnă, nu mai am nici un ban... — Lasă, e cadoul meu." Patruzeci de ani mai tîrziu, Charles tot îi mai mulțumește femeii cu baraca de bîlci pentru gestul ei de zeiță cumsecade.

Trenul se anunță în depărtare, un slujbaș somnolent a ieșit din gară cu un fanion roșu în mînă. Frînele scîrțîie, locomotiva azvîrle o șuviță de aburi. Charles stă pe un scaun în bucătăria de la Branderaie. Apa de ceai fierbe în sfîrşit. Aburul ţîşneşte prin gîtul ceainicului.

Pe înserat, simte apropiindu-se de el deriva altui bief al cursului de apă cu mai multe braţe. Charles se destinde, se lasă să lunece, iese încet deasupra de *cealaltă parte.* O uşă albă tocmai s-a închis. (Oare cine a ieşit din camera aceea de spital ? Să fie Louise ?) Încearcă disperat să însufleţească momentul exact de *dinainte,* să deslușească timbrul vocii pe care o auzea lîngă patul lui. Oare Louise, aplecată deasupra lui, spunea : „Nu-i nimic grav... Apendicita, ştii..." ? Dar timbrul jos al vocii nu mai ajunge pînă la el. O infirmieră se apleacă deasupra lui. Are buza de sus prea scurtă încît nu izbuteşte să acopere doi dinţi de iepure, comici, înduioșători. „O să vă pregătim." Pătrunde un infirmier cu căruciorul care-l va coborî pe Charles pînă la sala de operaţii. „Aşa, întoarceţi-vă..." Abia dacă simte acul intrîndu-i în fesă. Se scufundă brusc, (nor negru uşor, într-o beznă greoaie). Se trezeşte cu capul greu. În întuneric, orologiul de la intrare lasă să cadă orele pe care el n-are puterea să le numere. Aprinde becul. La uşa de la bucătărie, în spatele casei, pisica miaună ca să i se deschidă. Doamna Lambert i-o fi pregătit mîncarea ? Charles are o senzaţie de greaţă mocnită, de cădere neîntreruptă. Un vertij, ca şi cum ar fi ieşit din timp pentru a pătrunde într-un timp în care iese la nesfîrşit din timp pentru ca din nou să se piardă în timp.

Charles resimţi atunci ca un fel de pedeapsă privilegiul pe care-l dobîndise de a se putea întoarce sau de-a putea păşi pe drumurile timpului. Era în stare să se elibereze de *acum.* Dar numai ca să ajungă în acele vane curgeri de durată în care viaţa se scurge fără a fi aproape trăită. Stătu, obiect găsit, în sălile de aşteptare ale aerodroamelor, cînd compania se scuză, invocînd motive tehnice, pentru o întîrziere de aproximativ o oră în cazul cursei cu destinaţia Londra. Se pomeni şi dinaintea unei foi cu portative, cînd pornirea i se păruse izbutită şi cînd inspiraţia secătuieşte dintr-o dată, lăsîndu-l gol. Rătăceşte sterp, de la masă la pian şi de-aici la cămin, punînd un butuc pe foc, ascuţind creioane inutile, aprinzîndu-şi o ţigară zadarnică, veşnic în aşteptare, dar mărturisindu-şi încetul cu încetul că e aşteptarea a nimic. Retrăi nopţi chinuite de durerea de dinţi, cufundat pe de-a-ntregul în durere ca într-o scorbură malefică, pîndind cum trece timpul atît de încet pe pendula micuţă, în aşteptarea orei cînd va fi cu putinţă să-i telefoneze dentistului. Trecu din nou prin somnolenţa goală a guturaiului banal, cu capul plin de termite lunecoase şi grăbite care-şi sapă prostescul lor drum plicticos în sinusuri şi creier. Cînd ieşea la suprafaţa unui astăzi crepuscular, îşi amintea numai că voise un singur lucru : să regăsească timpul alături de Louise.

Dar Louise ea însăşi se afla acum atît de departe, încît îi şoptea numele cu uimire, ca pe-o silabă supravieţuitoare a unei limbi vorbită de el pe vremuri dar pe care acum n-o mai ştia. Sunetul cuvîntului nu mai evoca decît dorinţa unei dorinţe, decît ecoul unui ecou. Charles o pierduse pe Louise. Pierduse pînă şi imaginea absenţei însăşi pe care căuta s-o umple. Nu mai ştia ce fugară urmărise atîta vreme. Auzea răsunînd paşi, fără să mai ştie cine se îndepărta. Îşi amintea vag că fugise după o amintire care acum pierea, şi-şi urma căutarea fără a mai putea întrezări vreodată ceea ce urmărise. Căuta, fără a afla răspuns, ceea ce putuse să caute. Ceea ce continua să caute.

De ziua Tuturor Sfinţilor, dimineaţa, doamna Lambert nu-l găsi pe Charles la parter, ca de obicei. Pisica mieuna la etaj. Îngrijitoarea bătu la uşa de la camera lui. Charles nu răspunse. Charles dormea.

Cînd îşi dădu seama că nu doarme, în sfîrşit, că nu-i somnul din care să-l poată trezi, alergă la ea acasă şi-şi trimise băiatul după doctor.

Ambulanţa veni şi-l transportă pe Charles la spitalul din Divors. A fost dus la secţia de reanimare, cea unde Louise murise cu un an în urmă.

Cînd femeia pe care o iubise începu să i se şteargă din amintire, cînd prezenţa Louisei, siluetă firavă ce se depărtează în înserare și pe care întunericul a și început s-o ascundă, păru să se confunde în masa lui nedeslușită, Charles Rivière consimți să moară.

În ultima clipă, paznicii de la ieșire se împotriviră plecării lui.

În clipa cînd îngrijitoarea îl găsi fără cunoștință, Charles era pe cale să se lase s-alunece încet spre ieșire. Trecătorul din mulțimea serii a voit pentru o clipă să urce pe firul curentului, dar în zadar, înotătorul din apa revărsată, atît de puternică, a încercat cîteva brase împotriva curentului. Acum, nu se mai poate împotrivi undei care-l duce.

Înainte de-a renunța, un gînd îi zîmbește în gînd. „Acolo unde tu nu mai ești, Louise, tu care nu mai ești nici înlăuntrul meu, voi dispărea cu fără tine la rîndul meu.“

Află dintr-o dată în părăsirea de sine o ușoară, o tihnă neașteptată. Charles își însoțește propria pieire cu o aprobare uimită. Liniștea ultimei invulnerabilități : nimic nu i se mai poate întîmpla, de vreme ce el însuși pătrunde în nimic.

Și-atunci, în gîtul absentului e introdus un tub care aduce oxigen ; un altul, în venă, aduce sînge ; un altul, în corp, îi inoculează puțină rouă și sare. Charles revine la viață fără să trăiască.

Aproape desprins, de acum înainte, de apartenența la trupul lui, la un anume loc, la un *anume moment* de pe pămînt, Charles nu mai e legat de viață decît prin tuburile reanimării. Imobil, pachet de tăcere, legat fedeleș, pare captiv. La fel de liber totuși ca și pescuitorii de bureți, din insulele acelea îndepărtate (oare unde ? Se întîmpla pe vremuri), care se scufundă îndelung și pe care un fir subțire abia dacă îi leagă de barcă, un fir foarte fin înnodat de încheietura mîinii, nu ca să-l oprească pe scufundătorul din adîncuri, ci ca el să-i poată da de ştire barcagiului, dacă ar avea nevoie.

Visează că visează. Limba care se vorbeşte pe străzile acestui oraş are inflexiuni plîngăreţe, apoi accente de reproş vehement. *„Hauptbahn ? Station ? Stazione Termini ?...“* Tînărul şofer de taxi pare să fi înţeles. În retrovizor, Charles recunoaşte faţa şoferului : e vărul lui, Jean-Luc. Ar vrea să-i vorbească. Dar ştie că-i inutil : Jean-Luc nu mai înţelege limba vorbită de Charles. A devenit străin. În timp ce-i plăteşte, Charles are grijă să nu-şi încrucişeze privirea cu a şoferului, ca Jean-Luc să nu se simtă prost, de vreme ce Jean-Luc e acum mort. De asta se află în oraşul ăsta străin, ca şofer de taxi.

La ghişeu, Charles cere un bilet pentru Acquaviva. Coboară scările pasajului subteran. Pătrunde într-o boare jilavă şi caldă. O fată în halat alb, încălţată cu sandale cu tălpi de lemn, îi iese în întîmpinare, îi întinde un halat şi-l conduce într-o cabină. „După ce vă dezbrăcaţi, îi spune, am să vă arăt drumul.“ Aude şuierul unei locomotive îndepărtate răzbătînd printre nişte rîsete foarte tinere, iar zgomotul apei împroşcate se repercutează în bolţi. E gol. Nu ştie dacă trebuie să-şi pună halatul. Şi-l pune. Fata a deschis uşa. „N-o să aveţi nevoie de halat“, spune dîndu-i-l jos cu blîndeţe. Îl ia pe Charles de mînă. Înaintează încet prin aburi. Sandalele cu talpă de lemn ale fetei pocnesc pe pardoseala udă. Se află pe malul plăjii, iarna, în ceaţă. Departe, pe un vas, s-aude sunînd din corn ca atunci cînd e ceaţă, iar pescăruşii s-aud de undeva foarte de sus. Fata are partea de jos a feţei mascată cu o fîşie albă, ca o infirmieră în sala de operaţie. Charles îi simte mîna prin mănuşa de cauciuc. „Apa trebuie să fie foarte rece, spune el. — Poţi să te uiţi un pic la mine“, zice fata. Îşi scoate masca şi mănuşile, se descheie la piept şi-şi arată corpul, răsucindu-se, lui Charles. E foarte albă şi netedă. Charles dîrdîie de frig. „Pot să te încălzesc înainte de-a trece dincolo“, îi spune. Îl ia în braţe, îl strînge blînd. Are sîni foarte micuţi, tari şi călduţi. Se îndepărtează. „Acum, gata, du-te. — Pînă unde ?“ întreabă Charles. Intră în apă. Nu e rece. Fata se apleacă şi-i şopteşte la ureche : „Eşti aşteptat pe malul celălalt“. Nu mai simte pămîntul sub picioare, începe să înoate. Un pescăruş rîde. Marea e foarte caldă şi transparentă. Alge roz se văd pe fund. Aude, acum departe îndărătul lui, vocea fetei strigîndu-i : „Nu te grăbi. Eşti aşteptat acolo..."

Oare un cer nespus de uşor aştepta clipa cînd soarele a încălzit adîncul aerului, încă rece ? Sau un alt cer se afla acolo, în el, gata să răsfrîngă cerul spaţiului ? Oare cerul care se află în el e o oglindă, sau cealaltă jumătate de cer, cel dinafară ?

Charles vine dinspre Place des Victoires. Coboară spre strada Saint-Honoré, spre Luvru... Un crîmpei de cîntec vechi îi şchioapătă prin minte, furişîndu-i-se ca un animal familiar printre paşi... *„E în mai, frumosul mai, frumoasa lună mai..."* În dimineaţa asta, încă mai era rece de-a binelea... Şi-acum, dintr-o dată...

Cu coada ochiului, Charles vede tot ce trece... Bătrîna doamnă care mormăie ceva de neînţeles, scotocind în coşniţă. Mustăciosul cel înalt, cu ochelari, care merge ţinînd-o de mijloc pe fata aceea atît de micuţă ce-şi întoarce botişorul de foarte jos, în sus, spre el, extaziată... Sextantul din abanos, aramă, fildeş, în vitrina unui anticar... E începutul după-amiezii. La soare e cald, la umbră e frig... Sînt zile binecuvîntate cum e asta, pe care nimic nu le vestea, şi pe care nu le-ai meritat cîtuşi de puţin. Charles se simte plutind, uşor, primitor ca o uşă ce n-a fost niciodată închisă cu cheia, dacă ar intra un necunoscut, l-ar întîmpina amical.

În curtea pătrată a Luvrului se aud răsunînd loviturile în mingea de fotbal cu care copiii se joacă. Mingea se îndreaptă spre Charles. El o interceptează, se joacă puţin cu ea, izbind-o uşor cu piciorul, caută din ochi puştiul căruia să i-o paseze. „Mie, domnule ! Trimiteţi aici ! Mie ! Nu, mie !" Şutează, trimite mingea micuţului celui brun cu părul creţ, şi-şi vede mai departe de drum.

Ceasul lui n-arată decît ora trei... Charles face cale-ntoarsă şi se-ndreaptă spre porticul ce dă spre Tuileries. Are poftă să dea o raită prin Luvru... doar atît cît să salute doi-trei prieteni, pe bătrînul evanghelist Matei, de Rembrandt, cu mîinile lui de timp, mîncate de vine, de zbîrcituri, de pete, sau pe Corot, fata care se piaptănă.

obrazul ei rotund, ochiul cu inocență șiret, griurile și bleu-rile, și soarele adolescent, carnația aurită, lumina ce netezește pielea copilei-femei...

Charles iese din umbra rece a pasajului ce duce din Curte spre Grădini, iese în soare. Zîmbește unui cuplu de scandinavi care-și ridică nasul de pe planul Parisului pe care-l cercetează. Se uită cum trece coșcogea pisica roșcată, plină de-o majestate disprețuitoare.

Se întoarce din drum, o ia din nou spre Sena, plonjează iar în aerul rece de sub portalul de la ieșire, dă de soare și de forfota circulației de pe chei. Cînd se schimbă roșul traversează, urcă treptele de pe Pont des Arts. Vede cum vine spre el, dinspre mijlocul pasarelei, o tînără femeie. Îi place mersul ei ușor. Charles înaintează. O recunoaște pe Louise.

Charles se uită la fața de opal neted, la mirarea focului domol din ochi. Descoperă cu duioșie foarte micuțele crețuri ce se țes ca un filigran la colțul pleoapelor, zgîrieturile aproape imperceptibile ale uzurii de-a viețui, devenite dintr-o dată minusculele raze ale unui soare al bucuriei.

Charles și Louise se îndepărtează unul de altul. Zic amîndoi într-un glas : „Unde te duceai ?“ și rîd. Apoi se îndreaptă spre mal, coboară scara de piatră dinspre Institut, și rămîn într-același pas în timp, pînă la capăt — din nou.

Cînd se treziră împreună, a doua zi dimineață, sub ferestrele lui Charles copiii din scuar dădeau cu piciorul într-o cutie de conserve goală.

— Nu mai vreau să mă părăsești. Niciodată... spuse el.

— Nici eu nu vreau, spuse Louise.

Ceva mai tîrziu (soarele se cernea prin perdelele duble), Louise vorbește din nou.

— Nici nu-mi trecea prin minte, ca și ție, că o să te întîlnesc cînd mergeam pe pod. Niciodată n-am venit prin părțile astea. Niciodată nu mi-am văzut rochia pe covorul ăsta, nici soarele răzbătînd prin perdelele tale negre-albăstrii, nici nu i-am auzit vreodată pe derbedeii ăștia jucînd mingea cu o tinichea... Deși mi se pare — ca și ție —

că toate astea mi s-au mai întîmplat. N-ai și tu uneori impresia asta ? Ca și cum ai fi trăit altă dată, mai înainte, ceea ce ești pe cale de-a trăi ?

— E un lucru bine cunoscut, spune Charles. Se numește „sentimentul falsei recunoașteri". E, pare-se, un fel de scurt circuit al sistemului nervos, niște fire care se amestecă...

— Da ? întreabă Louise.

Ia fața lui Charles între mîinile ei și-o privește cu blîndețe.

— Dar pe tine, pe tine *te recunosc* de-adevărat, spune ea.

Rămîn multă vreme înlănțuiți, tăcuți, apoi lunecă împreună în somn.

Charles se trezește cel dintîi. Se scoală și iese fără s-o trezească pe Louise. Casa, în dimineața aceea, e cufundată în ceață. Pregătește cafea, pune surcele și un butuc în cămin, aprinde focul cu un ziar vechi. Flacăra saltă de bucurie. Louise coboară ceva mai tîrziu. Pisica îi iese în întîmpinare. Micul animal miaună. Louise îi deschide ușa ce dă în grădină. Pisica adulmecă precaut aerul umed, iarba rece, dantelată de picături. Apoi miaună din nou de-afară, rugîndu-se să i se deschidă. „Hotărăște-te odată ce vrei, spune Louise. — Vrea la căldură, spune Charles. — Da, e o vreme de să nu lași o mîță afară, zice Louise uitîndu-se la tigrată cum intră. — Un motiv în plus ca să merg cu tine după cumpărături, spune Charles. Dar Louise insistă ca el să rămînă acasă, să-și termine lucrul. „Ai spus ieri că ai de lucru o dimineață întreagă. Lucrează liniștit. Mă întorc peste-un ceas. Prînzim după ce-o să termini." Charles se lasă convins. „Ne putem duce din nou, împreună, la Divors, spre seară, spune Louise. O să ne plimbăm prin pădure, apoi o să luăm ceaiul la Hanul Marelui Cerb."

Charles aude scîrțîind poarta mare din fier pe care Louise o închide la loc, apoi mașina demarează, îndepărtîndu-se. Pune un butuc pe foc. Pisica se cere iar afară. „Și tu, îi spune, chiar că ar trebui să te hotărăști odată pentru totdeauna ce vrei... — Vreau să ies", spune pisica. Îi deschide. Ea se codește cînd să iasă pe ușă. „Dacă nu te hotărăști, o să murim de frig." Pisica se hotărăște să se hotărască. Charles se duce să pună pe foc. Butucul scoate un geamăt cînd flacăra se apropie de el. Aude în vestibul orologiul din Franche Comté a cărui maşinărie ostenită se pune în mişcare scîrţîind. Începe să scoată cele douăspreze bătăi de la amiază. Încearcă să respire adînc, dar nu izbuteşte. (Mişcarea mîinilor, la muribunzi, spre gît, mîini care încearcă să îndepărteze tubul ce se strînge, ca să lase să mai pătrundă încă o clipă aerul ce le lipseşte...)

Nespusa fericire a apei încete, în după-amiaza de vară, albie ce-şi urmează drumul între plopii şi trestiile de pe maluri, în această clipă de oglindă desăvîrşită pe care mişcarea unui nor alb pe cerul aidoma se reflectă în rîu, nor ce lunecă în aceeaşi direcţie şi în acelaşi fel aproape nebăgat în seamă ca şi imperceptibila mişcare în care nu se întîmpla nimic în afară de gîndul tău la mine lunecînd şi în acelaşi ritm cu gîndul meu la tine. Apoi, dincolo de cotul rîului, în spatele perdelei de copaci, un murmur care creşte, bubuitul surd al barajului din pietre ierboase şi al marelui deversor volubil. Sau, capcană a tăcerii, vîrtejul, viclean care scobeşte faţa apei, pierderea invizibilă care va aspira apa, îi va abate cursul. Rîul se simte dintr-o dată chemat, înhăpat, irezistibil somat să renunţe, constrîns să se îndrepte spre căderea sau spre dispariţia subterană. Apa nu se revoltă. Ci se supune, acceptă. Îşi urmează legea, primeşte fără să dea îndărăt decretul propriei ei pierzanii, îşi acceptă destinul de element fără destin personal, docilă să se prăbuşească. Doi pescăruşi trec în soarele apusului. Nu ştiu că în curînd vor dispărea deasupra Atlanticului, în timpul migraţiei de toamnă (epuizare de pe urma drumului lung, beţie a oboselii, se vor stinge în zbor. Valurile neştiutoare îi vor primi şi le vor şterge urma). Doi pescăruşi ating în picaj faţa apei. Apa se cufundă în adînc, uită de lumină. Va renaşte într-o bună zi, într-altă zi, o altă apă. Aceeaşi ?

Cînd femeia pe care o iubea a murit, Charles Rivière a dorit să moară şi el. N-a izbutit. Cataracta de umbră îl trage după ea. Se lasă dus, dispare, nu mai simte pămîntul sub picioare, apoi strigă : „Nu". A atins fundul fără de fund, urcă din nou. Pe niște genunchi aspri de postav albastru, tresaltă : „la trap, la galop, la trap, la galop". Mătușa Edmée, aplecată deasupra patului micuț, din întuneric. El ține ochii închiși, mătușa o să-l sărute, îl sărută și-i potrivește plapuma. El se cufundă în somn, noaptea.

Cine caută pe cine într-o locuință mare, în care, fără să fi pierdut cu totul măsura pașilor lui de pe vremuri, a uitat de culoare, de scări, de coridoare, de unghere și labirinturi ? Oare cine orbecăie, rătăcindu-se, deschizînd ușa la o încăpere din care cei ai casei, dispăruți, se uită la el fără să spună nimic ? Charles umblă de colo-colo. Să caute cumva o ieșire, ușița foarte mică și ascunsă sub iederă, care dă spre cîmpie ? Sau camera ferecată unde nimic nu-l va putea atinge, vizuină bună și caldă de noapte — căldura, răsuflarea celei adormite ? Și-și ține respirația ca să audă cum respiră blînd cea care doarme alături de el.

Charles iese din casă și deodată lumina îl orbește. Se aud loviturile înfundate ale unui hîrleț pe un ogor din vecini. Un pițigoi cărbunar cheamă înspre zidul acoperit de iederă. Miros de frunze arse vine dinspre fermă. Charles se apropie de Louise, care închide ochii în soare. Îi ține umbră, în timp ce se apleacă spre ea. Louise deschide ochii.

— E timpul să plecăm ? îl întreabă cu glas scăzut.

— Dacă vrei, îi răspunde.

Louise se scoală. Se îndreaptă amîndoi spre rîu, încet. Trec pe pod. Motorul unui șlep sforăie sub ei. În aerul dimineții se aud rîsete de copii și de pescăruși zburînd pe cer.

— Acum, spune Louise.

Urcă împreună în barcă, iar Charles o îndepărtează de mal. Șopotul apei e într-atît de îmbinat cu lumina, încît pare a face parte din soare. Ziua își ține răsuflarea. Oprită în loc, apa timpului își răsfrînge apa limpede în apa care fuge.

Se îndepărtează pe apă. Rîul părăsește pajiștea pe care lumina orbitoare cîntă în vibrația asurzitoare a greierilor.

Albia rîului se îngustează. Lunecă pe sub o boltă de verdeaţă, printre sălcii şi arini. Pătrund în partea umbrită. Vor ieşi din timp.

17

Ultimul tempo : adagio

CEL CARE A IZBUTIT (SAU VA izbuti) să se strecoare în cursul timpului, să-l urce, să-l anticipeze ; cel care, cufundat fiind atît de simplu în lunecarea duratei transparente, încît a cucerit putinţa de-a putea ieşi la suprafaţa ei la fel de uşor fie în amonte, fie în aval, sau a izbutit, ciocîrlie nemişcată în săgetarea-i pe clarul de cer, să se oprească deasupra clipei ; acela, dacă iese la suprafaţă după normele reperului convenţional pe care pasagerii timpului îl desemnează spunînd : „O jumătate de veac după moartea lui Charles Rivière“, va putea (poate, a putut), ivindu-se pe-o străduţă din Ménilmontant, unde cîteva rare case joase şi puţină verdeaţă supravieţuiesc în inima unei păduri de turnuri şi de blocuri, să audă cum într-o dimineaţă de vară năvălesc pe-o fereastră deschisă ce dă spre o grădiniţă notele unui pian. E o melodie capricioasă în gamă minoră, note foarte seci juxtapuse, cu cîte două teme de cîte şase note fiecare, mereu întrerupte, schimbîndu-şi tonalitatea. Scoţînd din mîna stîngă un tril îndărătnic în care *perpetuum mobile* se transformă într-o imobilitate ce survolează, o muzică ce pare a nu avea nici început, nici mijloc, nici sfîrşit şi care de altfel nu aspiră cîtuşi de puţin la o concluzie, nici nu doreşte vreodată să se decidă.

Într-una din încăperile acestei case micuţe, Pierre o ascultă pe Michèle, soţia lui, lucrînd la *Exerciţiile de timp pe cele şase note ale numelui Louise* de Charles Rivière. Şi el ar trebui să lucreze. În faţa lui stau o carte deschisă şi un caiet. Concursul are loc peste cîteva zile. Dar în camera vecină, o simte pe Michèle foarte apropiată iar între ei doi muzica lui Rivière, pe care Michèle o reia, o conturează la fiecare reluare cu şi mai multă limpezime, cu acea blîndeţe în precizia frazării pe care Michèle o *merită* tot mai mult, pe zi ce trece, din partea strădaniei ei.

Aceste bucăţi pentru pian de Charles Rivière, Pierre le ascultă de fiecare dată cu sentimentul că nu aude vorbind un străin, un altul, ci că ascultă, în el, un cuvînt pe punctul de a-l rosti el însuşi fără să-şi dea seama. Încearcă să se cufunde în caiet. Va trebui să-i dea Michèlei să citească pasajul ăsta : *„A fi împreună cu oamenii pe care-i iubeşti e de ajuns ; fie că le vorbeşti, fie că nu le vorbeşti, fie că te gîndeşti la ei, fie că te gîndeşti la lucruri mai indiferente — lîngă ei e totuna"*. Rîndurile acestea ale lui La Bruyère, care în anul acesta figurează în programa de concurs, Pierre le aplică Michèlei și lui.

Peste cîteva clipe, Michèle va pleca să-şi predea lecţia la Conservatorul din Fontainebleau. Nu se vor vedea decît în cursul serii. Dar chiar şi despărţiţi, sălăşluiesc într-unul şi-acelaşi timp pe care-l străbat cu-acelaşi pas. Şi cît de plăcut va fi, diseară, să se întîlnească în acelaşi loc de pe mal, în acelaşi anotimp al tinereţii lor. Să te gîndești : „Diseară... curînd" şi să fie împreună, într-adevăr la lăsarea serii... „Devin sentimental, se gîndește Pierre. Gata, la treabă !" Apucă stiloul. Michèle reia bucata de la început. Pisica miaună la uşa-fereastră. Pierre se duce să-i deschidă. Pisica şovăie. „Ar trebui să ştii ce vrei, spune Pierre. Ori intri, ori ieşi." Pisica intră.

„Dacă reuşesc la concursul de agregaţie anul ăsta, se gîndeşte Pierre, am să scriu ceva... Aș vrea să încerc să înţeleg ce înseamnă pentru Michèle și pentru mine muzica asta..."

În mapele „Fondului Lamorisse", depuse la biblioteca Conservatorului, descoperise pianistul american William Lee Gillmore, cu cincizeci de ani mai înainte, cele *Treizeci şi două de bucăţi pentru pian* ale unui necunoscut, ale cărui manuscrise Lamorisse le cumpărase la o vînzare publică, care a avut loc la Hôtel Drouot. Datorită lui Gillmore, opera postumă a lui Charles Rivière cunoscu dintr-o dată succesul. Cîntate mai întîi în concert, apoi înregistrate de nenumărate ori, cele *Treizeci şi două de bucăţi pentru pian* vor fi puse pe același plan, de către amatorii din acea vreme, cu operele pentru clavecin ale lui Couperin, cu *Preludiile* lui Debussy, cu *Variațiile pentru pian* de Webern. Muzicologii s-au mirat că un muzician de o asemenea calitate a putut trăi ignorat de toți, lăsînd atît de puține urme ale trecerii lui prin viață. Scriitura foarte savantă a acestor bucăți, liniile melodice ascendente și descendente care se încrucișează, se intervertesc, fac schimb, subtilele suprapuneri de tonalități, schimbările de timbru, variația intervalelor și organizarea complexă a duratelor i-au încîntat pe muzicieni. Cît privește publicul, a fost repede sedus de acele melodii ce înfloresc pe un fond de tăcere, mănunchiuri de note intermitente, bule sonore irizate ce se ivesc între registrele extreme, cel grav și cel înalt. Anumite bucăți ale operei, împotriva oricărei așteptări, vor deveni populare. *Cascadă imobilă, Oprire în loc, Douăsprezece durate variabile* și *Exerciții de timp pe cele șase note ale numelui Louise* vor fi multă vreme utilizate ca acompaniament pentru filme, difuzate excesiv în cursul emisiunilor și (cum pe bună dreptate se vor plînge delicații) „vor fi vîrîte în toate sosurile". Fără însă ca farmecul să li se tocească, nici ca repetarea să le întunece strălucirea insolită.

În timpul vacanței care a urmat după reușita lui la agregație, Pierre și Michèle petrecură cîteva zile la bătrîna mătușă a lui Pierre. Odată, pe cînd rostea de față cu ea numele lui Charles Rivière, mătușa ciuli urechea. „Mi se pare că am văzut numele ăsta printre hîrtiile bietului meu Bernard... Dar poate mă înșel... Încep să uit..." Pierre și Michèle nu avură astîmpăr pînă ce nu descoperiră, într-adevăr, într-o mapă de notar în care mătușa strînsese hîrtiile răposatului ei soț, un dosar „Charles Rivière". „Rectorul", poreclit astfel pentru că Bernard Babelain își terminase cariera în calitate de rector al Universității din Paris, fusese totdeauna socotit de copiii și nepoții lui drept un bătrîn imbecil umflat de vanitate ca o bășică goală. Cei tineri, cu o grosolănie jovială și plină de cruzime, îi spuneau chiar între ei unchiului lor Rectorul (Pierre își aduce aminte roșind) : „Unchiul Rectum". Cînd se jucau de-a cosmonauții, fața bătrînului palavragiu se lumina de bucurie : „Așa-i bine, copii ! Trebuie să ții pasul cu vremea, să fii modern!" Notele despre Rivière lăsate de strămoșul Babelain nu dezmințeau reputația de opacitate satisfăcută pe care acesta o avea printre cei din jurul lui. Bernard Babelain avusese norocul să se afle în prejma lui Charles Rivière. Dar notițele lui demonstrau că avusese nefericirea să nu-l vadă și să nu-l audă.

În descoperirea acelui dosar dezamăgitor, Pierre văzu o confirmare a planului cu înțelepciune nutrit de el. Era un semn, o poruncă.

În timpul turneului de recitaluri pe care Michèle îl întreprinse la începutul toamnei în orașele de provincie, Pierre, în așteptarea unui post care nu veni decît cu cîteva săptămîni mai tîrziu, avu ideea să refacă prin Franța drumurile pe care unchiul lui le străbătuse ca un orb. Dar din Mesnil și din Branderaie mai rămăseseră pe atunci puține urme.

Familia care se instalase după Julien și Edmée la Mesnil părăsise proprietatea cu cîțiva ani mai înainte. Aceasta fusese din nou pusă în vînzare, și multă vreme nu găsise cumpărător. Pe rîu, bancurile de trestii și de mîl nu fuseseră secerate și curățate ani de zile. Ierburile de pe fund nu mai fuseseră tăiate, nici nămolul dragat. Cursul apei se încetinise. Apa devenise vîscoasă, tulbure și stătută, plină de bășici verzi, îngreuiată de resturi vegetale.

După scurgerea a cincizeci de ani, pentru că nimeni nu reînnoise concesiunea mormintelor familiei Dalayrac și familiei Rivière, groparii deshumaseră osemintele morților uitați și le rînduiseră într-o groapă din fundul cimitirului, cam neîngrijită. Casa din Mesnil trecuse din nou în alte mîini. Noii proprietari, care nu veneau decît vara, schimbaseră iar dispoziția camerelor. Construiseră o terasă ce da spre rîu, schimbaseră culoarea în care erau vopsite ușile și ferestrele. Amenajaseră un teren de tenis pe locul unde pe vremuri se afla distileria. O uzină din amonte își deversa deșeurile în rîu, ale cărui ape începură iar să moară și să semene moartea. Rîul se înnămolise o dată mai mult, devenind fetid și încremenit. Proprietarii renunțară să mai vină la Mesnil, iar casa fu încă o dată pusă în vînzare. Dar nimeni nu se hotărîse s-o cumpere, încît se degradase cu încetul. Obloanele, scorojite, putreziseră. Acoperișul plesnise într-o noapte cu furtună violentă. În sfîrșit, o uzină de îngrășăminte achiziționase ruina și locul. Orașul se întinsese pînă aproape de Mesnil, încît aici se construiră antrepozite. Importante lucrări fluviale schimbaseră ceva mai sus cursul rîului. Convoaie de autobasculante turnaseră pămînt în vechea lui matcă. Pe locul lui se înălțau noi antrepozite. Iar numele de Mesnil fusese în cele din urmă uitat : localitatea era desemnată acum prin numele firmei care se stabilise acolo.

Pe locul unde odinioară fusese proprietatea Branderaie, acum se construiseră blocuri cu douăsprezece etaje, la marginea bulevardului Paris, înțesat pe zece kilometri cu stații-service. *La patruzeci de minute de Place de l'Étoile,* spuneau panourile de publicitate referindu-se la „Complexul de la Hurepoix".

Pierre se întoarse acasă cu mîinile goale. În muzica lui, desigur, iar nu pe locurile în care străbătuse timpul, mai sălășluia încă Charles Rivière. Pierre îi ceru în seara aceea Michèlei să-i cînte una din bucățile ce-l încîntau mai presus de toate, *Cascadă imobilă.*

A doua zi începu să scrie despre *Charles Rivière, muzician al tăcerii.* Cîteva luni mai tîrziu îi redactă concluzia.

„*Charles Rivière,* spunea el în finalul eseului, *pare să fi unit în persoana sa cele două domenii ireductibile între care numai memoria se poate duce și veni, nici unui muritor nefiindu-i însă dat să le poată locui simultan.*

S-ar putea spune că sîntem pe vecie numai ceea ce am voit să fim, că acela care s-a crezut un trecător cît se poate de efemer va pieri cu-adevărat pe vecie, în clipa cînd îi va veni ceasul, în timp ce acela care s-a crezut veșnic va avea dinainte-i veșnicia pe care a conceput-o. Se poate presupune că iubitorul de voluptate se condensează, se consumă și se rezumă în plăcerea lui, că mîniosul se apleacă pe vecie asupra mîniei lui, că omul îndrăgostit de pietre prețioase se preface în cele din urmă în piatră și că iubitorul de gazele se realcătuiește și se recompune în fuga unei gazele. Poate că așa stau lucrurile și cu timpul. Pare a nu-și exercita puterea și-a nu supune mișcării sale ireversibile decît pe cei care-i acceptă întîi de toate existența. Ca și obiectul iubirii, ca Dumnezeul *pe care și-l inventă credinciosul, timpul nu există decît pentru acela care îl* recunoaște. *Dar deriva lui Charles Rivière a fost încă și mai ambiguă. Ceea ce a voit el a fost să se sustragă timpului şi în acelaşi timp să împartă durata unei unice pasagere a timpului. Ştia, dar a ales să nu știe, că a refuza timpul înseamnă a le întoarce spatele deopotrivă şi celor pe care acesta îi zămisleşte, îi susţine şi-i nimicește. Dacă timpul nu are loc, pe cine altcineva am putea iubi, dacă nu absența.* Nebunia *aparte, și poate admirabilă, a lui Charles Rivière este de-a fi izbutit, cel puțin în artă, să împace această formă de ataşare obsedantă față de o ființă muritoare care se numește dragoste cu detaşarea radicală ce duce la a te îndoi uneori de realitatea tenace care este timpul."*

„Sălăşluim probabil, *scria Charles Rivière,* înlăuntrul unui sunet al cărui ecou se stinge. Acest acord fundamental, a cărui vibraţie se atenuează întruna, imperceptibil dar inexorabil, însoţeşte vieţile noastre. E nota continuă a clipelor în care vraja de-a exista ne umple de-o încuviinţare plină de recunoştinţă faţă de lumea aceasta în ale cărei ape vii ne scăldăm, precum şi-al ceasurilor în care pieirea tuturor lucrurilor ne face să jelim această înfrîngere fatală. Bucuria de a exista ca și tristeţea pierderii finale sînt deopotrivă susţinute de unica notă de obîrșie, ecoul ce se stinge încetul cu încetul, al tunetului creator sau al aplauzelor demiurgului, primă izbucnire care se prelungeşte degradîndu-se şi, ca şi noi, se va stinge, dar numai *ceva mai tîrziu.* Se îndepărtează atît de încet, încît locuitorii pămîntului nostru au putut crede rînd pe rînd în perenitatea universului sau în deşertăciunea lui. Unii vor pretinde să se sprijine puternic pe solul foarte real al lumii şi să încerce a o perfecţiona, în timp ce altora nu le va păsa de o iluzorie permanenţă a toate."

„*Charles Rivière,* scria Pierre după citatul acesta, *aparţine fără putinţă de tăgadă acelei plămade de oameni care au preferat totdeauna să întoarcă spatele unei lumi pe care o bănuiau a fi iluzorie. Probabil că nu e singura făptură omenească ce și-a pus chezaşă soarta pe o prinsoare absurdă şi poate* smintită, *pe absenţa sau puţina realitate a timpului.*

A vorbi despre această muzică ce se iveşte din tăcere, se întoarce neîncetat la sînul ei, unde se pierde fără a se obosi, a vorbi despre această muzică între timp şi absenţă, e fără îndoială cu neputinţă. Şi totuşi nu pot renunţa la iluzia de-a crede uneori că ghicesc ceea ce spune, ea care nu spune nimic altceva decît scurgerea unei durate, notă cu notă. Astfel, cele două teme expuse în Cascadă imobilă *încă de la primele măsuri, arabescul suitor şi cealaltă voce, cea a arpegiilor descendente, par să lunece pe o apă liniştită şi parcă stătătoare. Oprită în loc, apa timpului îşi răsfrînge aici apa-i limpede în cristalul apelor vii. Melodia şovăie, tace, reia, apoi se întrerupe. Dar chiar oprită, pare a persista şi-a se prelungi, ca visul unui vis, ecou al unui ecou repercutat pe parcursul timpului străbătut*".

Cînd citi cele scrise de Pierre despre muzica aceea pe care de atîtea ori o ascultase împreună cu el, Michèle îi spuse :

— Mă întreb dacă avem dreptul să facem ceea ce ai făcut tu.

— Dar ce-am făcut ? întrebă Pierre.

— La drept vorbind, tu împrumuţi muzicii lui Rivière propriile tale sentimente. Îţi imaginezi că regăseşti în *Cascadă imobilă* ceea ce ni s-a întîmplat nouă, amîndurora. Te întrebi deseori dacă muzica vrea într-adevăr să spună ceva. Şi eu. Dar chiar dacă o înlănţuire de note are un *înţeles*, crezi într-adevăr că asta a vrut Rivière să spună ?

— Nu ştiu, îi răspunse. Asta mi s-a părut că descifrez.

SFÎRŞIT

Colecția

ROMANUL DE DRAGOSTE

190

ULTIMELE APARIȚII:

184	Krystyna Berwinska	● Con amore
185	K.J. Beneš	● Viață furată
186	Yves Navarre	● Iedera
187	Émile Zola	● Pămîntul
188	Hortensia Papadat-Bengescu	● Fecioarele despletite
189	B. Elvin	● În continuare

Eseist, gazetar, reporter, Claude Roy este în același timp un remarcabil romancier (*Noaptea este mantia săracilor* — 1949, *Soarele pe pămînt* — 1956, *Nefericirea de-a iubi* — 1958 ș.a.)

Apărut în 1979, *Întîlnirea de pe Podul Artelor* este un roman de dragoste, istoria unui cuplu ce înfruntă moartea.